Taal
in stad en land

berenspek kneiter
inkochelen gers
nachtburgemeester
krotenkoker
uierboord tjillen

ROTTERDAMS

Marc van Oostendorp

Taal
in stad en land

ROTTERDAMS

Taal
in stad en land

ROTTERDAMS

Marc van Oostendorp

Sdu Uitgevers, Den Haag

Verschenen in de reeks 'Taal in stad en land',
hoofdredactie Nicoline van der Sijs:

1 Amsterdams door Jan Berns m.m.v. Jolanda van den Braak
2 Fries en Stadsfries door Pieter Duijff
3 Gronings door Siemon Reker
4 Haags door Michael Elias i.s.m. Ton Goeman
5 Leids door Dick Wortel
6 Maastrichts door Ben Salemans en Flor Aarts
7 Oost-Brabants door Jos Swanenberg en Cor Swanenberg
8 Rotterdams door Marc van Oostendorp
9 Stellingwerfs door Henk Bloemhoff
10 Utrechts, Veluws en Flevolands door Harrie Scholtmeijer
11 Venloos, Roermonds en Sittards door Pierre Bakkes
12 West-Brabants door Hans Heestermans en Jan Stroop
13 Zuid-Gelderse dialecten door Jan Berns

Vormgeving omslag en binnenwerk: Villa Y (André Klijssen), Den Haag
Zetwerk: PROgrafici, Goes
Druk en afwerking: A-D Druk BV, Zeist

ISBN 90 12 09007 5

Voorwoord bij de reeks 'Taal in stad en land'

De reeks *Taal in stad en land* is totstandgekomen op initiatief van Sdu Uitgevers en de Boekhandels Groep Nederland (BGN). Ieder deel van de reeks beschrijft de taal van een bepaalde streek of stad. In eerste instantie verschijnen er dertien delen (zie de pagina hiernaast voor een overzicht en zie het kaartje op blz. 7). In de toekomst zullen nog meer delen volgen, onder andere voor het Drents, het Heerlens, het Noord-Hollands, het Sallands, Twents en Achterhoeks, het Zeeuws, het Zuid-Hollands en in principe ook voor de in België gesproken dialecten. De boeken zijn bedoeld voor ieder die in Nederlandse dialecten is geïnteresseerd – of men deze nu zelf spreekt of niet.

Taal en dialect

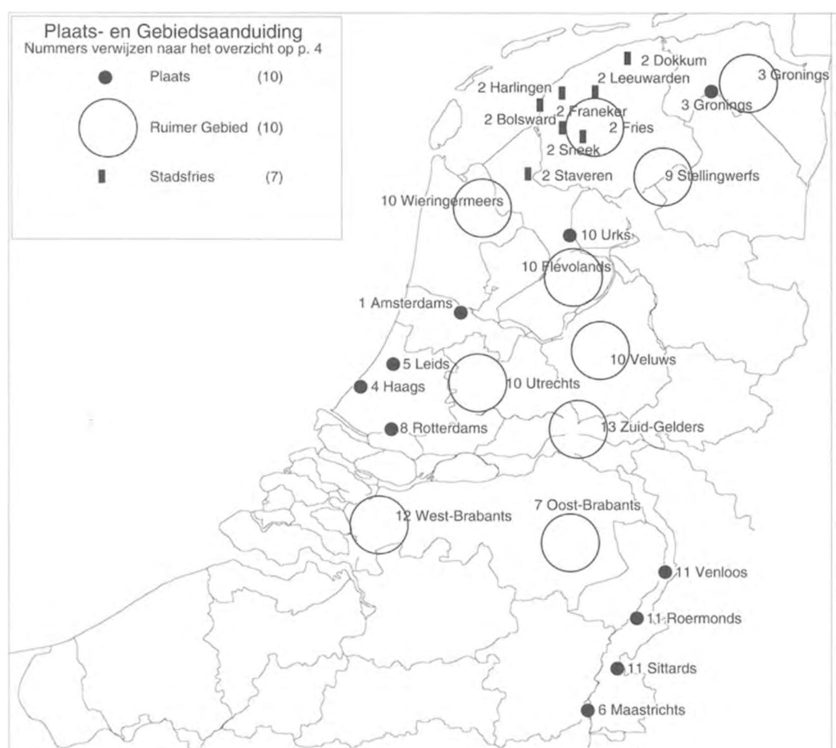
Benamingen als taal, standaardtaal, dialect, accent, streektaal, sociolect, groepstaal bestaan naast elkaar; ze zijn nauw verbonden met de taalontwikkeling en de visie hierop. In deze reeks willen wij benadrukken dat alle taalvariëteiten taalkundig gelijkwaardig zijn, vandaar de reekstitel (bedacht door Jacomine Nortier) ***Taal** in stad en land*.

Hoe verliep de taalontwikkeling in Nederland? De taal die in de Middeleeuwen werd gesproken, verschilde per regio, stad en zelfs dorp. Er bestonden dus alleen streektalen. Tijdens de Renaissance werd naast de geleerdentaal Latijn steeds vaker de volkstaal, dus het Nederlands, gebruikt, zowel in

literaire en wetenschappelijke werken als in bijbelvertalingen. Door de opkomst van de drukpers vonden de teksten bovendien een ruimere verspreiding dan voorheen. Omdat daarbij de taalverschillen tussen de verschillende regio's hinderlijk voor de communicatie bleken, schiep men een overkoepelende standaardtaal, waarin althans in de geschreven taal de regionale verschillen beperkt werden. Vanaf die tijd bestond er een verschil tussen enerzijds de dialecten, die in een bepaalde streek gesproken werden, en anderzijds de gestandaardiseerde schrijftaal, die in het hele Nederlandstalige gebied min of meer uniform was.

Hierbij dient opgemerkt dat er formeel geen verschil bestaat tussen een taal en een dialect. Traditioneel wordt Fries een taal en Gronings een dialect genoemd, maar in taalkundig opzicht verschillen zij niet: het Fries en het Gronings zijn beide volwaardige taalsystemen. Hoogstens kan men volhouden dat het verschil tussen het Fries en het Standaardnederlands groter is dan dat tussen het Gronings en het Standaardnederlands. Het verschil tussen het Standaardnederlands en een Nederlands dialect ligt in buitentalige zaken: in het feit dat spelling, grammatica en woordkeus van het Standaardnederlands zijn geüniformeerd, vastgelegd en op school worden onderwezen, en dat het Standaardnederlands tot staatstaal is verheven. Vandaar dat taalkundigen op de vraag wat het verschil is tussen een taal en een dialect, hun toevlucht nemen tot oneliners zoals 'taal is een dialect met een leger en een vloot' en 'taal is een dialect met een nationale vlag'. Standaardtaal en dialect hebben een verschillende maatschappelijke positie gekregen, en daardoor ook een verschillende maatschappelijke waardering.

Zoals gezegd bestond er vanaf ongeveer de zeventiende eeuw een gestandaardiseerde schrijftaal. De gesproken taal bleef tot eind negentiende eeuw van streek tot streek verschillen. Halverwege de negentiende eeuw ontstond er een soort beschaafde spreektaal, een gesproken eenheidstaal, waaraan aanvankelijk alleen de gegoede burgers zich hielden. Deze beschaafde spreektaal breidde zich vanuit de Randstad steeds meer uit, ten koste van de dialecten, dankzij onderwijs, grotere mobiliteit, dienstplicht, radio en later televisie. Men ging de standaardtaal nu wel Algemeen Beschaafd Nederlands of ABN noemen. Anderzijds groeiden vanaf ongeveer 1900 de plattelandsdialecten steeds meer toe naar de standaardtaal, of ze pasten zich aan elkaar aan in grotere dialectgebieden, zodat regiolecten ontstonden zoals binnen delen van het Nedersaksisch en het Zuid-Limburgs.

Plaats- en Gebiedsaanduiding
Nummers verwijzen naar het overzicht op p. 4
Plaats (10)
Ruimer Gebied (10)
Stadsfries (7)
2 Dokkum
2 Harlingen
2 Leeuwarden
3 Gronings
3 Gronings
2 Franeker
2 Bolsward
2 Fries
2 Sneek
2 Staveren
9 Stellingwerfs
10 Wieringermeers
10 Urks
10 Flevolands
1 Amsterdams
10 Veluws
5 Leids
4 Haags
10 Utrechts
8 Rotterdams
13 Zuid-Gelders
7 Oost-Brabants
12 West-Brabants
11 Venloos
11 Roermonds
11 Sittards
6 Maastrichts

Eind negentiende eeuw veranderde ook de positie van de stadsdialecten radicaal. Naast een tegenstelling tussen stad en platteland – die overigens niet voor alle steden bestond – ontstonden er nu sociale tegenstellingen binnen de steden zelf. Onder andere als gevolg van de industrialisatie trokken allerlei mensen van het platteland naar de stad, en hier vond een vermenging plaats van de dialecten die ze voorheen spraken, met als resultaat een groepstaal of sociolect, namelijk van de arbeiders. Hier ligt de kiem van de huidige stadstalen zoals het Amsterdams, Haags, Rotterdams en Utrechts. Na een betrekkelijk korte wordingsperiode kregen de stadsdialecten hun definitieve vorm. In de twintigste eeuw zijn ze over het algemeen minder veranderlijk geweest dan de plattelandsdialecten, onder andere omdat het leven op het platteland ingrijpend is gewijzigd. Met name de stadsdialecten van de Randstad groeiden geleidelijk steeds meer naar de standaardtaal toe. Momenteel wijken ze hiervan vooral in klank nog af. Daarom worden ze ook wel accenten genoemd. De stadstalen in het zuiden van het land, zoals het Maastrichts, Roermonds, Venloos en Sittards, vertonen daarentegen nog steeds grote verschillen met de standaardtaal, hoewel ook zij hier steeds meer naartoe groeien. Deze zuidelijke stadstalen zijn nooit het sociolect van een bepaalde klasse geweest, maar werden altijd door alle lagen van de bevolking gesproken.

In de twintigste eeuw keek men tot ongeveer de jaren zestig neer op alle van de standaardtaal afwijkende taalvariëteiten, die men denigrerend 'plat' noemde. Onderwijzers en ouders ontmoedigden het gebruik van dit plat. Dit verschilde overigens wel per regio: in het noorden werd veel meer op het dialect neergekeken dan in het zuiden – waar dialect van oudsher door alle lagen van de bevolking wordt gebruikt –, terwijl in Friesland al sinds de zeventiende eeuw een groep heeft bestaan die zich sterk beijverde voor het Fries.

In de jaren zestig van de twintigste eeuw traden grote maatschappelijke veranderingen in. Er ontstond verzet tegen het gevestigde gezag, en dat uitte zich ook in het taalgebruik, dat vrijer, minder officieel werd. De jonge generatie keerde zich tegen het verzorgde en gekunstelde taalgebruik van de oudere generatie. Er kwam een grote tolerantie voor verschillen in uitspraak en woordkeus, voor informeel taalgebruik en voor het gebruik van dialect. Het verschil tussen spreektaal en schrijftaal werd kleiner. In de jaren negentig werd geschreven spreektaal in internet- en sms-verkeer zelfs normaal.

De emancipatie van de jaren zestig leidde ook tot het ontstaan van allerlei

nieuwe groepstalen, zoals jongerentaal, studententaal, yuppietaal, homotaal. Van belang voor het ontstaan van deze groepstalen is het feit dat jongeren en jong-volwassenen gedurende langere tijd bijeen blijven dankzij de leerplicht (en tot voor kort de dienstplicht), en dat er een sterk groepsgevoel bestaat onder jongeren dat zich onder andere uit in een eigen woordenschat. Een oudere groepstaal is het Bargoens, waaronder vroeger de geheimtaal van dieven, zwervers en venters werd verstaan, een taal die gekleurd was door de streektaal van de sprekers en door het Jiddisch; nu de venters en de zwervers van het platteland verdwenen zijn, verstaan we er veelal de volkstaal van de grote steden onder.

Een speciale en recente vorm van jongerentaal is straattaal. Hierover is voor het eerst in 1997 gerapporteerd. Straattaal is een groepstaal van jongeren in de steden, een mengtaal met Nederlands als basis, aangevuld met woorden uit het Engels en minderheidstalen zoals Surinaams, Arabisch, Turks en Papiaments. Het onderzoek naar straattaal is nog volop bezig. In het boek over het Amsterdams wordt aandacht besteed aan het verschijnsel.

Vanaf de jaren zeventig van de twintigste eeuw zien we zowel voor de plattelandsdialecten als voor de stadsdialecten een duidelijke revival, die wel 'dialectrenaissance' wordt genoemd: popgroepen die in dialect zingen, verheugen zich in een grote belangstelling, er verschijnen veel publicaties in en over het dialect, cabaretiers gebruiken stadstalen en bereiken daarmee een groot publiek.

De aandacht voor streektalen en dialecten is overgenomen door de politiek. Regionale en landelijke overheden bieden financiële steun aan inspanningen ten behoeve van het dialect. In 1984 is de eerste streektaalfunctionaris benoemd, voor het Gronings, in 1987 zijn streektaalfunctionarissen voor het Drents benoemd, in 1998 voor het Overijssels, in 1999 voor het Stellingwerfs en in 2001 voor het Zeeuws en het Limburgs. Bovendien zijn in 1996 het Fries en het Nedersaksisch in Nederland met verschillende status erkend als regionale taal binnen het Europees Handvest voor Regionale of Minderheidstalen. In 1997 is ook het Limburgs als regionale taal erkend.

De reeks 'Taal in stad en land'

Hoe staat het in het nieuwe millennium met de dialecten? De reeks *Taal in stad en land* biedt het antwoord op die vraag. Terwijl momenteel de belang-

stelling voor dialecten zowel bij de bevolking als bij de politiek nog steeds toeneemt, blijkt paradoxaal genoeg uit de boeken van de reeks dat het daadwerkelijke gebruik van dialect vrijwel overal gestaag afneemt, en dat alle dialecten steeds meer veranderen in de richting van de standaardtaal. Dat maakt het des te belangrijker dat de stand van zaken wordt vastgelegd. Van de meeste regio's en steden bestaan wel historische beschrijvingen van het dialect, maar in deze reeks wordt de *huidige* situatie beschreven. Uniek aan de reeks is bovendien dat hij uiteindelijk het gehele Nederlandstalige gebied zal bestrijken.

In principe volgen de delen van de reeks hetzelfde stramien. Eerst wordt een algemene inleiding gegeven met een plaatsbepaling van het dialect. Hierna volgt een beschrijving van de klanken en spelling, de woorden, woorddelen en zinnen van het huidige dialect – deze beschrijving is contrastief, dat wil zeggen dat de nadruk ligt op datgene wat afwijkt van het Standaardnederlands. De volgende hoofdstukken handelen over het ontstaan van het dialect en de houding ertegenover. Hierna wordt een woordenlijst gegeven met de belangrijkste of opvallendste woorden in het dialect. Ieder boek besluit ten slotte met gegevens over in het dialect geschreven literatuur en een voorbeeld daarvan, waarna als finale de belangrijkste literatuur óver het dialect wordt vermeld.

Het hoofdstuk over de klanken staat helemaal aan het begin, omdat klanken nu eenmaal het grootste, opvallendste en meest onderzochte verschil tussen Standaardnederlands en dialect vormen. Van de grote steden weet men vaak dankzij cabaretiers en zangers hoe de taal ongeveer klinkt, maar van de plattelandsdialecten is dat veel minder bekend, hoogstens in enkele stereotypen, die, zoals uit de boeken blijkt, lang niet altijd kloppen. De auteurs hebben geprobeerd de klankverschillen zo duidelijk en eenvoudig mogelijk uit te leggen, maar de materie is ingewikkeld. In ieder boek is een overzicht gegeven van de gebruikte fonetische weergave. Er bestaat in het Nederlandse taalgebied een tendens om tot uniforme afspraken te komen voor het spellen van dialecten, maar uitgekristalliseerd is deze tendens nog niet. Voor de reeks *Taal in stad en land* is in principe gekozen voor de Brabantse referentiespelling (in 1999 gepubliceerd onder de titel *Hoe schrijf ik mijn dialect?* en in de bundel *Honderd jaar stadstaal* – waarin de geschiedenis van de stadstalen wordt beschreven).

Bij het hoofdstuk over de zinnen kwamen twee problemen naar voren: ten

eerste bleek dat er over de zinsbouw van sommige dialecten nog veel niet bekend of onderzocht is, ondanks de verschijning in 1991 van de *Atlas van de Nederlandse dialektsyntaxis*. (Om dit gat te dichten is in 2000 het project Syntactische Atlas van de Nederlandse Dialecten, SAND, van start gegaan.) Ten tweede bleek dat er voor diverse dialecten bijna niets te zeggen viel over de zinsbouw om de simpele reden dat deze nauwelijks van de Standaardnederlandse spreektaal verschilt of dat men zich niet bewust is van mogelijke verschillen; dat geldt met name voor de dialecten in het Randstadgebied.

Uit het hoofdstuk over de houding tegenover het dialect blijkt dat er een verschil in beleving en waardering van de verschillende taalvariëteiten bestaat. Dankzij de dialectrenaissance is de status van de dialecten in het algemeen weliswaar verhoogd, maar tussen de waardering van de dialecten onderling bestaan aanzienlijke verschillen. Opvallend is dat vooral de vroeger verguisde stadsdialecten in het westen van het land in bepaalde situaties en in gecultiveerde vorm een hogere status hebben gekregen, zowel binnen als buiten de stad zelf, en dat daarbij de (geringe) verschillen met de standaardtaal – vooral bestaand uit uitspraakverschillen – worden benadrukt. De statusverhoging van de plattelandsdialecten blijft daarbij over het algemeen achter. Daarbij is het dan interessant om te zien dat er ook in zuidelijk Nederland – waar de waardering voor en het gebruik van het dialect van oudsher door de hele bevolking werden gedragen – een tegenstelling tussen het platteland en de stad bestaat: in Maastricht bijvoorbeeld kijkt men vaak neer op dialecten van het omringende gebied, die men 'boers' noemt.

Alle delen van de reeks staan op zichzelf. Wie meerdere of zelfs alle delen van de reeks leest – en dat raad ik ieder van harte aan! – zal bemerken dat sommige verschijnselen of woorden in meerdere dialecten voorkomen. Verwijzingen daarnaar ontbreken meestal; de dialecten zijn in principe beschreven in hun verhouding tot de standaardtaal, niet in verhouding tot elkaar. Wel beslaan sommige boeken grotere gebieden, zoals het Oost- en West-Brabants, Zuid-Gelders of Midden-Nederland (Utrechts, Veluws, Flevolands en Urks). In deze boeken worden uiteraard de verschillen binnen het gebied beschreven.

Uit de boeken komt naar voren dat hoe verder weg van de Randstad een dialect gesproken wordt, des te meer het over het algemeen verschilt van de standaardtaal. En verder dat de stadsdialecten over het algemeen minder verschillen van de standaardtaal dan de omringende plattelandsdialecten. De

stadsdialecten van de Randstad verschillen dus het minst van de standaardtaal, en sommige stadsdialecten zijn zelfs vrijwel verdwenen: zo verschillen het huidige Leids en Nijmeegs van het Standaardnederlands vrijwel alleen in enkele speciale klanken of een bijzondere intonatie.

Wie na het lezen van de boeken nog meer wil weten, kan terecht op de website van het Meertens Instituut. Hier heeft Marc van Oostendorp een speciale site voor de reeks ingericht (www.taalinstadenland.nl). Deze site bevat onder andere een hoofdstuk uit ieder boek, aanvullingen op de boeken, illustraties, links naar websites met meer informatie over de streek en het dialect, en een geluidsopname van het dialect.

De boeken in de reeks bieden een boeiend overzicht van de taalvariëteiten die binnen het Nederlandse taalgebied worden gesproken. De auteurs zijn er op voorbeeldige wijze in geslaagd het stoffige of carnavaleske imago dat de dialecten lange tijd heeft aangekleefd, af te schudden en een informatieve en aantrekkelijke beschrijving te geven waaruit vooral blijkt dat de dialecten in het bewustzijn van de mensen nog springlevend zijn – waarmee niet gezegd is dat dat ook geldt voor alle dialecten zelf. Daarbij is ieder boek van de reeks geschreven vanuit de kennis, interesse en specialisatie van de afzonderlijke auteur. Iedere auteur plaatst dus zijn eigen accenten, wat het algehele beeld extra levendig maakt. Tezamen hebben de auteurs een indrukwekkend monument voor de Nederlandse dialecten opgericht.

Nicoline van der Sijs, hoofdredacteur

Inhoud

Lijst van illustraties

1. Het Rotterdams heb nooit bestaan. Inleiding

De meest poëtische definitie van het Rotterdams komt van een Amsterdammer. 'Dat Nederlands waarin woorden niet worden uitgesproken, maar te water worden gelaten', zo noemde de letterkundige Kees Fens het dialect van de Maasstad ooit. Ook de beroemdste spreekster komt van buiten de stad: radiocolumniste Carrie is geboren en getogen in Utrecht en kwam pas naar Rotterdam toen ze 22 was; zij dankt haar landelijke bekendheid vooral aan gesproken columns in het radioprogramma *Spijkers met koppen*, dat werd opgenomen in haar geboortestad Utrecht, maar waarin ze onmiskenbaar Rotterdams klonk. Een van de beroemdste liedjes over Rotterdam, Ali Cyaankali, komt uit de pen van een dame uit Kapelle, Annie M.G. Schmidt. Op een onlangs verschenen cd, met de karakteristieke titel *Toen wij naar Rotterdam vertrokken,* wordt het liedje gezongen door de Turkse zangeres Senem Diyicki. De titel van die cd verwijst natuurlijk naar het officieuze volkslied van Rotterdam – waarin over de stad alleen verteld wordt dat wij ervan vertrokken en dat zich verder afspeelt op een ouwe schuit.

Je kunt het als chauvinistisch Rotterdammer natuurlijk betreuren dat je taal zo bepaald wordt door mensen van buiten. Maar je kunt het ook begrijpen als een teken dat het Rotterdams de taal is van de grote stad, en een taal die kennelijk grote aantrekkingskracht uitoefent op allerlei mensen van buiten die stad. Een echte stad hééft geen eigen dialect in de zin van een door duidelijke grenzen afgebakende taal. Rotterdam is altijd een smeltkroes

geweest waar mensen van over de hele wereld naartoe trokken en waarheen ze hun eigen taal meenamen. Zolang we kunnen terugkijken, is het een stad geweest van immigranten uit Zeeland en Turkije, uit Brabant en China, en een tijdelijk toevluchtsoord voor zeegasten van alle wereldzeeën. Geen wonder dat de taal er een is die ook en misschien zelfs wel vooral door buitenstaanders bezongen wordt en die ook sterk door die buitenstaanders beïnvloed is.

Toch heeft het Rotterdams wel degelijk een eigen klank en een eigen kleur, die op sommige punten oer-Hollands en waarschijnlijk in lange tijd nou ook weer niet zo gek veel veranderd is. Er bestaan dialectopnames van oude Rotterdammers in de jaren dertig. Waarschijnlijk zijn al die mensen al een halve eeuw dood. Toch is op die bandopnamen nog precies te horen uit welke stad ze komen. Ook zij zeggen *hebbie* in plaats van *heb je,* ook zij zeggen *ik kan u nie* in plaats van *ik ken u niet,* ook zij hebben de intonatie die ze elders in Nederland zo zangerig vinden. Ook die mensen, die soms al ergens in het midden van de negentiende eeuw geboren zijn, laten elk woord te water in plaats van het gewoonweg uit te spreken.

De grenzen van het Rotterdams zijn overigens vaag. Welke kant je vanuit Rotterdam ook op reist, naar Delft, naar Dordrecht, naar Gouda of naar de Zuid-Hollandse eilanden, overal hoor je de mensen op min of meer dezelfde manier praten. De taal verandert wel, maar slechts beetje voor beetje, langzamerhand. Het is moeilijk om een duidelijke taalgrens te trekken. In veel opzichten is het Rotterdams een Zuid-Hollands dialect zoals alle andere, en omgekeerd heeft de taal natuurlijk altijd invloed gehad op de buren. Al heel lang zijn er in de buurt mensen geweest die hun taal, bewust of onbewust, hebben laten beïnvloeden door het spraakgebruik van de buren.

Dialectrenaissance

In heel Nederland is de laatste jaren een proces gaande dat we wel dialectrenaissance noemen. Terwijl de mensen steeds minder dialect spreken en in hun dagelijks leven steeds meer een taal gebruiken die op zijn minst in de buurt van het Standaardnederlands komt, wordt het dialect tegelijkertijd steeds populairder in allerlei min of meer culturele contexten. Populaire bands als Rowwèn Heze en De Kast zingen popmuziek in respectievelijk het Limburgs en het Fries, cabaretiers als Herman Finkers en Hans Teeuwen

spelen hun programma's in respectievelijk het Twents en het Eindhovens. In grote delen van het land worden af en toe kerkdiensten in het dialect gehouden. In Groningen (en tal van andere streken) zijn dialectliefhebbers bezig de bijbel in hun eigen taal om te zetten.

Aan Rotterdam lijkt die dialectrenaissance vooralsnog grotendeels voorbij te gaan. Er zijn geen landelijk bekende popgroepen die de hitparades bestormen met liefdesliedjes in het Rotterdams. Kerkdiensten zijn er voorzover ik weet nog nooit gehouden in de plaatselijke tongval en de dag dat er een serieuze poging zal worden ondernomen de bijbel te vertalen (*Hebbie medemens lief as je eige*) is nog ver weg.

Als het Rotterdams gebruikt wordt in de media, dan is dat eigenlijk altijd op een humoristische manier. Sprekers die op de televisie of de radio Rotterdams gebruiken, zijn ieder op hun eigen manier allemaal grappenmakers: Jules Deelder, Paul de Leeuw, De Berini's, Waardenburg en De Jong, André van Duin, Loes Luca en de makers van televisieprogramma's als *Toen was geluk heel gewoon* en *Oppassen!* In het dagelijks leven gebruiken Rotterdammers hun taal natuurlijk in alle situaties; ook om elkaar hun liefde te verklaren, om uit te leggen waar de pijn in hun arm precies zit en om de ander op de hoogte te stellen van hun penibele economische situatie. Maar zodra ze op het podium staan, grijpen Rotterdammers onmiddellijk terug op de standaardtaal als ze uitdrukking willen geven aan ernstige gevoelens. Dat zegt iets over de houding van die Rotterdammers tegenover hun eigen taal. Kennelijk nemen ze die niet heel erg serieus.

Gedegenereerd Nederlands

Hoe komt dat? Waarom kunnen Zeeuwen en Twenten wel gevoelig zijn in hun moedertaal en Rotterdammers niet? Er zijn verschillende, elkaar aanvullende antwoorden op die vraag.

In de eerste plaats is er in Nederland al heel lang een verschil tussen de dialecten van de grote stad en van het platteland. Dat verschil uitte zich in het verleden onder andere doordat op het platteland *iedereen* dialect sprak. Ook de burgemeester sprak met zijn medeburgers gewoon plat, zoals ook de dominee of meneer pastoor, als hij bij de gelovigen thuiskwam, gezellig dialect meepraatte.

In de stad was dat altijd anders. Daar was – en is – het dialect toch altijd

meer iets voor de lagere klassen, voor de arbeiders, voor jan met de pet. Wie hoger op de maatschappelijke ladder geklommen is, probeert zo 'netjes' mogelijk te praten en zweert het dialect af. Ook aan het Rotterdams op de televisie kleeft nog altijd iets van de 'gewone mensen'. Wie bewust Rotterdams praat, wie trots is op zijn Rotterdams, is over het algemeen ook trots op zijn arbeidersachtergrond. Een paar jaar geleden verscheen een boekje *Rotterdamse wijsheden* in een serie die ook deeltjes bevatte over oosterse en joodse wijsheden. Waar de laatste allerlei inderdaad min of meer wijze raadgevingen bevatten over de manier waarop je leven moet, grossiert het Rotterdamse boekje toch vooral in 'wijsheden' als *Je ben tochnie van de pot gepleurd?* en *Van werreke is nog nooit iemand gestorreve.* Rotterdamse wijsheid is wijsheid van de gestampte pot.

Het dialect wordt in Rotterdam dus nog heel sterk verbonden met de arbeiders, de 'lagere klassen'. Daarmee hangt samen dat het platte Rotterdams door bijna alle Rotterdammers wordt gezien als een gedegenereerd soort Nederlands, een mislukte poging om te praten zoals het eigenlijk hoort.

Buiten de Randstad voelen dialectsprekers vaak net iets meer dat hun dialect een taalsysteem is met een eigen waarde en traditie – anders dan de standaardtaal, maar minstens even oud en niet per se minderwaardig. Dit verschil ligt er voor een deel domweg aan dat de dialecten van de provincies Holland en Utrecht het meest hebben bijgedragen aan de vorming van het 'Algemeen Beschaafd Nederlands' toen dit tussen de zeventiende en de negentiende eeuw gevormd werd. Een gevolg daarvan is nog wel dat iemand die plat Rotterdams praat, bewust of onbewust snel gezien wordt als net wat dommer of onbeschaafder. Niet iemand die een andere taal praat, maar iemand die zijn eigen taal niet goed beheerst. Dat is dan ook de reden dat een bijbelvertaling in het Rotterdams als godslasterlijk zal worden gezien, terwijl datzelfde niet geldt voor een vertaling in het Twents. Voor het Woord van God gebruik je de hoogst mogelijke taal, niet de taal die je nog niet eens bij de tandarts zou willen gebruiken.

Kosmopolitisch

Ditzelfde geldt allemaal ook voor het Haags, het Utrechts en het Amsterdams, maar in het geval van het Rotterdams is er nog iets extra's: het kosmopolitische van de stad, het feit dat hier altijd mensen zijn opgevangen en dat

de Rotterdammers het altijd profijtelijk hebben gevonden iets van de taal van die mensen op te pikken. Veel Nederlanders hebben het gevoel dat de eigen taal minder belangrijk is dan al die vreemde talen die ons kleine land omringen. In Rotterdam is dat gevoel misschien nog net even wat sterker.

Toen Rotterdam in 2001 Culturele Hoofdstad van Europa werd, werd de nadruk terecht sterk op het multiculturele karakter van de stad gelegd. Er worden naar schatting elke dag zeker honderd verschillende talen gesproken door mensen die in de stad leven en werken. Al die talen zijn in zekere zin ook vormen van Rotterdams. Maar dat staat niet in de weg dat die mensen in de dagelijkse omgang ook op één taal uitkomen, en dat die taal nog zelden Engels of Esperanto is – al zitten het hoofdkantoor en de boekwinkel van de grootste Esperantovereniging ter wereld, de Universala Esperanto-Asocio, sinds jaar en dag op de Nieuwe Binnenweg – maar eerder die voor iedereen herkenbare variant van het Rotterdams. In de vieringen rond de Culturele Hoofdstad speelde die eigen taal echter nauwelijks een rol.

Hoewel dat veronderstelde gebrek aan belangstelling ook niet overdreven moet worden, want diep van binnen strekt het chauvinisme dat een Rotterdammer voor zijn stad voelt zich vaak ook uit naar de taal van de stad. Als ik vertel dat ik in Rotterdam geboren ben, merkt menig Rotterdammer met afschuw op dat je dat niet meer kunt horen. Waarop ik me genoodzaakt voel te laten merken dat ik het wel degelijk nog een beetje kan, want ik heb de taal bestudeerd en ken de trucs. Ook ik wil als het uitkomt graag meeprofiteren van het gezellige en rondborstige imago van het Rotterdams.

Rotterdams in de reclame

Wat is dat imago? Je kunt er veel over leren door naar de televisie te kijken. Het hangt natuurlijk voor een belangrijk deel samen met het beeld van de Rotterdammer zélf: volks, rondborstig, gezellig, recht-voor-zijn-raap. Ook uit het gebruik van het dialect in de reclame valt trouwens veel te leren. Martin Waardenberg speelt in een reclame voor een doe-het-zelfzaak een gezellige volkse jongen die dwars door de pretenties van zijn opgeblazen buurman heen prikt. Martin spreekt wel Rotterdams, de buurman niet. Jules Deelder moet reclame maken voor een borrel, maar doet dat nuchter: in de spot vertelt hij dat hij alleen overtuigd raakte toen de 'krotenkokers' van het reclamebureau hem vertelden hoeveel zijn bijdrage zou 'schuiven'.

Nuchterheid lijkt in allebei de gevallen het sleutelwoord. Dat is een heel ander reclame-imago dan dat van die andere grote stad in Zuid-Holland. Sprekers van het Haags gelden in de reclame voorzover ik kan nagaan altijd als onbetrouwbaar. Als ze al iets aanprijzen, dan toch vooral tweedehands-auto's, de waren van de beunhaas en de karikaturale concurrent. Als in een reclame een Rotterdammer merk A aanprijst en een Hagenaar merk B, weet je zeker dat je merk A moet hebben.

Een ander aspect lijkt een zekere naïeve onschuld te zijn, waardoor mensen recht voor z'n raap allerlei waarheden kunnen debiteren die in andere taalvormen wellicht veel harder zouden aankomen. De al eerder genoemde columniste Carrie maakt daar gebruik van. Als haar columns zouden worden voorgelezen met de dictie van Henny Stoel, zouden ze voor een heleboel mensen onacceptabel worden, want er worden regelmatig mensen in dood gewenst. Het rauwe Rotterdams maakt de dingen die ze zegt minder rauw.

Omgekeerd worden subtiliteiten al snel onacceptabel in het dialect. Carrie zul je niet snel op een romantische ontboezeming betrappen. De Amazing Stroopwafels zingen soms serieuze liedjes over hun stad, maar zij doen dat dan hooguit met een licht Rotterdams accent. Over het bombardement bijvoorbeeld kun je niet al te plat gaan zingen. André van Duin en Paul de Leeuw zijn goede voorbeelden: als ze grappige typetjes doen, gebruiken ze Rotterdams, maar als ze een serieus liedje beginnen te zingen, houden ze daar ineens mee op.

Daarmee hangt samen dat het Rotterdams nog nauwelijks bestaat als schrijftaal. Er bestaan geen afspraken over de 'juiste' manier om het typische Rotterdams in letters te vangen, noch lijkt er iemand behoefte te hebben aan zulke afspraken. Af en toe schrijven mensen wel wat op, maar ze doen dit dan op een willekeurige, zelfbedachte en intuïtieve manier. Dat is overigens niet per se erg: wie zit er te wachten op een Groot Rotterdams Dictee met ongetwijfeld tientallen fouten per deelnemer? Het Rotterdams is vóór alles een spreektaal; voor de schrijfbenodigden hebben de Rotterdammers de standaardtaal, hoe anders die op sommige punten ook is. Bovendien kan zo'n norm snel ontstaan zoals, alweer, het voorbeeld van het Haags laat zien, waarvoor het immens populaire stripverhaal Haagse Harry binnen enkele jaren de norm heeft gesteld, inclusief dictees. Als er ooit een goede Rotterdamse striptekenaar opstaat die een eigen stripverhaal wil maken, zal hij daarmee misschien ook wel een eigen spelling kunnen invoeren.

Rotterdams als mengtaal

Wat is dat dan voor taal, dat platte Rotterdams? De definitie van Kees Fens als het Nederlands waarin de woorden te water gelaten worden, is wel poëtisch maar brengt ons toch ook niet veel verder. Wel wijst het de richting aan waarin we de eigenheid van het Rotterdams vooral moeten zoeken: die zit veel meer in de manier waarop woorden en zinnen worden uitgesproken dan in eigen woorden of zinsconstructies. Ze zijn er misschien wel, de woorden die bijna niemand buiten Rotterdam begrijpt, en de constructies die iemand uit een andere streek of een andere stad niet snel zou maken, maar erg veel zijn het er niet. Het echte Rotterdams zit in die kleine waterweg die we de mondholte noemen: de bewegingen die de spraakorganen daar maken en de speciale klankkleur die die bewegingen daar voortbrengen. Rotterdammer ben je vooral met je stembanden, je tong en je lippen.

Ik denk dat er bovendien een ander heel kenmerkende karakteristiek voor het Rotterdams is: het is van oudsher een *mengtaal*, misschien wel meer dan enige andere stadstaal. Het heeft alle bijzonderheden van een taal die door groepen mensen vanuit verschillende windstreken gebruikt worden, van een taal die steeds opnieuw geleerd wordt door steeds nieuwe groepen mensen die om welke reden dan ook aangesproken werden door de stad.

Wat zijn dat voor karakteristieken? De bekendste mengtalen worden gesproken in voormalige koloniën. Op de plantages kwamen slaven van allerlei Afrikaanse gebieden bij elkaar, die op de een of andere manier onderling en met hun slavenmeesters moesten zien te communiceren. Zo ontstonden mengtalen, waarin eigenschappen van de taal van de slavenmeesters – Europese talen als het Spaans, het Engels, het Frans en het Nederlands – allerlei kenmerken kregen van de moedertalen van de slaven. Het Papiamento, de taal van de Nederlandse Antillen, en het Sranan Tongo zijn voorbeelden van dit soort mengtalen.

Mengtalen hebben bovendien bepaalde kenmerken met elkaar gemeen. Ze zijn in sommige opzichten namelijk nogal vereenvoudigd ten opzichte van hun oorsprong. Hun werkwoorden worden niet op zo'n ingewikkelde manier vervoegd, naamvallen bestaan over het algemeen niet en zelfs dingen als enkelvoud en meervoud worden niet meer uitgedrukt. De reden waarom deze talen op deze manier vereenvoudigd zijn, ligt voor de hand: het zijn verse talen, die door grote groepen mensen tegelijkertijd als een vreemde

taal geleerd moesten worden. Dus zijn alle elementen die een taal moeilijk maken voor volwassenen die hem als vreemde taal moeten leren, eruit gegooid.

Stel u voor dat u weer op school zit en Frans probeert te leren. De hele tijd wordt u geconfronteerd met allerlei rare uitzonderingen en onregelmatigheden. Kinderen die Frans op straat leren, hebben daar kennelijk niet zoveel problemen mee, maar u als iemand die de taal als vreemde taal wil leren, wél. Bij de meeste talen waren de kinderen altijd in de meerderheid, maar bij mengtalen was dat niet het geval. Daar mochten de mensen beslissen die de taal als vreemde taal moesten leren – en ze gooiden alle uitzonderingen er dus uit.

Het Rotterdams is volgens mij ook zo'n mengtaal, al is het dan misschien niet zo extreem als het Sranan en het Papiamento. Natuurlijk: veel slavenplantages zijn er niet geweest aan de Boompjes, maar wel is er een doorlopende stroom van vreemdelingen gekomen die de taal moesten leren als een vreemde taal, en die de grammatica daarbij ongewild en onbewust steeds verder vereenvoudigd hebben.

Stel u nogmaals voor dat u op school zit, Nederlands probeert te leren en uw zin mag doen. U gooit allerlei onregelmatigheden eruit en laat verder uw woorden te water. Wat u overhoudt, is, met een beetje geluk, Rotterdams. Wat nou: *ik heb, jij hebt, hij heeft?* We maken er gewoon van: *ik heb, jij heb, hij heb.* Wat nou: *ik doe, jij doet, hij doet?* We maken er gewoon van: *ik doet, jij doet, hij doet.* Er zijn nauwelijks echt typisch Rotterdamse woorden; vrijwel alle woorden die op het eerste gezicht voor die betiteling in aanmerking komen, blijken bij nadere beschouwing geleend uit andere talen. Veel van de bijzonderheden van het Rotterdams vallen volgens mij op deze manier te begrijpen.

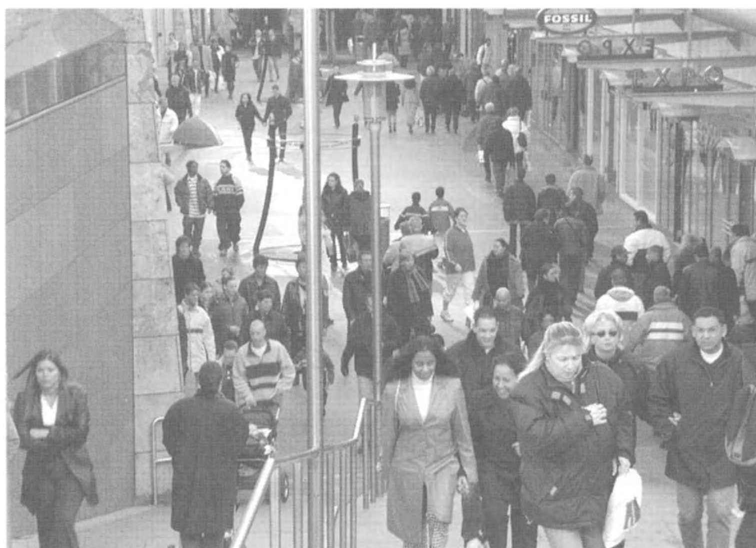
Dat betekent overigens beslist niet dat het cliché dat het Rotterdams een primitief soort Nederlands is, toch waar is. Wie dat wil en over voldoende gaven beschikt, kan in het dialect overal over praten, en ook mooie, diepzinnige, wijze en subtiele dingen zeggen die verder gaan dan *Je ben tochnie van de pot gepleurd.* Rotterdam is bovendien nooit een stad met een taal geweest, maar altijd veel steden met veel talen. Alles bij elkaar is het Rotterdams zoals de stad zelf: altijd open voor vernieuwing, toegankelijk voor buitenstaanders. Net als de stad zelf, staat de taal van de stad als het ware doorlopend in

de steigers. Het is vrijwel ondenkbaar dat in andere steden er zo iemand is als Carrie – dat de beroemdste spreekster van ver buiten de stad komt.

Wat zeggie?

Dit is niet het eerste boekje over het Rotterdams. In de jaren tachtig publiceerde de 'Rotterdammoloog' Jan Oudenaarden twee populaire boekjes: *Wat zeggie? Azzie val dan leggie!* en *De terugkeer van opoe Herfst.* Die boekjes zijn niet zo lang geleden samen herdrukt onder de titel van het eerste boekje; ze zijn terecht heel populair. Met veel plezier gaat Oudenaarden in die boekjes op zoek naar het oude, oorspronkelijke Rotterdams. Maar er is sinds de jaren tachtig veel veranderd – er zijn heel veel nieuwe mensen in de stad komen wonen en er zijn ook heel veel mensen weer weggegaan – en ik wilde iets anders dan Oudenaarden. Ik wilde iets minder laten zien van het Rotterdams dat aan het verdwijnen is en dat misschien nooit meer terugkomt, en iets meer van het Rotterdams zoals het nu nog is, en zoals het volgens mij ook nog lang zal blijven bestaan: een krachtige, veerkrachtige taal die liefderijk steeds nieuwe invloeden opneemt.

Ik ben zelf een emigrant. Ergens in de jaren zeventig met mijn ouders naar elders vertrokken. Het accent heb ik in de loop van de jaren wel afgeleerd – maar het Rotterdams is altijd de taal van mijn jeugd gebleven en de taal van de familie. Ik ben taalkundige geworden en heb daarbij van alles geleerd over taal. Ik wilde eens zien wat die kennis me heeft opgeleverd als het gaat om het beschrijven van de eigenaardigheden van die taal waarin woorden niet worden uitgesproken, maar te water worden gelaten.

De koopgoot op zondagmiddag

Het Oude Tramhuys, Eendrachtsplein

2. Kejje da nie horìh dan?
De klanken van het Rotterdams

Rotterdammer ben je vooral met je mond. Zet vijf willekeurige Nederlanders op een rij: zolang ze hun mond niet opendoen, haal je de Rotterdammers er niet uit, maar laat ze allemaal één willekeurige zin zeggen en tien tegen een dat je de echte Rotterdammer onmiddellijk herkent.

Er zijn mensen die denken dat het allemaal gemakzucht is. Als je de natuur het laat winnen van de cultuur, als je niet netjes praat zoals je het op school geleerd hebt, maar je laat leiden door luiheid en alles maar zo'n beetje laat waaien, dan krijg je vanzelf Rotterdams, volgens die mensen.

Zulke mensen hebben nog nooit een Marokkaanse jongere uit Rotterdam met een Marokkaanse leeftijdgenoot uit Amsterdam vergeleken. Als al die gemakzucht in het ene geval onmiskenbaar Rotterdams oplevert, waarom geldt dat dan niet in het andere geval? Een genetische afwijking kan het ook niet zijn, of we zouden moeten geloven dat het dezelfde genetische bijzonderheid is die mensen doet besluiten om van het Rif-gebergte naar de Maas te trekken en die hun kinderen *Ik komp teraan* laat zeggen.

Kejje da nie horìh dan? Ik komp gewaun aut Rottejdom. Met dat zinnetje zijn de eigenaardigheden van de Rotterdamse tongval samengevat. Het bevat een groot aantal klankbijzonderheden van het Rotterdams – het is een zogenoemd sjibbolet, een zinnetje dat je kunt gebruiken om te horen of iemand het dialect goed beheerst. In de bijbel (om precies te zijn, in Richteren 12:5-6) staat een verhaal over een strijd tussen twee stammen, de Gileadie-

ten en de Efraimieten. De eersten kregen in die strijd op een bepaald moment de rivier de Jordaan in handen. Als nu iemand de rivier wilde oversteken, moest hij het woord *sjibbolet* uitspreken. Efraimieten hadden het verkeerde dialect en spraken het woord uit als *sibbolet.* Zo iemand werd doodgeslagen. Voorzover ik weet is tot op heden nog nooit iemand doodgeslagen omdat hij *Kun je dat niet horen?* vroeg. Wel kunnen we aan dat Rotterdamse sjibbolet veel demonstreren van de eigenheid van de taal van deze stad. Ik ga de woorden eens een voor een na.

Kejje

Al aan het eerste woord valt meteen heel veel te zien. Ik heb het dan nog niet eens over het *ken* op de plaats waar je in het Standaardnederlands *kun* zou zeggen; daar kom ik in het volgende hoofdstuk nog op terug. Er zijn in de buurt van Rotterdam ook mensen die *kennie* zouden zeggen, maar de meeste Rotterdammers laten de *n* weg en zeggen *kejje.*

Ie zeggen in plaats van *je* is in Rotterdam anders wel heel gebruikelijk. Een ander bekend stadssjibbolet is *Wat zeggie? Azzie val dan leggie* – ook de titel van het al aangehaalde boek over het Rotterdamse dialect dat Jan Oudenaarden schreef. Dat zinnetje is helemaal opgebouwd rond de afwisseling van *je* en *ie.* Ook in verkleinwoorden is het heel gebruikelijk om *ie* te zeggen: *huissie, boompie, beessie.*

Dat mensen *je* en *ie* met elkaar afwisselen, is niet zo vreemd. De j- en de ie-klank liggen heel dicht bij elkaar en ook in de taal van de bijbel, het Klassieke Hebreeuws, worden ze met elkaar afgewisseld, en wel op ongeveer dezelfde manier als in het plat-Rotterdams. Opmerkelijker is dat Rotterdammers niet zomaar in het wilde weg overal *ie* zeggen in plaats van *je.* Er zit een nogal ingewikkeld systeem achter, dat in de afgelopen eeuw ook al een paar keer de aandacht van Nederlandse taalgeleerden getrokken heeft: hoe is het mogelijk dat een systeem dat enerzijds voor veel mensen zo 'plat' klinkt, tegelijkertijd zo ingenieus in elkaar blijkt te zitten.

Zo zal een Rotterdammer nooit onmiddellijk na een klinker of helemaal aan het begin van een zin *ie* zeggen in plaats van *je*: niemand zegt *zie-ie* in plaats van *zie je*, niemand zegt *ga-ies* in plaats van *gajes*, of *ienever* in plaats van *jenever.* De reden daarvoor is waarschijnlijk dat mensen ernaar streven klinkers en medeklinkers elkaar regelmatig te laten afwisselen. Bij *zie je* en

gajes vinden we zo'n regelmatige afwisseling wel, bij *zie-ie* en *ga-ies* zouden de klinkers op elkaar botsen.

Opvallender is nog dat ook *je* nooit tot *ie* wordt na een *t*. Niemand in Rotterdam heeft het over een *kattie.* Niemand zegt *haattie* in plaats van *haat je* (*haattie* bestaat natuurlijk wel, het betekent *haat hij*). Het is niet nodig om Rotterdamse kinderen erop te wijzen dat de afwisseling hier niet kan; zij weten vanzelf dat *je* nooit *ie* kan worden na een *t*. Wat dat betreft is het Rotterdams overigens een beetje anders dan in omliggende gemeenten, waar mensen gerust *kattie* zeggen, of *haartie.*

Hoe komt dat? Waarschijnlijk heeft het ermee te maken dat de *t* en de *j* in het Rotterdams samensmelten. Je zegt als Rotterdammer niet *k-a-t-j-e*, je zegt *k-a-tj-e.* En wie goed luistert, hoort dat die *-tj-* klinkt als een klank die je in het hartje van de Randstad niet zou verwachten: een medeklinker die verdacht veel klinkt als de zachte g, zoals we die kennen uit het Limburgs en het Brabants.

Die klank wordt overigens ook op de Zuid-Hollandse eilanden zo gemaakt en in Zeeland. Misschien komt hij daar ook wel vandaan, met de immigratie van mensen uit die streken aan het begin van de twintigste eeuw. Helemaal zeker weten we zulke dingen nooit – het is voor iemand die geïnteresseerd is in de uitspraak, bijzonder jammer dat geluidsbanden niet wat eerder zijn uitgevonden. Maar wie in Goeree of zelfs op Zuid-Beveland luistert naar hoe mensen *beetje* en *weetje* zeggen, hoort dezelfde *tj.*

Da nie

Da nie, dat zeg je niet in het Standaardnederlands. Toch zijn deze twee woorden de minst onderscheidende van het Rotterdams, want een *t* weglaten aan het eind van een woord, dat doen mensen op heel veel plaatsen in Nederland. Ook in Roermond, in Twente, op de Veluwe, in Utrecht en in tal van andere plaatsen in ons land en in Vlaanderen valt die klank weg.

Waarom is dat altijd en overal precies die *t*? Waarschijnlijk omdat de *t* zo'n kléín klankje is. Je maakt hem door het puntje van je tong even tegen het harde verhemelte aan te tikken. Meer doe je niet. Zo'n minimaal klankje kun je relatief gemakkelijk weglaten zonder dat er al te veel informatie verloren gaat.

Je zou dus kunnen denken: die Rotterdammers maken zich er, net als veel

andere Nederlanders maar gemakkelijk vanaf. Als het even kan, laten ze klankjes weg. Zo eenvoudig zit het nu ook weer niet in elkaar. Rotterdammers voegen soms ook een *t* in waar andere Nederlanders dat niet doen, zij zeggen dan *dubbelt* of *enkelt.* Dat gebeurt ook wel in andere steden, maar het is toch nogal kenmerkend voor het Rotterdams. Hier wordt juist een extra beweging met de tongpunt gemaakt: van luiheid kun je degenen die dit doen dus niet betichten.

Hierover zou je dan weer kunnen denken dat die ingevoegde *t*'s voorbeelden zijn van pogingen overdreven correct te praten, van *hypercorrectie.* Een Rotterdammer weet dat hij soms een *t* weglaat waar hij hem 'eigenlijk' wel zou moeten zeggen. Als hij dan netjes probeert te praten, probeert hij dit te repareren door af en toe een *t* in te voegen. Omdat hij niet weet waar hij dat precies moet doen, duiken er af en toe ook *t*'s op waar een ander ze niet zou zeggen. Zo krijg je *dubbelt* en *enkelt.* Of *Nieuwe Binnenwegt* of *Kleijwegt.*

Het is moeilijk om te bewijzen dat dit níét in een grijs verleden de oorsprong van die extra *t*'tjes kan zijn geweest, maar voor de tegenwoordige tijd is er toch iets vreemds met die verklaring. Want *dubbelt* en *enkelt* gelden tegenwoordig juist als echt goed plat Rotterdams. Een echte Rotterdammer zegt die vormen niet alleen als hij zijn uiterste best doet om correct Nederlands te spreken; integendeel, hij weet dat je die vormen gewoonweg niet moet zeggen. Tenzij je wilt laten horen waar je vandaan komt.

Ik denk dat het tegenwoordig dan ook wat anders in elkaar zit. Het is eerder zo dat de *t* in het Rotterdams zo'n onbelangrijke klank is geworden dat het er voor de betekenis nauwelijks nog toe doet of je hem wel of niet uitspreekt aan het eind van een woord. Die keuze kan dan dus afhankelijk worden gemaakt van andere factoren. Dat zulke factoren er zijn, blijkt overigens al uit een eenvoudig testje: voegt u maar eens *t*'s in de volgende zinnen in:

- Paul is een fijne entertainer. Ik denk dat hij misschien wel tot de top hoort.

Er zijn volgens mij maar twee plaatsen waar hier eventueel een *t* past: na *entertainer* en na *denk.* Niemand zegt *Pault ist eent* of *fijnet.* Na werkwoorden kan een extra t zo ongeveer altijd worden ingevoegd, maar andere woorden zijn wat kritischer. Na zelfstandige naamwoorden wordt er volgens mij alleen maar een *t* gezegd na een 'zwakke' medeklinker, zoals een *r*, een *l*, een *m* of een *n.* Na medeklinkers die van zichzelf al veel sterker zijn, kan het niet.

Taal is niet alleen een communicatiemiddel, dat simpelweg dient om informatie van het ene mensenhoofd in het andere mensenhoofd te krijgen. Het is ook – en misschien wel vooral – een manier om je te onderscheiden. Door de manier waarop je praat, laat je horen wie je bent. Door een *t* weg te laten op een plaats waar anderen hem wel zouden zeggen, of juist door hem te zeggen op een plaats waar anderen dat niet zouden doen, kun je laten horen waar je vandaan komt.

Rotterdammers goochelen waarschijnlijk niet bewust met hun *t*'s, ze denken niet echt 'laat ik maar eens een *t* extra zeggen, anders zouden de mensen nog wel eens kunnen denken dat ik een uitslover ben'. Ik denk dat dit soort processen wel onbewust een rol spelen; dat mensen sommige medemensen zonder het zelf te beseffen in hun taalgebruik imiteren en zich van anderen juist proberen te onderscheiden. Voor het begrip doet die kleine *t* er nauwelijks toe; dus kan hij worden ingezet voor de eigenheid.

Horih dan?

Een Rotterdamse uitspraak verraadt zich in de kleinste details. Als je wilt weten waar iemand vandaan komt, kun je bijvoorbeeld naar de stomme *e* luisteren, het geluidje aan het eind van woorden als *horen, komen, werken.* Het is de kortste en de kleinste klank van het Nederlands en valt daardoor nauwelijks op. Maar wie goed luistert, merkt dat Rotterdammers die klank net iets anders uitspreken dan mensen in de rest van Nederland: meer als de *i* in *min.*

Dat is een bewijs te meer dat het geen luiheid is die de Rotterdamse uitspraak bepaalt. De stomme *e* is namelijk de makkelijkste klinker die er is als je hem uitspreekt zoals Henny Stoel dat doet. Je hoeft alleen maar je mond open te doen en de lucht naar buiten te laten stromen. Dat is ook precies de reden waarom mensen *eh* ... zeggen als ze het even niet weten.

In zulke omstandigheden neemt niemand de moeite om *ih* .... te zeggen. Ook Rotterdammers niet. Waarom zij dan de extra moeite doen om dat klankje toch te laten klinken aan het eind van het woord? Ook daar is weer geen redelijke verklaring voor te bedenken; er zijn ook plaatsen waar men het klankje wat meer ah-achtig maakt (*lekkah,* in Den Haag), of wat meer *oh*-achtig (*spannond,* in Noord-Holland). Een *oh*-achtige klank maken Rotterdammers trouwens ook wel eens, namelijk in woorden als *vogel* en *lepel*:

vlak voor een *l* klinkt de stomme *e* ineens als een *oh*. Net als voor de andere klinkers (zoals we hieronder zullen zien) heeft ook hier de neiging om je te onderscheiden het gewonnen van het relatieve gemak.

Ik komp

Over klinkers valt nog wel meer te zeggen. Over de eerste klinker in *komen* bijvoorbeeld. Daarvan zijn twee varianten in omloop. In oudere studies over het Rotterdams wordt wel opgemerkt dat veel Rotterdammers *kommen* zouden zeggen, maar tegenwoordig hoor je ook steeds vaker *kaumen*.

Hoe zit dat in elkaar? Allebei de vormen lijken niet op de officiële standaardvorm, maar toch heeft deze verandering iets te maken met de invloed van het onderwijs. In de meeste Rotterdamse woorden wordt een Nederlandse *oo* uitgesproken als *au: baut, laupen, gewaun, graut*. Er zijn niet zoveel woorden waarin de *oo* als een korte *o* wordt uitgesproken. *Kaumen* zeggen in plaats van *kommen* maakt het Rotterdamse systeem dus regelmatiger in vergelijking met de standaardtaal. Honderd jaar geleden zullen de meeste sprekers van het Rotterdams geen notie gehad hebben van de manier waarop het eigenlijk 'moest'. *Kommen* kon toen dan ook gemakkelijk *kommen* blijven, er was geen reden om het aan te passen aan *graut* en *laupen*. Tegenwoordig heeft iedereen toch wel genoeg onderwijs gehad en vooral ook naar radio en televisie geluisterd om te weten dat het 'eigenlijk' *komen* moet zijn. Dat is de doorbraak voor *kaumen* geworden.

Maar over de vorm *ik komp* valt nog meer te zeggen: waarom eindigt die eigenlijk op een *p*? Zoals we al hebben gezien kun je in het Rotterdams eigenlijk nogal gemakkelijk een *t* invoegen of weglaten. Ook bij ik-vormen van het werkwoord gebeurt dat wel, zodat je mensen *ik doet* en *ik hoort* hoort zeggen; in het volgende hoofdstuk zal ik daar nog een paar dingen over melden. In het geval van *ik komp* is die *t* kennelijk vervangen door een *p*. Misschien heeft dat wel te maken met een zeker gemak. De *t* is wel een klein en kort klankje, maar je moet hem wel maken. Wat je daarvoor moet doen – het puntje van je tong omhoogtillen tegen je tanden – is in dit geval net iets meer moeite dan je moet doen om een *p* te maken – je lippen tegen elkaar leggen en daarna de lucht eruit laten ontsnappen. Dat komt doordat er een *m* aan voorafgaat. Die klank maak je zelf juist ook met je lippen op elkaar. De *m* en de *p* lijken dus heel erg op elkaar en worden op ongeveer

dezelfde manier gemaakt. De overgang van de *m* naar de *p* is dus veel kleiner dan naar de *t*. In dit geval wint dus het spreekgemak.

Gewaun aut

Enkele jaren geleden ontdekte de taalkundige Jan Stroop een nieuw soort Nederlands: het Poldernederlands. Al snel kon je geen krant of tijdschrift meer opslaan of je kwam er berichten tegen over de nieuwe taal die we allemaal zouden spreken. Ook in de roddelbladen las je erover, want ook de sterren spraken die nieuwe taal. Paul de Leeuw was bijvoorbeeld een boegbeeld van het Poldernederlands, volgens Stroop. Voorbeelden? De Leeuw had het over *haau van maai* en over *gewaun*. Zo werd iedereen die uit Rotterdam kwam, ineens de spreker van een ultramoderne variant.

Hoe kunnen we het nu verklaren dat Nederlanders kennelijk – als Stroop gelijk heeft – massaal op het Rotterdamse systeem overgaan? De ontdekker zelf denkt dat het komt doordat de ontwikkeling van bijvoorbeeld *ij* naar *aai* een heel natuurlijke is. Ook in het Duits en in het Engels is men *wijn* lang geleden al ongeveer uit gaan spreken als *waain*. Het Nederlands is wat dit betreft altijd een beetje achtergebleven en volgens Stroop komt dit door het onderwijs, dat in Nederland altijd de natuurlijke gang van *ij* naar *aai* heeft weten tegen te houden. Pas de laatste decennia zou dat onderwijs zijn invloed op de uitspraak van de leerlingen aan het verliezen zijn en kan de natuur haar gang gaan.

Om te begrijpen waarom die ontwikkeling zo natuurlijk is, moeten we eens wat dieper in de Rotterdamse mond kijken. De Nederlandse klinkers *ij*, *ui* en *au* zijn zogenoemde tweeklanken: ze beginnen op een andere manier dan ze eindigen. U kunt dat zien als u voor de spiegel een aantal klinkers zo keurig mogelijk probeert uit te spreken. Als u een *aa* zegt, blijven uw tong en lippen de hele tijd in dezelfde stand staan. Maar bij de *ij*, de *ui* en de *au* bewegen die organen: aan het begin staat uw mond iets meer open, aan het eind zijn uw lippen iets meer gesloten. De *ij* begint met een *è*-achtige klank (zoals in *pet*) en eindigt met een *ie*-achtige klank (zoals in *piet*). Het verschil tussen die twee klinkers is vooral dat u uw tong iets dieper in uw mondholte legt bij de *è* dan bij de *ie*.

Als u nu *aai* zegt in plaats van *ij*, maakt u de hele mondbeweging net iets

groter. Om de *aa* te maken, moet uw tong nog iets dieper naar beneden en uw mond nog wijder open dan voor de *è* – dat is precies de reden waarom een dokter vraagt *aa* te zeggen als hij uw amandelen wil bestuderen – en *aai* is daarom een extremere tweeklank dan *ij*. Zo'n extreme tweeklank is makkelijker te onderscheiden van andere klinkers en op een bepaalde manier ook makkelijker te maken: je hoeft niet zo precies te mikken aan het begin. Volgens die redenering is dus de ontwikkelingsgang van *ij* naar *aai* een volkomen natuurlijke – hij gaat van een klank die moeilijker te horen en te maken is naar een klank die veel gemakkelijker is. De Rotterdammers waren in dit opzicht dan alleen een beetje voorlijker dan de rest van Nederland.

Het klinkt aannemelijk, maar er valt van alles tegen in te brengen. Zo is het veel te gemakkelijk om van deze of gene verandering in de taal te verklaren dat hij 'natuurlijk' is omdat je er een lichamelijke reden voor kunt bedenken. Met het lichaam kun je namelijk alle kanten op. Het is in een bepaald opzicht misschien gemakkelijker om een Rotterdamse *aai* te zeggen dan een Standaardnederlandse *ij*, maar in een ander opzicht kost het ook meer moeite om dat te doen. Je moet een grotere beweging maken met je mond (helemaal open naar bijna helemaal gesloten, in plaats van half open naar bijna helemaal gesloten) en je zou kunnen vermoeden dat dat meer spierkracht vereist. Als die redenering waar is, zou je weer net zo goed kunnen denken dat *ij* het beter doet dan *aai*.

Bovendien is het in het Rotterdams en in het Poldernederlands veel moeilijker om *rijden* en *raden* uit elkaar te houden; ze worden allebei ongeveer uitgesproken als [raaien]. Het zou dus veel handiger en 'natuurlijker' zijn om die twee klanken uit elkaar te houden.

Zo is het vaak met taal. Het kan buitengewoon handig zijn om het ene te doen, maar vaak is het evenzogoed buitengewoon handig om precies het tegenovergestelde te doen. Waarom het ene in het andere verandert, valt vanuit dat opzicht daarom maar moeilijk te begrijpen.

Dat blijkt nog scherper als we luisteren naar de Rotterdamse manier van *weten, koken, leuke* zeggen: dat is bijna [weite, kouke, luike]. Die vermaledijde, veel te moeilijke tweeklanken duiken daar ineens weer op! Een beter bewijs dat die tweeklanken helemaal niet zo moeilijk te maken zijn, kan ik niet bedenken.

Ik houd er over die Rotterdamse klinkers dan ook een heel andere theorie op na dan de ontdekker van het Poldernederlands. Ze zijn denk ik niet veranderd omdat dit zoveel makkelijker was, maar simpelweg omdat het mogelijk was. Behalve een communicatiemiddel is taal vooral ook een manier om jezelf te onderscheiden. Door *blajf baj maj* te zingen, laat je niet alleen weten wat je van iemand verlangt, maar ook wie je bent en waar je vandaan komt. Iemand is er in de buurt van Rotterdam ooit mee begonnen. Die iemand was kennelijk zo leuk, zo aantrekkelijk, zo populair dat anderen hem of haar begonnen na te doen. Dat is alles geweest; als die leuke, aantrekkelijke en populaire meneer of mevrouw een andere klank had gemaakt, hadden de Rotterdammers die nu misschien gebruikt.

Maar hoe zit het dan met dat Poldernederlands? Is het onder jonge vrouwen misschien ineens hip en modern om Rotterdams te praten? Zo eenvoudig is het volgens mij ook weer niet. Het zijn alleen de klinkers die de spreeksters en sprekers van het Poldernederlands imiteren, in alle andere opzichten klinken ze helemaal niet zo Rotterdams. Bovendien blijkt gek genoeg dat de dames desgevraagd zelf vaak denken dat ze eigenlijk Amsterdams spreken. Dat is niet in overeenstemming met de feiten, want in Amsterdam zei men in het oorspronkelijke dialect vroeger eerder [blaaf ba ma] dan [blaaif baai maai]. Het is waarschijnlijk dan ook meer toeval: de spreeksters van het Poldernederlands voelen zich meer verwant met Amsterdam dan met Rotterdam. Ze hebben bovendien een manier gezocht om zich te onderscheiden en deze gevonden in een speciale manier om de klinkers uit te spreken. Dat deze manier overeenkomt met de manier waarop men dat in een bepaalde grote stad aan de Maas doet, is misschien mooi meegenomen, als de dames zich er al van bewust zijn. Maar essentieel is het niet.

'Iemand is er in de buurt van Rotterdam ooit mee begonnen', zei ik daarnet, maar in de buurt van Rotterdam (vooral in het zuiden) zeggen de mensen soms een klank die eerder lijkt op *oj: kojk es an*. Dat komt doordat ze *langmondig* praten, zoals we zo dadelijk zullen zien.

Rottejdom

We komen nu aan het laatste woord van de spreuk. De naam van de stad bevat twee *r*-en, en die klinken bij de meeste Rotterdammers allebei verschillend. Nu zijn er sowieso heel veel mogelijkheden om de *r* uit te spreken

in het Rotterdams. De meeste ervan bevinden zich ergens achter in de mond. Je kunt als Rotterdammer zo'n beetje je eigen keuze maken waar en hoe je die *r* dan precies maakt.

Eén *r* wordt in het Rotterdams echter nooit gemaakt: die van de trillende tongpunt. Zeker vroeger gold die als hét onderscheidingsteken van de beschaafde mens. Mijn moeder is onderwijzeres; toen zij in de jaren zeventig van Rotterdam naar Den Bosch verhuisde, moest ze op spraakles om de juiste *r* te leren en haar leerlingen niet te bederven met een geheel verkeerde keelklank. Zij was daarin niet de enige, of de eerste. Ook van de zangeres Annie de Reuver is bijvoorbeeld bekend dat ze een logopediste heeft bezocht om een 'betere' *r* te leren. Noch bij mijn moeder noch bij Annie heeft die spraakles overigens veel geholpen.

Het is trouwens onzin om te denken dat een Rotterdammer zo'n klank van nature niet zou kunnen maken. Er wonen in de stad tegenwoordig genoeg kinderen die meertalig zijn en voor hun ene moedertaal – Papiaments, of Turks, of Spaans, of noem maar op – heel gewoon de tongpunt laten trillen, maar de Rotterdamse *r* dan toch keurig achter in hun keel leggen. Zo'n *r* in de keel hoort evenzeer bij Rotterdam als de Maastunnel.

Het maakt daarbij wel verschil of die *r* vlak voor een klinker staat of niet. Dat kun je dus horen in het woord *Rotterdam*. De eerste *r* staat daar vlak voor een klinker en klinkt daarbij licht gerold; de meeste mensen doen dat door hun huig te laten trillen. De tweede *r* klinkt veel vloeiender; ik heb hem hiervoor als een [j] opgeschreven, al is dat eigenlijk niet juist.

We zien telkens weer dat Rotterdammers niet 'zomaar wat doen' als ze hun taal spreken. Er zit ook in dit geval een systeem achter. We hebben al gezien dat in het ideale geval klinkers en medeklinkers in een regelmatige afwisseling staan. Daarom is het beter om *da nie* dan om *dat niet* te zeggen. Nu staat de eerste *r* in *Rotterdam* voor een klinker; hij wil daarom zo medeklinkerachtig en zo onderscheiden mogelijk zijn. De tweede *r* staat tussen een klinker en een medeklinker in. Je krijgt dus een beter resultaat als je deze *r* min of meer laat opgaan in de voorafgaande klinker. *Rottejdom* is in dat opzicht net zo fraai als *da nie.*

Ook hier geldt weer: ik denk niet dat dit soort klankveranderingen het resultaat zijn van bewust nadenken over hoe je nou je woorden zo mooi mogelijk kan uitspreken. Die veranderingen zijn eerder het gevolg van onbewuste menselijke neigingen. In de eerste plaats zijn dat neigingen tot de

beste klankvormen van woorden (een regelmatige afwisseling van klinkers en medeklinkers), die worden ingegeven door de manier waarop het menselijk lichaam en de menselijke geest nu eenmaal in elkaar zitten. In de tweede plaats is dat de neiging om je in je taalgebruik aan te passen of juist te onderscheiden van anderen. Die twee processen beïnvloeden elkaar: veranderingen die in het taalsysteem passen, maken een veel grotere kans om overgenomen te worden, en omgekeerd kunnen overnames uit andere taalsystemen bewerkstelligen dat het taalsysteem verandert. Het resultaat van dit soort krachten is altijd een compromis, en dat compromis is in ons geval *Rottejdom.*

Brede mond

Er is nog een klankje dat tekenend is voor het Rotterdams in deze zin. Dat is de o in *dom.* In het Standaardnederlands, en in veel andere dialecten, zou je zeggen: *dam.* In ouder dialectonderzoek werd wel verschil gemaakt tussen de *breedmondige* dialecten, zoals het Amsterdams, en de *langmondige*, zoals het Rotterdams. In breedmondige dialecten gaat de mond niet erg wijd open, maar zijn de mondhoeken wel ver uit elkaar. In plaats van een *a* zeg je dan een *è*-achtige klank; als u een paar keer snel achter elkaar *a-è- a-è- a-è* zegt, merkt u waarom de Amsterdamse uitspraak *emsterdem* breedmondig werd genoemd. Bij een langmondige uitspraak zijn de mondhoeken juist dicht bij elkaar, maar worden de kaken juist iets wijder opengesperd. In plaats van *a* krijg je dan *ò*. Ook hier geldt weer: zeg een paar keer achter elkaar *a-ò- a-ò a-ò* en u krijgt een idee waarom je langmondig praat als je *Rottejdom* zegt.

Ook voor andere klinkers kun je overigens een verschil zien. In breedmondig Amsterdam zeg je bijna *pit* in plaats van *pet*; in langmondige dialecten zeg je eerder iets *pat*-achtigs. In langmondige dialecten zeg je bijna *piet* in plaats van *pit*; in breedmondige zeg je *pèt.* In deze klinkers is het Rotterdams overigens wat minder langmondig (daarvoor moet je meer in de richting van Dordrecht gaan) – en lijkt het wat meer op het Standaardnederlands.

De geschiedenis van het Hollands kun je zien als een eeuwigdurende strijd tussen langmondig en breedmondig praten. De strijd is vooralsnog onbeslist. Overigens zijn die termen misschien een beetje misleidend. Het is beslist niet waar dat Rotterdammers langere monden hebben dan Amster-

dammers, of dat ze hun monden graag wijder opensperren. Alle klanken die een Amsterdammer kan maken, kan een Rotterdammer ook produceren, en omgekeerd. Er heeft alleen ooit in beide groepen dialecten een verandering plaatsgevonden, die ging naar lang- en naar breedmondigheid.

Intonatie

Aan elk woord, aan elke zin die iemand zegt kun je horen waar hij vandaan komt. Ik heb al van alles en nog wat opgesomd, maar er is toch ook nog heel veel meer. Over de eerste klinker van *Canada,* die Rotterdammers op dezelfde manier uitspreken als de andere twee (als een lange aa), terwijl men elders in Nederland eerder [kannada] zegt. Over *stongen* in plaats van *stonden.* Over *raajen* in plaats van *raden.* En ga zo maar door.

De klanken van het Rotterdams zijn als je het goed bekijkt enorm ingewikkeld. Het is een wonder dat die kleine kindertjes het allemaal zo snel en kennelijk zonder problemen onder de knie krijgen. Plat praten is geen kwestie van domheid. Zonder een goed stel hersens breng je er niks van terecht.

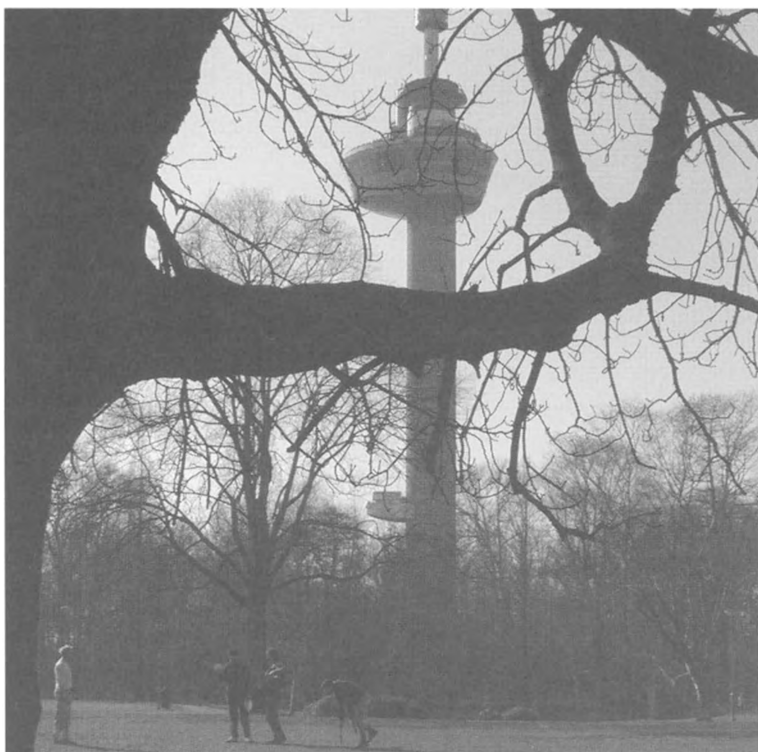
Over vrijwel elk woord in de zinnetjes *Kejje da nie horìh dan? Ik komp gewaun aut Rottejdam* valt kortom wel wat te zeggen, net als over elk ander zinnetje dat een Rotterdammer produceert. Als je maar goed genoeg luistert, leer je de mensen wel kennen. Aan bijna elk woord dat een Rotterdammer zegt, valt wel iets Rotterdams te horen, maar zelfs wie zijn handen voor zijn oren houdt zodat hij niet precies kan verstaan welke woorden er gezegd worden, hoort nog steeds een duidelijke Rotterdamse klank: de typisch Rotterdamse intonatie die elders voor zangerig doorgaat.

Dat dit zo is, zou je misschien kunnen toeschrijven aan het relatief vlakke karakter van de intonatie in het Standaardnederlands. Er zijn heel veel dialecten, in heel Nederland, die zangerig genoemd worden, en dat komt denk ik door de vergelijking met de standaardtaal. Het Rotterdams lijkt in dat opzicht wat meer op het Engels, waarin de tonen ook wat meer naar beneden en vooral naar boven kunnen schieten. De gemiddelde Nederlander gaat aan het eind van een vraag misschien een toon omhoog; een Rotterdammer plakt nog een woordje aan zijn zin vast (*dan*) en gebruikt die om nog minstens anderhalve toon hoger te gaan. Heel opvallend daarbij is vooral dat je zo'n stijging ook vindt aan het eind van het soort kleine vraagtoevoegingen dat je naar believen aan bijna elke zin kunt toevoegen: (*niet*) *dan?, is toch zo?*

Wie lekker Rotterdams wil uitschieten, plakt een paar van dergelijke woordjes aan het eind van zijn zinnen en laat zijn stem stijgen.

Wat ik hier zeg, is allemaal alleen maar gebaseerd op eigen indrukken. Er is helaas nooit wetenschappelijk onderzoek gedaan naar de verschillen in intonatie van de verschillende stadsdialecten. Zoals de dialecten van de stad in het algemeen ondergeschoven kindjes geweest zijn in het wetenschappelijk onderzoek, zo geldt dat zeker ook voor hun intonatie. Wie alle pagina's die Nederlandse taalgeleerden tot nu toe hebben geschreven over het dialect van Rotterdam zou bundelen, hield iets over dat niet veel dikker was dan het boekje dat u nu in handen hebt. Hoe komt dat?

Ik kan er verschillende verklaringen voor bedenken. Misschien is de lage status van het Rotterdams van invloed geweest. Het is een taal van de lagere klassen, en dus niet per se van taalgeleerden, al zijn er overigens wel nogal wat taalkundigen in Rotterdam geboren. Een andere verklaring is misschien de geringe aandacht die er in Rotterdam zelf altijd is geweest voor de eigen taal. Andere talen bestuderen, daar valt het nut nog van te begrijpen – dat kan de handel bevorderen. Maar wat voor nut heeft het om je bezig te houden met je eigen taal? De vraag naar nut van de studie van taal is altijd een gevoelige. Ik weet niet wat het nut is – maar wel dat er aan de studie van klanken ook dicht bij huis, ook in Rotterdam veel te ontdekken valt.

Verscholen achter de bomen: de Euromast

Weena

3. En toen beldiede me op. Woorden en zinnen bouwen in het Rotterdams

De woorden uit het Rotterdams komen van heinde en ver. Vijftien jaar geleden zat ik op de middelbare school en meende één echt authentiek Rotterdams jongerenwoord te kennen: *gers*. Buiten Rotterdam kende ik niemand die het woord ook kende, en binnen Rotterdam kende ik geen mensen ouder dan dertig die van het bestaan van dat woord op de hoogte waren. Dat iemand een Rotterdamse jongere was, kon je kortom horen aan dat ene woord.

Ik had het mis. *Gers* is helemaal niet zo specifiek Rotterdams en bovendien ook al heel oud. Het is een woord dat geleend is uit het Jiddisch, en door die taal weer uit het Hebreeuws. Het is een van de woorden die nog herinneren aan de redelijk grote joodse gemeenschap die de stad ooit bevolkte. Is het woord daarmee minder Rotterdams? Natuurlijk niet. Het Rotterdams is eenvoudigweg altijd de Nieuwe Binnenweg onder de dialecten geweest: een trotse verzameling van de mooiste producten van alle wereldstreken. Wie alleen die dingen tot het 'echte Rotterdams' wil rekenen die al gebruikt werden toen Erasmus hier geboren werd, miskent het speciale karakter van dat dialect.

Maar er moeten toch op zijn minst wel ergens woorden te vinden zijn die zo oud zijn als de weg naar Kralingen? Laten we een poging wagen: *peen*. Weer mis. Het woord *peen* wordt niet alleen in de wijde omtrek van Rotterdam gebruikt voor 'worteltje', maar bijvoorbeeld ook in Limburg. Veel meer

aanspraak op een specifiek Rotterdamse status maakt al *peen en uien* voor het gerecht dat elders vaak 'wortelstamppot' genoemd wordt.
Kaakje en *krootjes* komen misschien al meer in de buurt. En, afgeleid van het laatste woord, en nog steeds gangbaar als – niet zo heel erg indrukwekkend – scheldwoord: *krotenkoker.*

Het meest Rotterdamse woord is misschien nog wel: *opzoomeren,* het opknappen van de eigen straat, genoemd naar de Opzoomerstraat in het Nieuwe Westen, waar de bewoners dit initiatief namen. Maar dat woord stamt uit de jaren negentig van de twintigste eeuw! Bovendien is het initiatief vervolgens ook in andere gemeenten overgenomen, zodat gaandeweg heel Nederland opgezoomerd raakt. Zo langzamerhand gaat het opzoomeren zelfs internationaal. Ook in Denemarken is sinds 1999 een *Opzoomer Movement* gaande (*opzoomerne;* zie www.opzoomer.dk). Met *gabberhouse,* het woord voor een specifiek soort heel harde en ritmische muziek, is dit de meest recente bijdrage die het Rotterdams heeft mogen leveren aan de internationale woordenschat.

Op de woordenschat kom ik nog terug in hoofdstuk 7, met een lijst van Rotterdamse woorden. Er blijken daarin nauwelijks woorden te zijn die Rotterdamser zijn dan het woord *gers.* Maar hoe zou dat ook kunnen? Rotterdam is zo'n open stad, iedereen loopt hier maar in en uit, en morst onderweg zijn woorden zoals Klein Duimpje zijn broodkruimels. Een gebied waar je nog veel echte oorspronkelijke eigen woorden kent, is een gebied waarin niet wordt geleefd.

Ik vind trouwens ook dat het er weinig toe doet of een woord ergens anders ook wordt gebruikt. Het gaat om de *combinatie* van specifieke woorden, van klanken, stembuigingen en zinsconstructies, die samen de sfeer oproepen van Rotterdam. Het heeft weinig zin om dan over individuele onderdelen puristisch te zijn. Sommige mensen denken dat talen 'puur' moeten zijn; als je twee talen of dialecten hebt, dan hoort iets wat voorkomt in taal A niet tegelijkertijd ook voor te komen in taal B. Ik hoor niet bij die mensen – het is dan net alsof je zegt dat de Maas niet als een typisch onderdeel van Rotterdam kan worden gezien omdat zij ook langs Maasstricht stroomt. De Rotterdamse Maas is anders dan de Maastrichtse, en zo is er ook nergens op de wereld een peen die zo smaakt als die in Rotterdam.

Rotterdamser is eigenlijk – naast de klankeigenaardigheden die in het vorige hoofdstuk besproken zijn – altijd de systematiek die er gehanteerd

wordt, de manier waarop er met de woorden wordt omgegaan. De manier waarop uit kleine stukjes nieuwe woorden worden gemaakt, en de manier waarop woorden worden samengevoegd tot zinnen.

Ik doet

In Rotterdam wordt het werkwoord *lopen* in het enkelvoud al heel lang als volgt verbogen: *ik loopt, jij loopt, hij loopt.* De verbuiging heeft bovendien de afgelopen tijd extra landelijke bekendheid gekregen door een chipsreclame op de tv waarin beroeps-Rotterdammer Gerard Cox de hoofdrol speelde: *En nou hoort ik dat er hier een fuif is.* Is dat domheid? Luiheid? Gebrek aan kennis van de werkwoordsvormen? Ik denk het niet. De meeste Rotterdammers weten desgevraagd heel goed hoe het 'eigenlijk' moet in het Standaardnederlands. Bovendien zijn er ook nog steeds Rotterdammers die een heel ander rijtje gebruiken: *ik loop, jij loop, hij loop.* Er wordt wel gezegd dat dat laatste rijtje 'echter' is, en dat het eerste door vreemde invloeden is binnengeslopen. Voor de werkwoorden *doen, gaan* en *zien* gelden nog heel andere rijtjes. Behalve *ik gaat, jij gaat* en *hij gaat* zeggen sommige mensen ook nog weleens *ik gaan, jij gaan* en *hij gaan.* Ook dat schijnt een nieuwere vorm te zijn.

Hoe zit dat allemaal in elkaar? In het eerste hoofdstuk heb ik al gezegd dat het Rotterdams karakteristieken heeft van een mengtaal. De vervoeging van het werkwoord is daar een duidelijk voorbeeld van. Wie een vreemde taal leert, verbaast zich er al snel over dat alles daar zo ingewikkeld is; dat bepaalde soorten informatie bijvoorbeeld soms twee keer móéten worden uitgedrukt. Als het verschil tussen 'ik', 'jij' en 'hij' al wordt uitgedrukt door de woorden *ik, jij* en *hij,* waarom moet er dan ook nog eens verschil gemaakt worden in de vorm van het werkwoord zelf?

Mengtalen gooien dat soort onregelmatigheden in de regel dan ook overboord. Althans, zij doen dat niet zelf (talen doen eigenlijk nooit zoveel, alles overkomt ze) – de mensen die de taal als tweede taal moeten leren, doen dat. In het rijtje *ik ga, jij gaat, hij gaat, wij gaan,* enzovoorts, zit nogal veel informatie dubbelop. Dat er sprake is van meervoud kun je zowel zien aan het werkwoord *gaan* als aan het persoonlijk voornaamwoord *wij.* Dat er sprake is van de eerste persoon enkelvoud kun je zowel zien aan *ik* als aan de vorm van *ga.*

De allergemakkelijkste manier is om vast te houden aan één werkwoords-

vorm: je kunt toch net zo gemakkelijk zeggen *ik gaan, jij gaan, hij gaan, wij gaan, jullie gaan, zij gaan?* Dat is dan ook precies wat er in sommige varianten van het Rotterdams gebeurt, althans met de werkwoorden *zien, gaan* en *doen.* Waarom precies deze werkwoorden? Zij zijn in het Nederlands bijzonder omdat ze in de onverbogen vorm (de 'onbepaalde wijs') eenlettergrepig zijn. Andere werkwoorden tellen in de onbepaalde wijs al snel minstens twee lettergrepen: *lopen, zitten, hangen* – ze hebben een uitgang *-en.* Kennelijk hangt die uitgang er losser bij dan het *n*-etje in *gaan, zien* en *doen.* Die laatste vormen meer een geheel. Dat kun je trouwens ook zien in de standaarduitspraak. Hoe net mensen ook spreken, de laatste *n* van *lopen, zitten* en *hangen* spreken ze over het algemeen niet meer uit, tenzij ze misschien uit het oosten of het noorden van het land komen. Maar hoe 'slordig' of 'onverzorgd' mensen ook praten, iedereen zegt de laatste *n* van *gaan, slaan* en *zien.* Er is op de hele aardbol niemand te vinden die systematisch *ik kan je zie* zegt, of *ik wil je sla,* en zeker niet in Rotterdam.

Als achtervoegsel wordt *-en* aan de andere kant kennelijk echter al snel te groot. Dus zegt niemand *ik lopen, jij lopen, hij lopen,* maar kiest uit een van de twee andere beschikbare vormen. De makkelijkste daarbij is natuurlijk de kortste vorm *ik loop, jij loop, hij loop.* Maar het alternatief *ik loopt, jij loopt, hij loopt* heeft een voordeel – Rotterdamse woorden eindigen graag op een *t.* We hebben in het vorige hoofdstuk al gezien dat deze tendens verantwoordelijk is voor uitspraken als *Binnenwegt* en *Kleijwegt* (het laatste is een vrij bekende naam). Deze t-neiging is er ook verantwoordelijk voordat de *t* soms zelfs opduikt in werkwoorden waar hij oorspronkelijk voor geen enkele persoon gebruikt wordt; sommige mensen zeggen *hij magt* of *hij zalt,* terwijl je in het Standaardnederlands zou zeggen *ik mag, jij mag, hij mag* – nergens een *t* te bekennen.

Er is nog een plaats waar je zeker de laatste jaren ineens een *t* hoort: in zinnen als *Doet alles maar in het zakkie,* waarin het werkwoord in de zogenoemde gebiedende wijs staat. Ik noem hem de Bob-de-Rooij-t, omdat ik het gevoel heb dat hij door Paul de Leeuw in zijn creatie van vettige Rotterdamse entertainer heel populair is gemaakt. (De Leeuw sprak die *t* ook heel dik uit, waardoor het een soort *ts*-klank werd: *Doets alles maar in het zakkie.*)

Een beetje in tegenspraak met mijn bewering dat de verbuiging van het werkwoord steeds eenvoudiger wordt, lijken misschien verledentijdsvormen

als *bree* (en *gebreeën)* van *breien,* en *dweel* (*gedwelen*) van *dweilen.* De gebruikelijke, eenvoudige manier om verleden tijden te maken is met *-de* of *-te: ik leefde, ik werkte.* Als kinderen fouten maken, dan gaat het meestal om te véél toepassen van die regel; die kinderen zeggen dan *ik loopte* in plaats van *ik liep.* De 'Rotterdamse' verbuigingen gaan dan ook de verkeerde kant op. Hoe dat precies komt, weet ik niet. Er is een heel rijtje van dat soort verleden tijden (*sting, gong*) en voltooid deelwoorden (*gerolen, gewoven, georve, gescheeën*) in omloop. Misschien dat af en toe iemand zich vergist en dat een dergelijke vergissing dan automatisch tot het dialect wordt gerekend, omdat alles wat afwijkt van de norm immers gezellig en plat-Rotterdams is.

En wie zich met dit alles nog onzeker voelt over de vraag of die rare verbuigingen in zijn dialect wel in orde zijn, kan nog altijd grijpen naar een versje van Kees Stip:

Er was te Rotterdam een kreeft
die steeds 'ik hebt' zei voor 'ik heeft'
'En dit', zo zei een Amsterdammer,
'is daarom zo bijzonder jammer
omdat het toont welk wanbegrip
men daar van werkwoordsvormen hib.'

Let niet op mijn

Er is nog een deel van het systeem dat in het Rotterdams sterk vereenvoudigd is ten opzichte van andere dialecten en de standaardtaal: het systeem van de persoonlijke voornaamwoorden. Net als in grote andere delen van Nederland wordt de derde persoon meervoud in bijna alle rollen uitgedrukt door *hun*: van *hun boek* kwam *ik geef het hun, ik zie hun* en uiteindelijk *hun komen.* Maar in het Rotterdams zijn andere woorden ook aan een opmars begonnen: *dat boek is niet van zijn, geef 't aan mijn.* Zover, dat mensen zeggen *mijn ziet jou niet en jou ziet mijn niet* is het nog lang niet. Maar er lijkt wel een soort richting in de ontwikkeling te zitten en als die ontwikkeling doorzet, praten mensen over honderd jaar misschien wél zo.

In het Nederlands zijn de naamvallen in de loop der eeuwen langzamerhand aan het verdwijnen. Ooit moeten we een systeem gehad hebben zoals je nu nog in het Duits kunt zien, en waarin een woord een andere vorm

heeft wanneer het het onderwerp is van de zin dan wanneer het het lijdend voorwerp is. In de spelling werd dat verschil trouwens nog tot ver in de twintigste eeuw gemaakt: in *ik zie den heer* schreef je het lidwoord *de* mét, in *de heer ziet mij* schreef je het zonder *n*.

Dat soort verschillen werden in de loop van de tijd steeds minder gevoeld. Al in de negentiende eeuw klaagden de schrijvers steen en been over het onmogelijke systeem, dat zo ver afstond van de spreektaal. Als we het nu opnieuw zouden invoeren, zouden we daarmee heel veel schoolkinderen in grote problemen brengen. Het systeem is eigenlijk alleen nog behouden bij de persoonlijke voornaamwoorden. In de zinnetjes *ik zie de heer* en *de heer ziet mij* hebben veel moderne Nederlanders nog steeds geen problemen met het gebruik van *ik* en *mij*.

In het Rotterdams zie je dat toch ook daar langzamerhand een verschuiving plaatsvindt; dat daar hoe langer hoe meer één vorm gekozen wordt – *hun, mijn, zijn*. Waarom precies deze vormen? Daarover zijn de geleerden het niet eens. Het is in ieder geval opvallend dat het relatief 'zware' vormen zijn: *mijn* heeft net iets meer klankinhoud dan *ik* of *mij*. Maar wat dat te betekenen heeft, weet geloof ik niemand. Iets anders dat de drie vormen gemeen hebben, is dat ze oorspronkelijk bezittelijke voornaamwoorden waren: *hun boek, mijn boek, zijn boek*. De enige uitzondering is overigens dat in het Rotterdams ook wel eens *me* gebruikt wordt in plaats van *we*: *me doene dat maar*.

Zijn eigen

Er is nog een typisch kenmerk van het Rotterdams dat mogelijk in dezelfde lijn staat. Die ontwikkeling kunnen we zien aan het zinnetje *Hij heb zich vergist*. Wie zoiets zegt, verraadt zichzelf onherroepelijk als iemand die te veel naar school geweest is, want *zichzelf* bestaat niet in het Rotterdams. *Zichzelf* is een luxeproduct dat niet veel mensen zich permitteren. Wie plat praat, in welke generatie ook, zegt *Hij heb z'n eigen vergist*. Grappig genoeg is *z'n eigen* in het Standaardnederlands net als *zijn, mijn* en *hun* een bezittelijk voornaamwoord: we zeggen in het Standaardnederlands *z'n eigen boek*. We weten hier niet eens zeker of het Rotterdams ooit wel *zichzelf* heeft gekend. Het opvallende is dat het woordje *zichzelf* in weinig Nederlandse dialecten

enthousiast gebruikt lijkt te worden: het is overal *zich, hem* of *z'n eigen* wat de klok slaat. Volgens sommige geleerden is *zichzelf* dan ook geleend uit het Duits.

Kunnen en *kennen, liggen* en *leggen*

Nog zo'n deel van het systeem dat in het Rotterdams vereenvoudigd lijkt: dat van *kunnen* en *kennen*. Er wordt altijd gezegd dat de vormen 'precies andersom als in het Nederlands' worden gebruikt. Mensen zeggen *Ken het zijn dat ik u kan? Ze kunnen* hun buurvrouw en ze *kennen* lekker met haar kletsen. Dat klinkt allemaal heel logisch, maar het zit toch ietsjes anders in elkaar. Het zou toch ook wel heel merkwaardig zijn als je in het Rotterdams dezelfde twee werkwoorden had als in het Standaardnederlands, maar dan met hun betekenissen precies omgedraaid. Het is volgens mij dan ook eerder zo, dat Rotterdammers helemaal geen verschil maken tussen *kennen* en *kunnen*. Ze gebruiken allebei de werkwoorden in allebei de betekennisen:

a. Ik ken mijn buurvrouw
b. Ik kan mijn buurvrouw

a. Ik kan met haar kletsen
b. Ik ken met haar kletsen

Alleen, als een Rotterdammer de a-zinnen zegt valt het niemand op, en zeker niet als authentiek Rotterdams. Alleen als hij de b-zinnen bezigt, begint iedereen ineens te lachen: hé, is me dat even een partij authentiek plat! De eerste zinnen vallen daardoor weg, en mensen beginnen Rotterdammers te herkennen aan de tweede. Uiteindelijk kun je, als je echt wilt laten horen dat je plat ken praten, en niet zo'n suffe spreker bent van het nette Standaardnederlands, misschien maar het best de b-zinnen gebruiken. Maar volgens mij valt zo iemand door de mand als iemand die het beter wil doen dan best – hij laat zien dat hij het verschil tussen *kunnen* en *kennen* best begrijpt.

Iets soortgelijks geldt ook voor *liggen* en *leggen*. Ook daarover wordt gezegd dat Rotterdammers ze 'precies andersom' gebruiken; dat ze *ik leg in me bed* zouden zeggen, en *ik lig een boek op tafel*. Ook dat lijkt me onzin, om precies dezelfde reden als waarom ik niet geloof dat *kunnen* en *kennen* 'pre-

cies andersom' zouden worden gebruikt. Overigens is dit geval nog wel iets gecompliceerder, omdat *ik lig een boek op tafel* eigenlijk nauwelijks wordt gezegd. Hier lijkt het dus eerder zo te zijn dat het Rotterdamse *leggen* de betekenissen van het Nederlandse *liggen* én het Nederlandse *leggen* op zich heeft genomen. Alleen als *leggen* gebruikt wordt als *liggen*, valt dat op.

Dat verschijnsel van expres je dialect zoveel mogelijk te laten verschillen van de standaardtaal heeft overigens een naam: *hyperdialect*. Hyperdialect is het omgekeerde van hypercorrectie. Wie hypercorrect praat, zegt *kopje kofje* omdat hij weet dat je heel vaak 'je' moet zeggen in plaats van 'ie' om netjes te kunnen praten, of *beeldhouder* omdat hij weet dat *houwen van* verderfelijk plat is. Wie hyperdialect praat, zegt *haat-ie mij* omdat hij weet dat hij soms *ie* moet zeggen in plaats van *je*. Hyperdialect is geen teken van speciale domheid of onkunde. Het is eigenlijk misschien een teken van goede wil en van taalgevoel. Het kan eigenlijk alleen gebruikt worden door mensen die heel goed weten wat de norm is, en die weten op welke punten die norm verschilt.

Gisteren beldiede mijn

Er is nog een opmerkelijk verschijnsel in de woordvorming van het Rotterdams. Al heel lang zeggen mensen er dingen als *Toen beldiede mijn op* en *Gisteren maaktiede een haup kabaal*. Dat dit zo is, zou taalkundigen tot wanhoop moeten drijven als ze zich met het Rotterdams bezighielden, want volgens de meeste taalkundigen kan zoiets helemaal niet gebeuren: het ene woord *die* dringt binnen in het andere – *belde, maakte*. In de meeste talen zijn de grenzen tussen woorden heilig. Het ene woord kan het andere niet binnendringen. Toch is het Rotterdams helemaal niet uniek op dit punt. Veel kleine kinderen doen zoiets ook, of ze nu wel of niet in Rotterdam geboren zijn.

Ha, kleine kinderen doen het ook! Laat dit nu zien dat het Rotterdams een kindertaaltje is? Het is maar hoe je het bekijkt. Ik heb eerder al een paar keer gezegd dat de Rotterdammers op een aantal punten de grammatica van het Nederlands hebben vereenvoudigd. Ik denk niet dat dat inhoudt dat het Rotterdams een primitief taaltje is, een kindertaaltje. Ik denk wel dat het onder andere is gebeurd doordat het Rotterdams relatief vaak is geleerd door mensen met een andere taal of een ander dialect als moedertaal. Er zijn

volgens mij grofweg twee soorten talen: talen die zelden door mensen van elders worden geleerd en het zich daardoor kunnen permitteren om allerlei ingewikkelde constructies te herbergen die kindertjes wel makkelijk kunnen leren, maar anderstaligen niet. En aan de andere kant zijn er talen die openstaan voor andere; de consequentie daarvan is een zekere grammaticale souplesse.

Nu is het gelukkig ook weer niet helemaal willekeurig wat er in het Rotterdams is gebeurd. Het woordje *die* gaat niet zomaar binnen in het woord staan, maar tussen stam en uitgang. Het doet als het ware net alsof het zelf een uitgang is. Bovendien hebben taalkundigen ook allang bedacht wat de reden zou kunnen zijn dat het woordje nu net uitgerekend in dit geval binnendringt.

Het heeft vermoedelijk iets te maken met klemtoon. Nederlanders, en met name Rotterdammers, leggen de klemtoon graag op de één na laatste lettergreep van het woord. In plaats van *página* zeggen ze *pagína*, en *normáliter* wordt *normalíter.* Die voorkeur voor zo'n klemtoon kan in de vorm *beldedie* (als we hem beschouwen als één woord) niet goed tot uitdrukking komen. De voorlaatste lettergreep is hier *de* en heeft een stomme *e* als klinker. Zo'n stomme *e* is in geen enkel dialect van het Nederlands ooit beklemtoond. Als we nu *beldiede* zeggen, komen we al een stuk in de goede richting. Nu is de voorlaatste lettergreep *die* en heeft een *ie.* De 'foute' uitspraak van *pagina* en *normaliter* laat al zien dat die *ie* wel gemakkelijk klemtoon kan krijgen. *Belde-die* haalt de woorden misschien beter uit elkaar, maar *beldiede* klinkt beter als het om klemtoon gaat.

De zout

Op school heb ik één ding over het Rotterdams geleerd: wij zeggen *de zout* waar de mensen elders *het zout* zeggen. Inmiddels weet ik dat dit een beetje overdreven is. In minstens heel Zuid-Holland vragen mensen of je hun *de zout* even kunt aangeven – en ik weet niet helemaal zeker of ze buiten Zuid-Holland niet ook bestaan. Er is overigens een citaat van Multatuli (ook aangehaald door Jan Oudenaarden in zijn boekje *Wat zeggie? Azzie val dan leggie!),* dat verwijst naar de bijzondere woordgeslachten van de Rotterdammers:

> Maar dikwyls is 't koddig, iemand die zyn beschaving en taal grootendeels opdeed in de rotterdamsche *Zandstraat,* den liplap [Indo-Europeaan] te hooren uitlachen omdat deze *een glas water* en 't *gouvernement,* mannelyk of *zon* of *maan* onzydig maken.

Dezelfde Oudenaarden haalt ook enkele schrijvers over het Rotterdams aan die beweren dat er in deze taal een voorkeur bestaat voor het onzijdige geslacht. Die bewering is dan gebaseerd op het feit dat mensen praten over *het Steiger, het Hang, het Pompenburg, het Groenendaal, het Haringvliet, het Katshoek, het Delftsevaart* en *het Visssersdijk,* waar niet-Rotterdammers op die plaatsen waarschijnlijk eerder *de* zouden gebruiken.

Het merkwaardige is dat deze voorkeur – als hij ooit bestaan heeft, maar waarom zouden we Multatuli niet geloven – zich langzaam maar zeker lijkt om te draaien. Over de straattaal die jongeren gebruiken, is nog niet veel bekend; maar we weten wel dat er veel vaker *de meisje* en *de advies* in gezegd wordt dan *het zon* of *het maan.*

Hoe dit ook zij – het verschil tussen *de* en *het* is in ieder geval geen verschil in betekenis. Het is vrij willekeurig en het leent zich daarom uitstekend om er andere dingen mee te doen. Bijvoorbeeld om te laten horen wie je bent en waar je vandaan komt.

Hebbie hem gezien? Heppie jou gezien?

Je wordt in het Rotterdams vaak *ie,* dat hebben we in het vorige hoofdstuk al uitgebreid besproken. Dat *ie* hecht zich vervolgens op een bijzondere manier aan het voorafgaande woord vast: je zegt *hebbie. Hebbie* zeggen mensen in bijna de hele Randstad. Wat het Rotterdams pas echt uniek maakt, is dat je er ook *maakie* zegt, en *verveelie je eige niet?* In andere dialecten – in het noorden tot aan de Oude Rijn, in het zuiden tot op Goeree – is *hebbie* een vaste combinatie die mensen als het ware uit hun hoofd geleerd hebben. In het Rotterdams kun je *ie* achter elk willekeurig ander werkwoord plakken. Zoals je achter elk werkwoord ook *tie* of *die* kunt plakken, met de betekenis *hij.*

De keuze tussen *die* en *tie* heeft te maken met het verschil tussen een *d* en een *t.* Die klanken zijn bijna hetzelfde, behalve dat je tijdens het zeggen van een *d* je stembanden laat trillen, en tijdens het zeggen van een *t* niet. Met andere woorden: de *d* is stemhebbend, de *t* is stemloos. De regel is nu: als

het woord op een stemloze klank eindigt, dan kies je *tie* en anders kies je *die*. Je zegt *kon-die, wil-die, zei-die* omdat aan het eind van de woorden *kon, wil* en *zei* je stembanden trillen. Ze kunnen dat blijven voortdoen in *die*. En je zegt *loop-tie, dach-tie, kus-tie* omdat aan het eind van *loop, dach* en *kus* je stembanden *niet* trillen.

Het lijkt dus een kwestie van gemak: of je stembanden trillen al, en dan laat je ze lekker doortrillen, of ze trillen nog niet, en dan laat je ze ook verder met rust. Het gaat hier maar om een minimaal verschil in energie, maar kennelijk is het groot genoeg om in de loop van de eeuwen (want hoe lang bestaat het Rotterdams al niet) een dergelijk verschil te kunnen veroorzaken. De Rotterdammers zijn hierin overigens beslist niet luier dan andere mensen. In het Standaardnederlands vinden we precies eenzelfde onderscheid tussen *de* en *te* en zeggen *ik zonde, ik wilde, ik vrijde* maar *ik hoopte, ik lachte, ik kuste.* Het Rotterdamse systeem is hier alleen maar een uitbreiding op.

Nu lijkt er ook op dit punt iets te veranderen in het Rotterdams. Steeds meer mensen lijken *ie* te zeggen in plaats van *tie: kon-ie, wil-ie, dach-ie.* Dat komt misschien doordat *ie* in informeel spraakgebruik in de rest van Nederland ook veel gebruikelijker is. De Rotterdammers passen zich daaraan aan, niet bewust, maar gaandeweg. Iedereen kent wel iemand buiten de stad met wie hij wel eens telefoneert.

Maar door die aanpassingen ontstaat er een probleem als *je* wordt uitgesproken als *ie* en *hij* ook wordt uitgesproken als *ie* en als het werkwoord bovendien ook nog eens een keer voor alle personen dezelfde vorm aanneemt. Hoe valt het verschil tussen *heb jij* en *heeft hij* dan nog te zeggen? De oplossing is:

- Hebbie mij gezien?
- Heppie mij gezien?

Het verschil tussen *b* en *p* is net als het verschil tussen *d* en *t* een verschil tussen stemhebbend en stemloos: bij de eerste laat je je stembanden wel, bij de tweede laat je ze niet trillen. In de verleden tijd wordt het verschil op een net iets andere manier gemaakt:

- Hatje mij gezien?
- Hattie mij gezien?

Het verschil tussen stemhebbend en stemloos is ook belangrijk voor het verschil tussen de v- en de f-klank. Het wordt gebruikt om verschil te maken tussen de volgende twee zinnen: in de eerste is de man degene die het cadeautje geeft, in de tweede is hij degene die het cadeautje krijgt. Dat cruciale verschil wordt enkel en alleen uitgedrukt door je stembanden al dan niet te laten trillen:

- Die man geefie een presentje
- Die man gevie een presentje

Dit verschil wordt overigens niet door iedereen op dezelfde manier gemaakt en gevoeld. In het centrum van de stad doen veel mensen het op deze manier; daarbuiten wordt het verschil op een net iets andere manier uitgedrukt, of wordt het duidelijk door de contekst.

Taretje

Wat is een ander woord voor *gebakkie* in het Rotterdams? Sommige (oudere) Rotterdammers zeggen misschien nog *táretje*, met een stomme *e*. Dat is uit het oogpunt van de klankvorm (het oogpunt van het vorige hoofdstuk) een heel mooie vorm, bijna net zo mooi als *gebakkie* zelf: het bestaat uit een regelmatige afwisseling van medeklinkers en klinkers.

Taretje? Er is een tamelijk bekend liedje dat begint te beweren:

Als iemand spreekt van *kakie* of van *táretje*
[...] Of voor *sigaar* gebruikt het woord *segáretje*
[...] Dan moet hij vast een Rotterdammer zijn.

De hier beschreven klankverandering is overigens al behoorlijk oud – en was ooit misschien zelfs ver buiten Rotterdam bekend. In 1708 klaagde de Amsterdamse taalkundige Séwel in zijn grammaticaboek *Nederduytsche spraakkonst* over de mensen die *paretje* schreven in plaats van *paardje*. Als grammaticaboekenschrijvers klagen, weet je altijd dat er iets aan de hand is. Als niemand een bepaald woord zegt, hoor je ook nooit iemand klagen over het gebruik van dat woord.

Toch loopt er nu menig Rotterdammer rond die nooit van zijn leven

táretje of *segáretje* of *káretje* heeft gezegd. Dat is op zichzelf verrassend – nou hadden die ouwe Rotterdammers zo'n mooie klankvorm gevonden en nou doet de jeugd het weer teniet – maar het komt denk ik onder andere doordat de *r* veranderd is (ik zeg: onder andere, omdat natuurlijk nooit is uit te sluiten dat het feit dat men elders in Nederland óók *taartje* zegt eventueel ook zijn invloed heeft gehad). De stomme *e* werd vroeger in het Rotterdams vaak ingevoegd tussen twee medeklinkers. Je zei niet *vork* maar *vorrek,* niet *balk* maar *ballek,* en dus ook niet *taartje* maar *taretje.*

We hebben in het vorige hoofdstuk al gezien dat er in het Rotterdams uit alle macht naar gestreefd wordt om klinkers en medeklinkers af te wisselen. Daarom zeggen mensen liever *da nie* dan *dat niet* en liever spreken ze de tweede *r* van *Rotterdam* ongeveer uit als een soort klinker. Nu is die klinkerachtige uitspraak van de *r* waarschijnlijk vrij nieuw in het Rotterdams. (We weten dat soort dingen helaas nooit helemaal zeker, omdat er maar zo weinig echt betrouwbare opnamen van het Rotterdams van, zeg, vijfenzeventig jaar geleden, zijn; hoe de taal in de eerste decennia van de vorige eeuw klonk, kunnen we alleen maar raden. We kunnen het natuurlijk ook wel een beetje nagaan door de taal van oudere mensen te bestuderen, maar iedereen is waarschijnlijk zijn leven lang zonder dat hij het merkt bezig zijn taal aan te passen aan zijn omgeving.)

Die nieuwe klinkerachtige uitspraak van de *r* maakt het onnodig om ook nog een stomme *e* in te voegen: *kaajtje* is in dit opzicht ongeveer even goed als *karetje.* Naarmate de *r* in het Rotterdams veranderd is, is de tussenvoeging van de stomme *e* minder nodig geworden. Zo roept de ene verandering in een dialect de andere op.

Datte me toffe jonges zijn

Er zijn meer dingen die veranderen. *Datte me toffe jonges zijn, da willen we weten* wil een bekend liedje. Zo maken sommige Rotterdammers ook nog steeds verschil tussen

- Ofse kom, weet ik nie
- Ovveze komme, weet ik nie

Het verschil tussen enkelvoud en meervoud wordt niet alleen uitgedrukt door het werkwoord (*kom* tegenover *komme)* maar ook door het voegwoord (*of* tegenover *ovve*). Ik heb de indruk dat het verschil geleidelijk aan het verdwijnen is; dat de Rotterdammers het langzaam maar zeker aan het opgeven zijn. Een taalkundige gaat dit aan het hart, want het verschijnsel was tamelijk uniek voor de Nederlandse dialecten, waaronder het Rotterdams. Maar het was in zekere zin ook tegen de geest van de mengtaal in die nu al een aantal keren aan de orde is geweest: die vervoegde voegwoorden waren misschien wel te ingewikkeld voor het Rotterdams.

Taal verandert voortdurend, onder andere doordat er steeds nieuwe mensen de taal leren gebruiken. Die nieuwe mensen willen nieuwe dingen met hun taal doen en beheersen naast deze taal ook steeds weer andere talen. Dat alles geldt met name voor de taal van een dynamische stad als Rotterdam. De studie van die verschijnselen loopt helaas ver achter bij de werkelijkheid. Over de meeste dingen die ik in dit hoofdstuk beschreven heb, is op de keper beschouwd maar heel weinig bekend. De taal van de stad gaat in ieder geval in veel opzichten steeds meer lijken op het Standaardnederlands, of in ieder geval op de informele taal zoals die elders in Nederland gesproken wordt. Maar sommige andere aspecten van de taal zijn opvallend taai (*hebbie)* en in weer andere opzichten verandert de taal zich in een eigen richting (*ik laupt*).

Veerkade

4. Een ander 'toontje'. Het Rotterdams en de andere Zuid-Hollandse dialecten

Zuid-Holland bestaat niet. In ieder geval niet in de harten van de Zuid-Hollanders. Ik weet zeker dat ik het niet in mijn hart gesloten heb, en ik geloof ook niet dat ook maar één Rotterdammer dat gedaan heeft. Ik heb in ieder geval nog nooit iemand ontmoet die toegaf er trots op te zijn dat hij uit Zuid-Holland kwam. Mensen kunnen er trots op zijn dat ze uit Drente komen, uit Limburg of uit Friesland, uit Twente, uit het Westland, uit Amsterdam, uit Gouda, maar op Noord- en Zuid-Holland – economische, politieke en culturele centra van ons land – is niemand trots. Wie zingt ontroerd het volkslied van de provincie? Welke emigrant schrijft weemoedige liedjes over zijn geboortestreek? De econoom Ab van Langevelde promoveerde vorig jaar op een proefschrift waarin hij onder andere onderzocht hoeveel Nederlandse bedrijven in hun naam de naam van hun provincie voerden ('Friesche vlag', 'Assurantiekantoor Zeeland', 'Brabant Security'). In Zuid-Holland was dat minder dan één procent.

Waar komt dat door? Misschien heeft het relatieve succes van de twee Hollanden ermee te maken. Voor iemand uit deze contreien geldt iederéén in Nederland als een Hollander. Deze streken hebben eeuwenlang de toon aangegeven, en dus denken we, net als de meeste buitenlanders, dat Holland hetzelfde is als Nederland. Dit tot verontwaardiging van inwoners van andere provincies; niks is zo vermoeiend als met een Brabander de wereld rond-

trekken. Te pas en te onpas zal hij iedereen vertellen dat hij niet uit 'Holland' komt, maar uit 'The Netherlands'.

Er is ook nog een andere reden. Holland bestaat vooral uit steden en gebieden rond steden. In Zuid-Holland hebben we naast Rotterdam al Den Haag en Dordrecht, Delft, Leiden en Gouda. Mensen in die steden voelen zich over het algemeen niet echt verbonden met de mensen uit het omringende platteland. Die mensen vinden ze eerder een beetje belachelijk. Wie in een stad woont, kijkt eerder naar de mensen in een andere stad honderd kilometer verderop, dan naar de boeren uit de omliggende dorpen.

Die verbondenheid kan ook blijken uit openlijk beleden afkeer. Over de inwoners van Dordrecht, Gouda en Delft zijn de meeste Rotterdammers niet bijster positief. Voor een wereldstad zijn de inwoners behoorlijk bekrompen. Of positiever gezegd: men spiegelt zich kennelijk liever aan New York en Londen dan aan de plaatsen dichter in de buurt.

Het Zuid-Hollands: enkele gehoorindrukken

Anders dan Zuid-Holland, bestaat het Zuid-Hollands wel, en het Rotterdams is onmiskenbaar een Zuid-Hollands dialect. De vooraanstaande Nederlandse dialectologe Jo Daan schreef in 1964:

> Wanneer ik vroeger vanuit Amsterdam naar het zuiden reisde, kreeg ik de indruk dat er in de buurt van de Oude Rijn een ander dialect begon. Ik meende een ander 'toontje' te horen, dat ik nog niet nader kan definiëren. (...) Op grond van deze gehoorindrukken heb ik gezocht naar een centraal Zuidhollands dialect. Wat ik vond is een streektaal die sterk is aangetast en uitgehold door de invloed van het Nederlands (...). Aan de rand ervan hoort men in het westen het Katwijks en het Schevenings, in het zuidoosten het Alblasserwaards en in het zuiden de dialecten van de noordelijke Zuidhollandse eilanden. Ook deze dialecten behoren tot 'het' Zuidhollands. Ze hebben in onze tijd duidelijker een eigen karakter bewaard, maar vormen weer een overgang naar verderaf gesproken dialecten. Zo doet het dialect van Noordeloos al sterk aan het Noordbrabants denken, dat van Voorne en Putten aan het Zeeuws.

In hetzelfde boekje (*Streektalen in Zuid-Holland. Een eerste verkenning*) gaat Daan nader in op enkele verschijnselen die volgens haar weleens verant-

woordelijk zouden kunnen zijn voor dat aparte 'toontje' van die groep van Zuid-Hollandse dialecten. Ze noemt er drie (en verder een aantal kenmerken van de niet-Zuid-Hollandse, aangrenzende, dialecten die ik hier maar oversla, omdat ze heel weinig met Rotterdam te maken hebben).

In de eerste plaats maken veel Zuid-Hollandse dialecten volgens Daan verschil tussen twee soorten lange 'oo'. De eerste klinkt ongeveer zoals de 'oo' ook elders in Nederland klinkt, de tweede klinkt als een langgerekte versie van de korte 'oh'. Dat is de klank die je elders in Nederland maakt voor een *r*. Wie goed luistert, hoort dat hij een andere klank maakt in *dood* dan in *door*. In de Zuid-Hollandse dialecten van onder andere Poortugaal, Streefkerk, Sliedrecht en Oudewater hoorde Daan die tweede oo-klank ook nog in andere woorden, waarin helemaal geen *r* te bekennen was: *dôôd*.

Een tweede kenmerk van de Zuid-Hollandse dialecten is volgens Daan dat de *-t* soms wegvalt in *hij geeft* (zodat mensen *hij geef* zeggen) en omgekeerd soms opduikt in *ik geeft*. Dit verschijnsel vond Daan in heel Zuid-Holland. Ze wees er bovendien op dat het al kon worden gevonden in het zeventiende-eeuwse toneelstuk *De Spaansche Brabander* van Bredero, waarin door de hoofdpersonen een behoorlijk mondje plat Antwerps en Hollands gesproken wordt, en waarin tot twee keer toe *ick spreeckt* wordt gezegd.

In de derde plaats wordt *ie* soms gebruikt in plaats van *je* (in de betekenis 'jij' of 'jouw'). *Hebbie dat gedaan?* wordt kortom in het hele Zuid-Hollandse gebied gezegd. Er zijn, volgens Daan, twee punten van verschil: in sommige dialecten zeg je *kennie mij nie?* terwijl je in andere *kejje mij nie?* zegt, en in sommige dialecten zeg je *as jie* in plaats van *azzie* of *as ie*.

Het Rotterdamse toontje

Ik weet niet zeker of het toontje van Daan nog altijd zo klinkt, bijna veertig jaar nadat ze deze verschijnselen optekende. Het Rotterdams heeft de laatste twee karakteristieken wel, maar de eerste niet. Juist dat eerste kenmerk lijkt mij echter hoe langer hoe meer te verdwijnen uit de aanpalende gemeenten, hoewel het wel degelijk nog her en der te vinden is.

In recente opnamen die medewerkers van het Meertens Instituut – een onderzoeksinstelling voor dialectonderzoek, waar ik werk – maakten in Oud-Beijerland was die *ôô* nog duidelijk te horen. Er zijn misschien wél nog wat andere kenmerken: dat de *oo* veel meer als *au* wordt uitgesproken dan

elders, en de *ij* als *ai*. En dan blijft er nog dat 'toontje', die rare intonatie die we ook na veertig jaar nog steeds niet precies genoeg kunnen benoemen. De wetenschap schrijdt misschien voort, maar lost lang niet alle vragen even snel op.

Het Rotterdams maakt duidelijk deel uit van de Zuid-Hollandse dialectgroep; het lijkt zelfs veel meer op de dialecten van de omliggende gemeenten dan het geval is in die andere grote stad in Zuid-Holland, Den Haag. Zelfs de inwoners uit het aan de hofstad grenzende Westland krijgen van mensen buiten de provincie vaker de vraag of ze uit Rotterdam komen dan of ze uit Den Haag komen.

Hoe komt dat? Er zijn twee mogelijkheden: de Rotterdammers hebben om de een of andere reden minder aan hun taal veranderd dan de Hagenaars, althans, ze hebben de minder in het oog en oor springende delen meer met rust gelaten; of omgekeerd hebben de Rotterdammers meer invloed, meer 'uitstraling' gehad op de omliggende dorpen dan de Hagenaars. Ik denk dat het allebei het geval is. Rotterdam is opener geweest dan Den Haag; het heeft gemakkelijker elementen opgenomen, het heeft zich minder geïsoleerd ontwikkeld, en het heeft uiteindelijk ook meer invloed gehad op omliggende gemeenten. Den Haag is taalkundig gezien een vrij geïsoleerd gebied gebleven, je hoeft maar een paar kilometer buiten die stad te gaan om al een heel ander dialect te horen. (Voor Amsterdam geldt overigens hetzelfde als voor Rotterdam; het plat-Amsterdams is voor niet-kenners ook heel moeilijk te onderscheiden van de dialecten uit de omgeving.)

Een tochtje door de omgeving kan hier misschien enig licht werpen op de precieze plaats van het Rotterdams te midden van de Zuid-Hollandse dialecten. Ik heb dat eens gedaan aan de hand van de dialectbeschrijvingen die er in de loop van de tijd zijn gemaakt. Daarbij doet zich dan wel een probleem voor, want die beschrijvingen zijn lang niet allemaal even recent. Bovendien zijn veel dialectbeschrijvingen anders dan in dit boekje, gericht op het verleden, de gouden tijd van het dialect. We vergelijken dus het reëel bestaande Rotterdams met een geïdealiseerd soort dialect van vroeger. Maar dat is vrijwel alles wat we hebben; voor de volgende beschrijvingen beroep ik me dan ook vooral op schriftelijke bronnen, al heb ik wel in elke plaats iemand geprobeerd te vinden die een voldoende scherp oor had voor het dialect en die ik kon vragen of hij de genoemde verschijnselen nog herkende.

Gouda

In 1967 schreef A.P.M. Lafeber een indrukwekkend dik en geleerd boek *Het dialect van Gouda*, waarin een een omvangrijke woordenlijst voorafgegaan wordt door een zeer gedetailleerde beschrijving van de 'spraakkunst' van de taal en gevolgd door een lange lijst 'spreekwoorden, zegswijzen en uitdrukkingen'. Lafebers bedoeling was om het 'Gouds zoals het aan het begin van deze [dat wil zeggen: de twintigste] eeuw gesproken werd', vast te leggen. Het is een monumentje voor zijn taal geworden. We hebben op het Meertens Instituut heel veel boeken en boekjes over dialecten; ik sta vaker versteld van de vlijt en ernst waarmee mensen hun eigen taal tot in detail weten vast te leggen. Dat geldt vooral ook voor Lafeber.

Wie het boek goed leest, vindt veel algemeen Zuid-Hollandse verschijnselen terug. Over de ij-klank schrijft Lafeber bijvoorbeeld:

> De Goudse uitspraak week in zoverre van de algemeen beschaafde af, dat de beginklank sterk naar de *aa* zweemde. Enkele woorden werden zelfs met *aa* uitgesproken: *braaje* (breien), *kaaj* (kei). Tegenwoordig echter klinkt de *ei* vrijwel als in het Nederlands.

De laatste uitspraak vind ik tamelijk opvallend; je leest vaker in oudere beschrijvingen van Zuid-Hollandse dialecten, die beweren dat de 'beschaafde' ei-klank steeds meer terrein zou winnen. Vijfendertig jaar na Lafeber hoor je in Gouda nog overal *aaj*-klanken. Misschien is die klank wel met meer enthousiasme teruggekomen dan ooit tevoren.

Ook *ie* vinden we weer in vertrouwd klinkende voorbeelden: *Kom ie voor ov naa kerrekteit?* (Kom je voor of na kerktijd?), *Je doed maar waar ie zin in èt, Da sèl ik ie iz uiduije* (uitleggen). Al die voorbeeldzinnetjes zou je trouwens heel gemakkelijk op zijn Rotterdams kunnen uitspreken, met twee veranderingen: in het Rotterdams zeg je *het* in plaats van *èt* en *zal* in plaats van *sèl;* en dat *uitduien* is niet bij alle Rotterdammers bekend.

Ook met de *t* wordt in Gouda niet anders gerommeld dan elders in Zuid-Holland. In het Gouds vinden we weer zinnetjes als *Dènkie dad ek liecht?, Ik smeert em, Ik vraacht ommers niks.*

Er zijn meer overeenkomsten, vooral op punten waar elke Rotterdammer denkt dat hij echt Rotterdams praat. In Gouda spreekt men bijvoorbeeld net

zo goed van *de zout* en van *kaakies.* Toch is het Gouds dat Lafeber beschrijft niet helemaal hetzelfde als het moderne Rotterdams. Twee voorbeelden hebben we al gezien: die Gouwenaar zegt *sèl* in plaats van *zal*, en *èt* in plaats van *het.* Het eerste is een soort uitspraak zoals we die ook noordelijker, tot boven Amsterdam, vinden. Het tweede is een voorbeeld van een algemenere Goudse eigenaardigheid: de *h* wordt niet uitgesproken, men spreekt van *ond* in plaats van *hond*, van *eil ard* in plaats van *heil hard.* Dat is iets wat juist weer eerder aan de Zeeuwse dialecten doet denken, waar het wegvallen van de *h* nog steeds heel gewoon is.

Een derde soort verschijnsel waarin het Gouds van Lafeber afwijkt van het Rotterdams, is het verkleinwoord. In plaats van *blaadje* hoor (of hoorde) je in Gouda ook wel *blaachie, blaajchie* of *blaadjie;* in plaats van *wandelingetje wandelingetjie;* in plaats van *varkentje varrekie.* Dat verschijnsel vinden we trouwens terug aan alle kanten van Rotterdam – ook in de hiervoor genoemde opnamen in Oud-Beijerland kun je het nog horen.

Het opmerkelijke is nu dat al de laatste genoemde verschijnselen langzaam maar zeker lijken te verdwijnen. Grondig, wetenschappelijk onderzoek is er niet naar gedaan, maar volgens een zegsman in Gouda vind je nauwelijks nog jongeren die *ond, sel* of *blaachie* zeggen. De verschijnselen die we ook in het Rotterdams aantroffen *(ik ben blaaj, ik smeert em, kom ie voor maaj)* hoor je nog overal in Gouda, elke dag. Het steuntje in de rug dat die taaleigenaardigheden krijgen uit de grote stad van Rotterdam, lijkt dus net genoeg om ze te behouden voor een algehele aanpassing aan het Standaardnederlands.

Delft

Met Delft is iets merkwaardigs aan de hand: het ligt tussen Den Haag en Rotterdam. Dat kunnen niet veel steden zeggen. Ook als het gaat om de taal ligt het Delfts duidelijk tussen de twee grote steden in. Het heeft de kenmerken van allebei de stadstalen. Maar ik geloof dat er meer invloed uitgaat van Den Haag dan van Rotterdam. Dat is ook niet zo vreemd, want in de laatste stad is er veel meer sprake van een dergelijk cultuurtje, met Haagse 'dicteis' en met Haagse Harry.

Moesten we het voor Gouda doen met een tamelijk ouderwets boekje, voor Delft en het omringende Delfland hebben we een veel recenter werk voor-

handen: *Kreen en gruizig. Over de streektaal van Delfland* van Kees Tetteroo. Het is een boekje met stukjes die gedeeltelijk aan het eind van de twintigste eeuw in de *Delftsche Courant* en in de *Westlandsche Courant* verschenen.

Tetteroo vertelt niet alles. In de uitspraak is hij bijvoorbeeld niet heel erg geïnteresseerd. Terwijl daar toch wel het een en ander over te zeggen valt. Bijvoorbeeld over de *ij*-klank. We vinden daar in en om Delft twee varianten van: de Rotterdamse *aaj (paajn)* en de Haagse *è (pèn)*. Je zou kunnen zeggen dat de Delftse variant er een beetje tussenin hangt en misschien worden allebei de extremen daarom niet als 'echt Delfts' opgevat. Je hoort ze, ook volgens Delftenaars, wel allebei. Het is alsof de strijd tussen de twee manieren om *ij* te zeggen in Delft wordt uitgevochten. Het is onduidelijk welk van de twee het gaat winnen; dat zal alles te maken hebben met de vraag welke stad in de ogen van de Delftenaars het hipst is, het aantrekkelijkst om in uit te gaan en te winkelen.

Ook over *ie* zegt Tetteroo weinig, en dat is minder vreemd, want de *ie* is in Delft kennelijk lang niet zo courant als in Rotterdam en Gouda. Tetteroo geeft alleen ergens het woord *hebbie* in zijn zinnetje *hebbie al geschuffeld?* (dat wil zeggen: heb je al geschud, bij het kaarten). Ook dat is niet zo verwonderlijk: *hebbie* is de vorm met *ie* die in heel Zuid-Holland het wijdst verbreid is. Wat belangrijker is: het is ook in het Haags eigenlijk de enige echt veelvoorkomende vorm met een *ie*. Die *ie* wordt overigens wel in verkleinwoorden gebruikt. Nico Haak kwam uit Delft en zong *Zeg jongeman, mag ik je meissie effe lenen?* en vooral ook *Honkietonkiepianissieopjesinaasappelkissie.*

Ook het laatste door Jo Daan genoemde kenmerk vinden we in het dialect van Delft niet heel sterk terug: je hoort wel vormen als *hij heb*, maar je hoort nauwelijks *hij lieg* en nog veel minder *ik liegt*. Ook hier is de taalgrens weer niet absoluut; een enkele keer hoor je mensen wel degelijk dit soort vormen gebruiken, maar het is daarbij nauwelijks na te gaan of het hier gaat om taalfouten of een Rotterdams vriendinnetje dat zo populair is dat ze moet worden nagepraat.

Een paar andere kleine eigenaardigheidjes heeft het Delfts wél met het Rotterdams gemeen: dat mensen *de zout* zeggen bijvoorbeeld. En nog een overeenkomst: in en om Delft heet een *taartje* een *taretje* en een *kaartje* een *karetje*. Dat is iets wat je in Den Haag bij mijn weten niet hoort, en daarmee laat een oude Delftenaar toch nog een beetje horen dat zijn wiegje tussen twee steden in stond.

Dordrecht

Dordrecht heet in het Dordrechts dialect *Dodderach;* in het Rotterdams heet het Dordt. De stad ligt vanuit Rotterdam gezien al heel dicht bij Brabant, en dat is te horen ook. Hoewel Brabanders het dialect van Dordrecht heel duidelijk Hollands vinden, horen Rotterdammers er al snel weer Brabants in; Brabants zonder zachte g.

Er zijn niet veel boekjes over het Dordrechts verschenen – het enige wat ik heb zijn een paar gidsjes die zijn uitgegeven door een plaatselijk winkelcentrum, en die bevatten wel een aantal grappige Dordtse uitdrukkingen en wat rijmpjes en versjes over de stad, maar niet veel meer – maar op het Meertens Instituut is wel een manuscript te vinden dat 'Enkele gedachten over het Dordtse dialect' heet en dat in 1963 geschreven is door een zekere C. Maliepaard in Amsterdam. Uit de correspondentie die een toenmalig medewerker van het Meertens Instituut in 1986 met Maliepaard voerde, kun je opmaken dat die Maliepaard helemaal geen taal had gestudeerd, zoals de medewerker dacht. Hij had de *Gedachten* puur uit interesse en plezier geschreven. Hij kon in ieder geval goed luisteren en duidelijk schrijven; als ik een Dordtenaar was, zou ik me ervoor beijveren dat zijn Gedachten alsnog een keer werden gedrukt. Aan de andere kant is het dialect van Dordrecht op een aantal punten wel veranderd; en ik geloof dat die veranderingen eigenlijk bijna allemaal in de richting van het Rotterdams zijn gegaan.

In ieder geval heeft het Dordrechts volgens Maliepaard dezelfde *ie* voor *je* als het Rotterdams, en dat blijft niet alleen beperkt tot *hebbie.* Mensen zeggen in Dordrecht even onbekommerd *durvie* en *maggie* als in Rotterdam zelf. Het verkleinwoord wordt wel weer een beetje anders gemaakt. Mensen zeggen ook wel dingen als *liefie* en *bakkie*, maar we vinden hier ook het soort verkleinwoorden dat we in Gouda zagen: *batjie* in plaats van *badje*, *haartie* in plaats van *haartje*, en *kammetjie* in plaats van *kammetje.* Ik geloof overigens wel dat deze laatste vormen langzaam aan het verdwijnen zijn uit het dialect van Dordrecht.

Hoe het zit met de *-t*, weet ik niet. Er zijn weinig aanwijzingen dat Dordrechters *hij loop* zouden zeggen, of *ik loopt.* Omdat Maliepaard het nergens noemt, terwijl hij verder zo nauwkeurig was, denk ik niet dat hij het over het hoofd heeft gezien. Het zal er in het Dordrechts wel niet zijn geweest. De jonge Dordtenaren die ik ernaar vroeg, zeiden dat ze zulke uitspraken ook

erg 'Rotterdams' vonden. Merkwaardig genoeg kenden ze wel mensen die zulke dingen zeiden, maar die waren bijvoorbeeld in Rotterdam op school geweest, of werkten daar, of hadden daar gewoond.

De meest duidelijke afwijking van het Dordrechts ten opzichte van het Rotterdams zit in de uitspraak van de oo- en de ee-klank. In Dordrecht vind je nog de langgerekte oh-klank (de klinker in het woord *door*) die Jo Daan indertijd zo kenmerkend vond voor het 'toontje' van Zuid-Holland. Je hoort er mensen nog *dôôd* zeggen, zoals je ze trouwens ook nog *hééť* hoort zeggen met de i-achtige klank die we in het Standaardnederlands hebben voor een *r* (bijvoorbeeld in *weer).* De ij-klank spreken Dordtenaren niet uit als een *ei* of een Rotterdamse *aaj*, maar met de klinker uit *crème*, net zoals ze dat in Den Haag of in Tilburg doen.

Ik denk dat de 'Brabantse' indruk die het Dordts maakt op mensen uit andere delen van Zuid-Holland vooral veroorzaakt wordt door deze uitspraak van de klinkers. Jo Daan mocht daar dan in de jaren zestig nog een Zuid-Hollands toontje in horen, tegenwoordig lijkt deze manier van klinkers uitspreken zich steeds meer te hebben teruggetrokken op Brabants (en Zeeuws) grondgebied. Dát geeft die typisch Brabantse indruk (terwijl omgekeerd *durvie* en *bakkie* aan de Brabander onmiddellijk de zekerheid geven dat hij hier met een Hollander van doen heeft).

Er zijn nog wel een paar Brabantse verschijnselen in het Dordts te ontdekken. Zo wordt er, in ieder geval door de oudere Dordtenaren, nog verschil gemaakt tussen drie soorten zelfstandige naamwoorden: mannelijk, vrouwelijk en onzijdig. Dat kenmerk deelt dat dialect niet alleen met het Brabants, maar ook met onder andere het Limburgs en natuurlijk het Duits. Het Rotterdams moet het, net als het Standaardnederlands, met twee geslachten doen: *de*-woorden en *het*-woorden. In het (oudere) Dordts is er nog een derde lidwoord, *d'n*, voor mannelijke woorden. Zo wordt er verschil gemaakt tussen *d'n bakker* (de bakker) en *de baakster* (de baker).

Elk dialect is een overgangsdialect

Wat kunnen we nu alles bij elkaar leren uit deze kleine rondreis langs drie omringende kleine steden? Dat het Delfts oorspronkelijk enkele karakteristieken gemeen had met het Haags en het Dordts met het Brabants, is natuurlijk niet verbazingwekkend. Er bestaan maar weinig heel scherpe taal-

grenzen, zeker in Nederland. Haast elk dialect is een *overgangsdialect*, behalve dan misschien de dialecten die op geïsoleerde eilanden gesproken worden. Maar probeer maar eens een geïsoleerd eiland te vinden op Nederlands grondgebied.

Om diezelfde reden is het ook niet verwonderlijk dat in ieder geval de dialecten van Gouda en Dordrecht een beetje lijken op te schuiven in de richting van het Rotterdams. Er vinden in de regio al sinds jaar en dag twee bewegingen plaats: mensen verhuizen vanuit de omringende gebieden naar de grote stad en mensen verhuizen vanuit de stad naar de omringende gebieden. Allebei de bewegingen werken ten gunste van de verbreiding van het Rotterdams. Als mensen uit de omringende gebieden naar de stad verhuizen, geven ze over het algemeen liefst zo snel mogelijk hun 'boerse' eigenaardigheden op, ten gunste van de taal van de grote stad.

Maar als omgekeerd de grotestadsbewoners de stad ontvluchten, nemen ze meestal hun taal wel mee – ze vinden dat niet iets om zich voor te schamen. Als maar voldoende grote aantallen mensen naar het platteland verhuizen, krijgen ze vanzelf invloed in hun nieuwe woonplaats.

Er is nog een mogelijkheid: dat het Rotterdams vooroploopt, dat het een aantal verschijnselen heeft afgeschaft die de andere dialecten langer hebben behouden. Die andere dialecten moeten er dan nu zo langzamerhand ook aan geloven, en geven de *ôô*-klank en de verkleinvormen zoals *beetjie* op.

Overigens kunnen we als we heel precies zijn, niet helemaal uitsluiten dat er ook een omgekeerde beweging heeft plaatsgevonden. Dat het Rotterdams zich in de loop van de tijd ook heeft aangepast aan de dialecten van omliggende gemeenten als Gouda en Dordrecht. Dat zou dan wel al een behoorlijk lange tijd geleden gebeurd moeten zijn, bijvoorbeeld aan het begin van de twintigste eeuw, toen grote aantallen mensen 'van buiten' zich vestigden in de stad, met name in Zuid. Nog tot ver in de twintigste eeuw werd er beweerd dat dit verschil te horen was. Misschien zeiden mensen op Zuid nog wel *dôôd*, en ik weet vrijwel zeker dat er mensen waren die *haartie* zeiden. Maar die tijd is eigenlijk wel voorbij. Nog steeds vestigt zich af en toe iemand uit Gouda of Dordrecht of Goes in de stad. Maar als zo iemand *haartie* zegt, spreekt hij echt geen variant van het Rotterdams meer.

5. Ietwat onverschillig, standvastig en behoudsgezind. De houding van de Rotterdammers tegenover hun taal

Er is een tijd geweest waarin geleerden dachten dat er zoiets als een volksaard bestond, en dat die volksaard met zoveel precisie kon worden vastgesteld dat er binnen Nederland nog verschil kon worden gemaakt tussen verschillende groepen. In die tijd, de jaren dertig van de twintigste eeuw, schreven de taalkundigen Jac. van Ginneken en J. Endepols in hun boek *De regenboogkleuren van Nederlands taal* over de West-Hollanders (de mensen uit de steden Rotterdam, Delft, Den Haag, Leiden 'met hunne landelijke omgeving'):

> De West-Hollanders vertoonen zeer kenmerkende eigenschappen en karaktertrekken. Ietwat onverschillig, standvastig en behoudsgezind zijn zij vol wilskracht, die soms in koppigheid ontaardt. Hun oprechtheid en waarheidsliefde wordt onder bepaalde omstandigheden een niets ontziende lompe ruwheid. Reeds in de 16de eeuw was bij de Zuid-Nederlanders 'Hollandsche botmuylen' een bekend epitheton ornans voor hun Noorderbroeders. Al hun daden geschieden met kalmte en bedaardheid. Bijna nooit betrapt men den echten Hollander op een lyrische ontboezeming. Het lijkt hem vernederend, en hij schaamt zich ervoor.

Van Ginneken en Endepols dachten dat allerlei bijzonderheden van 'de Hollanders' en hun taal verklaard konden worden uit dit soort 'zeer kenmerkende eigenschappen en karaktertrekken', maar er zijn nog maar weinig geleer-

den die deze mening delen. Er zijn toch al niet veel mensen meer die geloven dat er zo in het algemeen serieus iets over bevolkingsgroepen kan worden gezegd. Er zijn te veel betrokken, twijfelende of vooruitstrevende mensen in West-Holland die toch heel plat praten om serieus te denken dat het karakter directe invloed heeft gehad op het dialect. En dan nog: het karakter van het Rotterdams wordt, zo hebben we eerder gezien, nu juist voor een belangrijk deel bepaald doordat er de hele tijd mensen 'van buiten' naartoe komen. Zou de stad dan alleen mensen aantrekken die een hekel hebben aan lyrische ontboezemingen?

Terwijl Van Ginneken en Endepols nog dachten dat de volksaard de taal kon bepalen – dat iemand met een Rotterdamse *oo* sprak omdat hij nu eenmaal een 'botmuyl' was – tegenwoordig wordt de relatie tussen taal en eigenheid andersom gelegd. Welke taalvormen we gebruiken, wordt grotendeels bepaald door het toeval. De Rotterdamse *o* is ooit door iemand in zijn spraakgebruik geïntroduceerd, misschien omdat hij op het moment dat hij hem uitsprak een beetje moe of opgewonden was, of omdat hij van elders kwam en uit een misverstand dacht dat men in Rotterdam zo hoort te spreken. Die persoon heeft vervolgens misschien precies genoeg invloed gekregen om door andere mensen geïmiteerd te worden. Zo heeft de klank zich als een olievlek over de stad verbreid.

Als het allemaal net even anders gelopen was, had men in Amsterdam met het accent gesproken dat nu als Rotterdams geldt en omgekeerd – terwijl de bewoners van de twee steden met al hun eigenaardigheden niet anders waren geweest. Dan had de Osdorp Posse in een Crooswijk-achtige taal gezongen, en Jules Deelder geklonken of hij uit de Jordaan kwam. Volgens Van Ginneken en Endepols was zo'n situatie uitgesloten geweest, maar volgens moderne taalkundigen zou het best kunnen.

Het is natuurlijk niet mogelijk om dat soort beweringen wetenschappelijk te testen – daarvoor zou een laboratorium nodig zijn dat zo groot was dat het minstens twee grote steden kon bevatten.

Effies iemands oor omdraaien

Toch zijn er nog genoeg mensen die nog denken dat er wel degelijk iets over 'de Rotterdammer' gezegd kan worden. Evert Laats is wijkagent in de Afrikaanderbuurt en hij laat zich voorstaan op zijn moderne stijl van politie-

agent-zijn. Volgens de verslaggever van *HP/De Tijd* (in januari 2001) communiceert Laats 'op z'n Rotterdams. Bij voorkeur joviaal-vriendelijk, maar "als het mot" zo grof als een bootwerker.' De verslaggever geeft ook voorbeelden van de manier waarop Laats praat: 'effies iemands oor omdraaien, daar zit ik niet mee.'

Ik ken Laats niet persoonlijk. Misschien is het allemaal waar wat de verslaggever over hem zegt. Als dat zo is, heeft *HP/De Tijd* eindelijk de clichématige Rotterdammer gevonden. We hebben het nu al een paar keer gezien: het beeld van de Rotterdammer is in het algemeen niet negatief. Maar als je verder wilt in de wereld, kom je er niet met jovialiteit, vriendelijkheid of de grofheid van de bootwerker. 'Als het mot.'

Tonny van der Horst is een bekende Rotterdamse dame. Toen ze in haar jonge jaren naar Den Haag verhuisde, nam de schrijver Vic van Vriesland haar onder zijn hoede: 'Toen ik later My Fair Lady zag, kwam me dat bekend voor. Ik wil niet zeggen dat ik plat Rotterdams sprak, maar ik had een bepaald accent. Vic heeft dat er bij wijze van spreken uitgeslagen.'

De tijden zijn sinds Tonny van der Horsts jeugd wel een beetje veranderd. Het Rotterdams wordt er minder vaak uitgeslagen. In de jaren zestig en zeventig trokken veel mensen de stad uit, bijvoorbeeld omdat ze hun kleine kinderen wilden opvoeden buiten de drukte en het autogeraas van de grote stad. Sommige van die mensen komen nu weer terug, en vestigen zich op de Kop van Zuid. Ook die kinderen hebben soms nog een band met de taal van hun ouders; misschien stamt die band van hun eigen jeugd. Een voorbeeld is de NRC-journalist Ewoud Sanders, die tegenwoordig in Noord-Holland woont en over taal schrijft, maar wel een deel van zijn jeugd in Rotterdam heeft doorgebracht: 'Een doodenkele keer vraagt iemand of ik uit Rotterdam kom. Vooral als ik moe ben, komt m'n o er soms platter uit dan de bedoeling is. Niet dat ik m'n best doe om netjes te praten – helemaal niet zelfs. Ik heb ook nooit echt plat-Rotterdams gesproken. Maar ergens diep in mijn vezels ligt die uitspraakvariant van het Nederlands opgeslagen en soms steekt-ie opeens de kop op, als een duveltje uit een doosje. Ik mag trouwens wel graag Rotterdamse woorden gebruiken. (...) *Meuren* voor "slapen" bijvoorbeeld. En *ruften* voor "stinken".'

In sommige opzichten kun je misschien beter een zoon of dochter van een Rotterdammer zijn dan zelf een Rotterdammer. Het is misschien jammer als je je taal verliest, maar je wint er ook iets voor terug. Het is wel mooi en

romantisch om een bootwerker te zijn, maar je komt verder als je er alleen maar naar verlángt om ooit zo'n bootwerker te worden. Als je van huis uit netjes hebt leren praten, zodat het er niet meer uitgeslagen hoeft te worden, maar tegelijkertijd het accent toch nog zo over je spraak weet uit te gieten dat de goede luisteraar hoort waar je vandaan komt.

Zuivere spreektaal

Maar ook in de stad zelf zijn er verschillen. In ieder geval in de hoofden van de mensen. Op Hillegersberg wordt over het algemeen genomen veel minder uitgesproken Rotterdams gesproken dan in het Oude Noorden of – vooral – in Crooswijk. Zo wil in ieder geval het verhaal, want het Rotterdams is de taal van de arbeiderswijken. Met 'echt Rotterdams' wordt dan bedoeld: zoveel mogelijk verschillend van de Nederlandse standaardtaal. Dat men in die arbeiderswijken inmiddels een groot aantal andere talen is gaan spreken – Turks, Papiaments, Marokkaans, Surinaams –, terwijl anderzijds mensen in Hillegersberg waarschijnlijk (ik ken er niet veel mensen) minder krampachtig zijn gaan praten, en hun Rotterdamse accent gemakkelijker laten horen in die variant die ook bij hen dan nog steeds heel dicht aanligt tegen de Nederlandse standaardtaal.

De dichter Jules Deelder heeft de afgelopen jaren meerdere toneelstukken bewerkt of speciaal geschreven. Hij wordt alom geprezen om zijn beheersing van de spreektaal. Ook zelf ziet hij het zo: 'Ik gebruik gewone taal, iedereen ken 't volgen. Ik spreek en schrijf de taal van de straat. Een van de moeilijkste dingen is om de zuivere spreektaal op papier te krijgen.' Als Deelder ergens anders was geboren, had hij in plaats van 'zuivere spreektaal' misschien dialect gezegd.

Want dat is de reden waarom veel mensen het Rotterdams niet zien als een aparte taal of eventueel een apart dialect zoals het Limburgs of het Twents, maar als een 'spraakgebrek', als 'plat praten': het lijkt zo allemachtig veel op de standaardtaal. Wie Standaardnederlands spreekt en goed zijn best doet, kan heel wat van het Rotterdams verstaan. Hoewel Belgische televisiekijkers het daar niet altijd mee eens schijnen te zijn – Nederlandse televisieprogramma's met Randstedelijke accenten worden voor hen meestal vertaald.

Goed beschouwd is het onzinnig om een bepaalde taalvariëteit als min-

derwaardig te zien ten opzichte van een andere enkel en alleen omdat hij zoveel lijkt op die andere. Het Rotterdams kun je net zo goed als een apart dialect, of zelfs als een aparte streektaal zien, als elke andere variant van het Nederlands.

Nu worden er nog wel andere redenen aangevoerd voor zo'n grof oordeel. Zo zou het Rotterdams zo 'plat' klinken – maar ook dat argument is vaak genoeg weerlegd; als het Rotterdamse *wajn* zo plat klinkt, waarom geldt dat dan niet voor het Engelse *wine* of het Duitse *Wein*, die vrijwel hetzelfde klinken? Al in 1937 schreef de leraar L.J. Rogier: 'Wie in de zuiverste Bühnenaussprache de Duitse regel citeert: "Du, holde Maid, Treue denke ich dein", vormt nagenoeg dezelfde klank als de Rotterdamse slungel, die het over "me meid" heeft. Als dus "die Maid" verheven is, en "me meid" gemeen, ligt dat niet aan de klank'.

Nog een argument: in het Rotterdams kun je geen subtiele gevoelens uitdrukken. Ook dat heb ik hopelijk in het voorgaande al voldoende weerlegd. In elke taal kun je subtiele gevoelens uitdrukken. In het Rotterdams klinkt een liefdesgedicht op dit moment misschien nogal potsierlijk. Maar als je genoeg van dat soort gedichten zou hebben gehoord, klonk de taal vanzelf lieflijk en zangerig. Het Rotterdams wordt grof gevonden omdat degenen die het spreken grof worden gevonden, 'botmuylen'.

Sinds Jan Eykelboom (uit Dordrecht, nota bene) in 1984 het volgende in de krant schreef, heeft bijna iedereen die iets over het Rotterdams wilde zeggen, het geciteerd:

> De man in het café bekeek de voorpagina van het ochtendblad en barstte toen uit in een volzin die twee vloeken en drie dodelijke ziektes bevatte. Afgezien van zijn accent was dus al meteen duidelijk dat het hier een geboren en getogen Rotterdammer betrof.

Gelukkig zetten de meeste auteurs zich vervolgens af tegen het vooroordeel dat hieruit blijkt, namelijk dat Rotterdammers inderdaad een bepaald soort mensen zouden blijken te zijn – het type dat graag en hard vloekt. Ook Jules Deelder raakt overigens wel eens aan dat cliché. Toen in het najaar van 2000 zijn toneelstuk *Danse, jochie, danse* over Bep van Klaveren in première ging, merkten journalisten op dat er in dat stuk zoveel gevloekt werd. 'Logisch', antwoordde Deelder, 'Bep zonder gevloek zou geschiedvervalsing zijn.'

Streektaalfunctionaris

Als zelfs Deelder het zegt, ben ik dan niet overdreven politiek correct door me zo af te zetten tegen het idee dat er zoiets bestaat als een typische Rotterdammer? Ik denk dat het in ieder geval goed is om een verschil te maken tussen de taal zélf en het *gebruik* dat mensen van de taal maken. De taal zelf is een lijst met woorden en een systeem van regels om die woorden aan elkaar te smeden tot zinnen en met bepaalde klanken uit te spreken. Die taal is volkomen neutraal: in elke taal kun je precies evenveel schelden en liefkozen als in elke andere taal. Dat sommige bevolkingsgroepen hun taal vooral gebruiken voor een elegante flirt, en andere om hun mouwen op te stropen, maakt nog niet dat de talen per se verschillend zijn. Als ik een moker gebruik om iemand te aaien, is mijn moker daarmee niet minder een slaginstrument geworden.

Er is, al met al, weinig reden om het Rotterdams als minderwaardig te zien. De Groningse 'streektaalfunctionaris' – zo heet een ambtenaar die zich inzet voor het behoud van de eigen taal en cultuur van een bepaalde streek – Siemon Reker heeft het verschil tussen talen en dialecten eens als volgt benoemd: een dialect is een taal met pech. Er zijn geen echte verschillen tussen talen en dialecten, behalve dat de eerste in de loop van de geschiedenis de steun hebben gekregen van een of andere machthebber. Dat kon financiële steun zijn (bijvoorbeeld om teksten te laten drukken of om radioprogramma's te laten maken, zodat de taal bij velen bekend raakte), militaire steun (om iedereen die weigerde op de juiste manier te praten een kopje kleiner te maken) of alleen maar morele steun (ik ben rijk, beroemd en geliefd; wie praat zoals ik, wordt vanzelf ook rijk, beroemd en geliefd).

Dialecten hebben een dergelijk steuntje in de rug nooit gehad, of ze hebben het verloren van andere dialecten. Ook het Standaardnederlands is zijn carrière ooit begonnen als een dialect, of liever als een mengeling van Hollandse en Brabantse dialecten, goed genoeg om de bijbel in te vertalen voor de zogenoemde Statenvertaling.

De 'talen met pech' waar Reker het over had, waren vooral de dialecten in het Oosten van het land, in Limburg en Zeeland. Die dialecten hebben indertijd nauwelijks bijgedragen aan de vorming van de Nederlandse standaardtaal en sprekers van die dialecten voelen dan ook een groot verschil tussen hun eigen moedertaal en het 'Hollands'. De laatste jaren hebben ze

allerlei acties op touw gezet om te komen tot erkenning van hun taal, met een zeker succes. Op veel scholen in de provincie wordt aandacht besteed aan het lokale taaleigen en wordt de kinderen bijgebracht dat ze zich niet hoeven te schamen voor de taal van hun streek.

Het Rotterdams hoort tot de Hollandse dialecten die duidelijk wél hebben bijgedragen tot de vorming van de standaardtaal. In die zin heeft het dialect dus geen pech gehad. Aan de andere kant kan het nu, juist doordát het zoveel op de standaardtaal lijkt, op weinig sympathie en ondersteuning rekenen. Dat is jammer, want elke taal is evenveel waard. Daarom hoeven we ook niet op de bres te staan tegen het verdwijnen van deze of gene taal (al is er niks op tegen om dingen te willen optekenen voor het nageslacht). Als we maar respect hebben voor iedere manier van spreken en iedere manier van taal.

Pracinha d'Quêbrod

Intuïtief voelen de meeste Rotterdammers het ook wel aan. Je hoeft niemand in deze stad te vertellen dat er in alle talen van de wereld wel iets moois te beleven valt. De openheid van Rotterdam voor andere talen heeft verschillende kanten. In de zomer van het jaar 2001 leek het de deelraad van Delfshaven een goed idee om het bekende Heemraadsplein ook te voorzien van een Kaapverdische naam. In het verleden hadden er immers op het plein maar liefst drie Kaapverdische pensions gestaan, waar de zeelieden logeerden tot ze weer aanmonsterden om naar huis te gaan. Ter herinnering aan deze romantische tijden leek het de gemeente een aardig idee het plein te herdopen tot 'Pracinha d'Quêbrod.' Dat schijnt zoiets te betekenen als 'plein van de arme zielen'.

Een probleem was alleen dat het Kaapverdisch net zo zelden geschreven wordt als het Rotterdamse dialect; zodat er ook Kaapverdiërs zijn die het dakje op de *o* schrijven: 'Pracinha d'Quebrôd'. Het raadslid Gerard Peet zei in het *Rotterdams Dagblad*: ,'Drie mensen zochten het voor me op, en ik kreeg dus drie verschillende spellingen van die naam. Ik koos er eentje uit, en iedereen riep vervolgens: ja, dat is de goeie!' De 'cultuurmakelaar' van de deelgemeente had overigens een andere, al even Rotterdamse oplossing voor het probleem van de verschillende spellingen: 'Misschien dat we alle verschillende versies maar onder elkaar moeten hangen.'

Nu is het Kaapverdisch in de ogen van velen waarschijnlijk een onschuldi-

ge en ongevaarlijke taal. Het is romantisch en vriendelijk en politiek correct en gezellig om een plein te hernoemen in die taal. Maar dat geldt niet voor het Engels. Die taal is eerder machtig, invloedrijk en dus ook gevaarlijk. Steeds meer onderdelen van het openbare leven krijgen een nieuwe Engelstalige naam, en dat gebeurt nu niet speciaal voor de gezelligheid. Zulke namen kunnen dan ook op tegenstand rekenen.

Toen in het najaar van 2001 bekend werd dat de Stichting Wereldhavendagen haar naam zou veranderen in 'Rotterdam Port Events', stelde Manuel Kneepkens van de Stadspartij daar vragen over in de gemeenteraad. Het college van Burgemeester en Wethouders antwoordde toen van alles (dat de dagen zelf waarschijnlijk binnen de stad Wereldhavendagen zouden blijven heten, dat de gemeente graag ook buitenlanders wilde interesseren voor een toeristisch bezoek aan de stad en zo nog een aantal dingen) maar het interessantst was wel het antwoord dat het college gaf op de vraag van Kneepkens of hij in de toekomst nou ook het college zelf in het Engels zou moeten toespreken. Nee, tekende het *Rotterdams Dagblad* op, het zag er niet naar uit dat dit in de nabije toekomst zou gebeuren, 'tenzij de Europese integratie dermate overrompelende vormen aanneemt, dat het Nederlands (zoals eertijds ook bijvoorbeeld het Limburgs) voortaan gerekend moet worden tot de regionale dialecten en het Engels ook in ons taalgebied de status van officiële taal verwerft.'

Burgemeester en wethouders verwezen in hun antwoord naar de erkenning die het Limburgs enkele jaren geleden heeft gekregen van de Nederlandse overheid volgens het zogenoemde Europese Handvest voor Regionale Talen of Talen van Minderheden.

De overheid heeft door die erkenning te kennen gegeven dat ze vindt dat het Limburgs als streektaal hulp en ondersteuning verdient. Eerder had diezelfde overheid zo'n erkenning overigens ook al gegeven aan de Nedersaksische dialecten (gesproken in Groningen, Drenthe, Overijssel en de Achterhoek) en aan het Fries. Op dit moment is er in dit kader discussie aan de gang over de status van het Zeeuws.

Het bovenstaande citaat is interessant omdat het duidelijk laat zien dat voor het gemeentebestuur van Rotterdam de vergelijking geldt 'het Limburgs in Limburg = het Nederlands in Rotterdam'. Dat er ook zoiets zou kunnen bestaan als een eigen regionale variant van het Nederlands, vinden ze kennelijk minder belangrijk.

De officiële taal van ons land

Je kunt je dan ook afvragen of het Rotterdams nog wel bestaat, als de hoogste bestuurders van de stad er kennelijk zo over denken. En als het al bestaat, of het dan nog een lang leven beschoren zal zijn. Ik denk dat niemand zich er zorgen over hoeft te maken, en dat het Rotterdams zal blijven bestaan zolang Rotterdam bestaat. Ik denk dat het ook altijd even herkenbaar anders zal zijn als de skyline van de stad herkenbaar anders is dan die van enige andere stad. Maar ik denk dat de vorm van die taal ook minstens net zo vaak en net zo snel van vorm zal veranderen als die skyline.

Ook als bijvoorbeeld het Engels inderdaad de 'officiële taal van ons land' zou worden (het lijkt mij dat die tijd nog ver weg is; al is het maar omdat ons land helemaal geen officiële taal heeft, nergens staat in de wet dat het Nederlands dat is) zal het Rotterdams niet ten onder gaan. Dat lijkt misschien een vreemd, dwars standpunt. Gaan door de invloed van de media niet alle taalvormen steeds meer op elkaar lijken? Maar er zijn wel degelijk harde feiten die dat standpunt ondersteunen. Zo blijkt uit taalkundig onderzoek dat zelfs in een land als Amerika – waar de media al decennialang een nog veel invloedrijker bestaan leiden dan hier – de dialecten van de grote steden steeds meer uit elkaar groeien. Dat gebeurt soms dusdanig spectaculair dat iemand uit Chicago die echt lekker plat praat af en toe voor iemand uit New York nauwelijks nog te verstaan is.

Met een taal kun je niet alleen communiceren, je kunt er ook mee laten horen wie je bent en waar je voor staat. Dat laatste is waarschijnlijk zelfs nog veel belangrijker dan het eerste. Je hoeft maar in een willekeurige metro tien minuten je oren open te houden voor wat daar wordt gezegd, om te beseffen dat in de meeste gesprekken helemaal niet zoveel informatie wordt overgedragen. Het gaat er eerder om wie het zegt en op welke manier hij of zij het zegt dan om wat er precies gezegd wordt.

Het Rotterdams: een dialect van het Engels

Je zou trouwens met enige overdrijving ook nog kunnen zeggen dat je niet erg bang hoeft te zijn dat het Rotterdams een dialect van het Engels wordt, omdat het Rotterdams dat altijd al is geweest. De havens van Engeland liggen in allerlei opzichten nu eenmaal al eeuwenlang dichterbij dan Winters-

wijk of Enschede. Er zijn dan ook bekende voorbeelden van Engelse woorden die het Rotterdams heeft overgenomen. Vooral de taal van de havens zit er van oudsher vol mee: *afnokken* (to knock off), *horrie op* (hurry up), *halve zool* (asshole) zijn bekende voorbeelden, en er zullen mensen zijn die het betreuren dat die 'echte' voorbeelden van het stevige Rotterdams verdwijnen. Het is dan alleen misschien een beetje onlogisch om het tegelijkertijd te betreuren dat de taal verrijkt wordt met het rondborstige *poortievents* dat 'havendagen' betekent. Of met de uitspraak die een paar jaar geleden klonk op het Centraal Station: 'Mister X is kindly requested to melt at the information point.'

Ook uit andere talen heeft het Rotterdams zijn woordenschat overigens wel betrokken. *Hotemetoot* schijnt bijvoorbeeld geleend te zijn uit het Japans (een *hatamoto* was een belangrijk man in het Japan van weleer), net als het werkwoord *kezen*, waarvan sommigen beweren dat het afkomstig is van *geisha*. Volgens mij beweren die mensen dat zonder veel bewijs, maar laat dat aan het verhaal niks afdoen. Ook aan het Maleis zijn wel woorden ontleend. In die taal betekent *kaki* voet; dat doet het ook in de Rotterdamse uitdrukkingen *kouwe kakkies* en *blote kakkies*. Op een andere manier kunnen die woorden volgens mij niet gebruikt worden; ik heb in ieder geval nog nooit iemand horen praten over *warme kakkies* of *kakkies met sokken*.

Maar een deel van de woordenschat komt ook nog uit het Jiddisch, de taal van de (vooral oudere) joden. Hoewel niet zo groot als in Amsterdam of in Antwerpen, was de joodse gemeenschap in Rotterdam voor de oorlog toch nog tamelijk omvangrijk. Naar schatting woonden er ongeveer 10.000 joden in Rotterdam; na de oorlog was minder dan een tiende van die mensen nog in leven. Ze hebben in de taal nog wel een paar sporen nagelaten. Het gaat dan om woorden als *gabber, jatten, gein, nassen, afgepeigerd* – allemaal woorden die ook in andere dialecten wel gevonden kunnen worden. En nog steeds duikt er af en toe een Jiddisch woord op. Toen de journalist Peter Burger aan het begin van 2001 een artikeltje schreef over Rotterdamse woorden, kreeg hij een brief van een lezeres, mevrouw Roomer. Zij meldde dat haar moeder in haar jeugd zei 'Ik ga naar het skibie' als ze naar bed ging. Waar kwam dat woord nu vandaan? Je zou kunnen denken dat het afkomstig was uit een Brabants of Zeeuws dialect, maar de moeder van mevrouw Roomer had daar helemaal geen wortels. Het woord was wel degelijk 'echt Rotterdams'. Totdat Burger ontdekte dat het waarschijnlijk afkomstig was

van het Jiddische woord *sjibesj* 'nietigheid', en dat er een oude uitdrukking *schiebes gaan* was, die betekende: ervandoor gaan, en in het bijzonder voor kinderen: naar bed gaan.

Straattaal

Helaas is er nauwelijks een joodse gemeenschap over in Rotterdam. Gelukkig zijn er nu wel allerlei andere gemeenschappen bijgekomen. De rijkdom is groter dan ooit, en ook dat heeft zijn invloed op de taal. De afgelopen jaren is er in de media veel aandacht geweest voor het fenomeen 'straattaal' – de taal van jongeren in de grote stad, die invloeden ondergaat van alle talen die jongeren spreken. De aandacht is daarbij vooralsnog vooral uitgegaan naar straattaal in de twee steden die het dichtst bij Hilversum liggen – Amsterdam en Utrecht. Maar je hoeft maar een klein ritje met de metro te maken om te zien dat straattaal onder Rotterdamse jongeren net zo populair is als elders.

Over die straattaal is overigens nog maar weinig bekend. Dat komt onder andere doordat ze zo moeilijk te onderzoeken is. Ze wordt vooral gebruikt door jongeren in onderling contact. Het is vaak zelfs taboe om het te gebruiken als er volwassenen in de buurt zijn. De jongeren zeggen zelf dat ze vinden dat het van weinig respect voor die ouderen getuigd om een taal te gebruiken die ze moeilijk verstaan, maar het speelt hoogstwaarschijnlijk ook een rol dát die ouders het niet kunnen verstaan en vooral niet kunnen nadoen.

Behalve ouders (en leraren) zijn er nog wel meer groepen die door een béétje jongerentaal worden buitengesloten: andere jongeren. Zolang als er in Nederland een jongerencultuur bestaat, heeft die jongerencultuur zich opgedeeld in een groot aantal cultuurtjes waartussen de verschillen voor een buitenstaander vaak moeilijk te zien zijn, maar die elkaar onderling verketteren dat het een lieve lust is: dat zijn *losers*, want ze hebben het verkeerde sjaaltje om; zij zijn verkeerd bezig, want ze wonen in de Afrikaanderbuurt.

Wat voor culturen geldt, geldt ook voor taal. Als je met jongeren in Rotterdam praat over hun eigen straattaal, ontkennen ze naar mijn ervaring meestal dat het straattaal is. Ze hebben het zelf liever over *slang*. Straattaal is namelijk iets wat wordt geassocieerd met Damsko – het slang-woord voor Amsterdam. Dat dit woord *Damsko* in Amsterdam zelf ook gebruikt wordt,

en dat veel jongeren in Amsterdam zelf ook praten over *slang*, horen ze enigszins verwonderd aan, al verandert het hun houding niet.

De precieze vorm van de straattaal verschilt overigens wel van stad tot stad, en wordt onder andere beïnvloed door de samenstelling van de lokale bevolking. In Amsterdam én in Rotterdam is een tamelijk grote Surinaamse gemeenschap, die een vrij sterke invloed heeft op de taal. In steden als Utrecht en Den Haag schijnt die gemeenschap minder sterk te zijn en dus ook een minder sterke invloed te hebben op de taal.

Ook in kleiner verband moet er verschil gemaakt worden. De jongerentaal is voortdurend aan het veranderen, en dat komt door haar populariteit. Zodra er een nieuw woord verschijnt, pikken mensen dat op. Zodra te veel mensen, of simpelweg de verkeerde mensen een woord oppikken, verliest het zijn waarde en moet er een nieuw woord komen. Daarom zijn er waarschijnlijk ook zoveel woorden voor een begrip als *goed: tof, gaaf, gers, cool, vet, standaard.* Het meest recente Rotterdamse woord staat nog niet eens in dit boekje. Op het moment dat ik, die ouder dan twintig ben, dat woord leer kennen, is het alweer hopeloos achterhaald. Het is, nogmaals, als met kleren: op het moment dat mensen een boek over een modeverschijnsel schrijven, kán dat verschijnsel al vanzelf niet meer.

Veel deskundigen op het gebied van straattaal wijzen er overigens op dat de straattaal voor de gebruikers over het algemeen echt niet veel meer is dan een spelletje. Het is niet nodig om bang te zijn dat straattaalgebruikers hun Nederlands zullen afleren, of dat ze het nooit zullen leren. Straattaal is in dit opzicht anders dan het ouderwetse dialect: het staat *naast* het Nederlands, het wordt niet gebruikt *in plaats van* dat Nederlands. Veel straattaalwoorden gaan over heel gangbare begrippen, waarvoor de jongeren heus wel het 'gewone' Nederlandse woord kent. Niemand zegt *standaard* omdat hij te dom is om het woord *goed* te kennen; niemand zegt *rippen* omdat hij geen andere woorden kent voor de geslachtsgemeenschap.

Waarom jongerentaal?

De jongerentaal ontstaat, al met al, om dezelfde redenen waarom ooit de taal van de haven, de taal van de kroeg, de taal van de penoze, en al die andere trotse pijlers van Rotterdams taaleigen, ontstonden – omdat mensen de behoefte hebben zich met taal te onderscheiden, en omdat al die

kleine beweginkjes in je mond een prima middel zijn om dat te doen.

Behalve nieuwe woorden bevat de jongerentaal ook nieuwe stembuigingen, nieuwe beweginkjes van de organen in onze mond en keel. Er doet zich een nieuw accent voor. Ik zat niet zo lang geleden in de tram en hoorde achter mij een Surinamer praten: 'Rustig, jongen, het gaat allemaal goed komen.' Tot ik me omdraaide en zag dat deze Surinamer blond was en blauwe ogen had. Hij praatte zo niet voor de grap, daarvoor was het gesprek dat hij voerde te ernstig. Zo te horen probeerde hij zijn gesprekspartner aan de andere kant van de lijn te kalmeren en zo te horen was die ander behoorlijk over zijn toeren. Ik denk ook niet dat die jongen van zijn ouders zo heeft leren praten; sterker nog, áls deze jongen nog een goed contact heeft met zijn ouders, zal hij waarschijnlijk niet op deze manier met ze praten. Het is voor jongeren als een knopje dat ze naar believen om kunnen draaien om net zo swingend, *cool* en interessant te spreken als de Surinaamse jongeren die hij kennelijk bewondert.

Het moet wel heel gek lopen als iedereen over vijftig jaar zo zou praten – dan zou de Surinaamse bevolkingsgroep wel ineens heel veel macht en aanzien moeten krijgen in de stad. Maar het zou ook wel heel raar moeten lopen als van al dit soort accenten en accentjes na verloop van tijd niets overblijft, als niet een paar elementen ervan deel zouden gaan uitmaken van het repertoire van de gemiddelde stadsbewoner. Wat die elementen precies zijn, valt nu absoluut niet te voorspellen. De wetenschap wacht in spanning af, en degenen die geïnteresseerd zijn in de stad, wachten mee.

Taal en carrière

Veel mensen zullen de verschijnselen uit de jongerentaal, al die nieuwe woorden en uitdrukkingen, en die nieuwe manier van praten, overigens niet tot het Rotterdams rekenen. Ik vind dat vreemd. Het Sranan *sma* hoort volgens mij minstens evenveel bij het Rotterdams als het Jiddische *mokkel.* Het is niet waar dat er in het verleden een gouden eeuw is geweest waarin de woorden mooier of beter of gladder werden opgenomen in de taal. Of het is in ieder geval niet waar dat de gouden eeuw voorbij is. Het Rotterdams leeft als nooit tevoren.

Je ziet dan ook dat de taal ook onder de jongeren gebruikt wordt. In ieder geval werd er in de jaren tachtig een onderzoekje gedaan onder enkele

Rotterdamse vrouwen in de wijk Crooswijk. Uit dat onderzoekje bleek dat de jonge vrouwen minstens even plat praatten als de oudere vrouwen. Nu is dat onderzoekje alweer enige tijd geleden gedaan, maar de feiten zullen sindsdien weinig veranderd zijn.

Het is ook niet verwonderlijk dat het zo is. Uit onderzoeken in andere steden duikt hetzelfde beeld op. Stadsbewoners tussen de vijfentwintig en de vijfenzestig spreken minder plat dan mensen die jonger of juist ouder zijn. Hoe komt dat? Eén verklaring ligt voor de hand, al is deze moeilijk te bewijzen. Tussen de vijfentwintig en de vijfenzestig spelen mensen hun belangrijkste rollen in het openbare leven. Ze werken buitenshuis, of hebben anders een gezin. In beide gevallen is het voordelig om 'netjes' te spreken. Het helpt je eigen carrière vooruit, of anders wel die van je kinderen.

Voor mensen die jonger of juist ouder zijn, geldt dat allemaal niet. Voor oudere mensen zijn de belangrijke sociale rollen – dat zegt in ieder geval deze theorie – uitgespeeld. Jongeren zijn nog niet zo met hun plaats in de maatschappij bezig, maar meer met elkaar. Voor jongeren en ouderen is de taal daarom minder functioneel. Ze hoeven niet een variant te kiezen omdat die je vooruithelpt in de maatschappij, ze kunnen er een kiezen die bij hen past omdat hij laat zien waar ze staan. Vaak is dat dan een dialect, dat laat zien waar je vandaan komt, of een jongerentaal die laat zien tot welke groep je hoort.

Zo kom ik dan weer terug bij het thema dat steeds weer terugkeert: het Rotterdams gaat nooit verloren. Het verandert nog honderdduizend keer, maar zolang mensen zich Rotterdammer voelen, zullen ze dat laten horen in hun taal, en die taal zal heten: het Rotterdams.

6. Van A16 tot Zuid. Woordenlijst van het Rotterdams

Een woordenlijst samenstellen van een groot dialect als het Rotterdams is een delicate aangelegenheid. Er zijn in de stad zoveel verschillende talen en taaltjes, dat het onwaarschijnlijk is dat er iemand is die alle hier genoemde woorden kent en regelmatig gebruikt.

Daarmee levert de lijst meteen een aardige test op. Leg de volgende woorden voor aan iemand die pretendeert een echte authentieke Rotterdammer te zijn; als hij meer dan zestig procent van de woorden zegt te gebruiken, is hij helemaal geen Rotterdammer, maar een Rotterdammoloog.

Het is een absurde gedachte dat je de taal van enkele honderdduizenden mensen zou kunnen samenvatten in een kort lijstje. Ik ben bij mijn selectie als volgt te werk gegaan. Aan een kring van vijftien Rotterdammers uit verschillende lagen van de bevolking heb ik eerst gevraagd om me zoveel mogelijk 'typisch Rotterdamse' uitdrukkingen toe te sturen. Als twee of meer mensen dezelfde woorden of uitdrukkingen stuurden, heb ik deze opgenomen. Als één iemand me een uitdrukking opstuurde en deze was al ergens in een lijstje 'echt Rotterdamse uitdrukkingen' verschenen (in een boekje of op internet) nam ik het op. De overige woorden (die maar één keer genoemd werden) heb ik voorgelegd aan mijn panel van proefpersonen. Als twee mensen het zelf zeiden te kennen, werd het woord alsnog aan de lijst toegevoegd. Met twee of drie woorden heb ik gesmokkeld, omdat ik ze zelf zo aardig vond.

Een criterium dat ik *niet* gebruikt heb, was: komt dit woord ook buiten (groot-)Rotterdam voor. Als ik dat had gebruikt, waren vrijwel alle woorden afgevallen. Ik vind ook dat het er weinig toe doet; als Rotterdammers een woord zien als 'typisch Rotterdams', als het in Rotterdamse context gebruikt wordt, is het volgens mij Rotterdams.

Wat je in een woordenlijstje als dit vrij goed kunt zien, is de levendigheid van de taal. Vijftig of honderd jaar geleden had iemand ook een dergelijk lijstje kunnen maken, en dat had er dan heel anders uitgezien. Sterker nog: als iemand anders een panel van tien heel andere Rotterdammers zou samenstellen, eveneens uit alle lagen van de bevolking, zou er ook een heel ander lijstje ontstaan.

Toch is er denk ik ook een harde kern van woorden die heel veel mensen als Rotterdams zullen herkennen. Vind die harde kern terug in het onderstaande, en geniet intussen van de rijkdom van de Rotterdamse taal.

A16. 1. De rijksweg Rotterdam-Breda. 2. Prostituée met een uitgebreide klandizie.

Afgepeigerd. Moe.

Afnokken. Weggaan.

Afstoken. Nagaan of een stoker wel hetzelfde alcoholpercentage levert als hij beweert.

Aftaaien. Weggaan.

Al poepie nie, dan russie toch. Verontschuldigende uitdrukking, gebruikt als een werknemer 'in de baas z'n tijd' naar het toilet gaat – zonder dat het nodig is.

Amsterdam. 'Waar leg dat dan?' Iedereen die de stad bezoekt valt het op hoe weinig ontspannen veel Rotterdammers nog steeds met de hoofdstad omgaan. 'Amsterdam' is een spookbeeld, een zelfgecreëerd vijandelijk bastion, een object van een vreemd minderwaardigheidscomplex. Over Antwerpen (nauwelijks verder weg) heeft niemand het.

Angeklee gaat uit. Spottende opmerking over iemand die zich mooi heeft gemaakt om uit te gaan.

Bakkie. Een – doen. Koffie drinken.

Bakra. Nederlander (als scheldwoord).

Bekant. Bijna.

Belatafeld. Gek. *Ben je helemaal belatafeld?*

Beren. 1. Poepen. 2. Verraden (straattaal).

Berenspek. Ontbijtkoek.

Bergweg. Roeivereniging -. Het dievengilde. (Bergweg = 'berg weg').

Beul. Bedank de – maar (dattie je kop gespaard heb). Antwoord op een bedankje.

Beurstraverse. Koopgoot.

Bieden. Iemand in elkaar slaan.

Bietsen. Lenen, bedelen.

Bijsterveld. Gaat jij maar met je pies naar -. Je kan me nog meer vertellen.

Blakkaman. Gekleurd (zwart) persoon.

Bloedverziekend heet. Heel warm.

Bouten. Poepen.

Bradda. Vriend (eigenlijk: broer; straattaal).

Broek. 't ('m) uit je – laten hangen. Groots leven.

Buizen. Zuipen. (Volgens Jan Oudenaarden betekent dit woord 'veel bier drinken', maar veel Rotterdammers kunnen ook allerlei andere soorten vocht buizen.)

Charlois. Wijk in Rotterdam-Zuid waarvan de naam dient als lakmoesproef. Schrijf de naam op een bordje, houd hem aan een testpersoon voor. Alleen als hij [sjaarloos] zegt, mag hij door.

Daaro. Daar.

Delta(ziekenhuis). Van het – komen. Gek zijn.

Diergaarde. Eigenlijk natuurlijk een door-en-door Nederlands woord – *gaarde* betekent tuin, zoals in ieder geval iedereen die Engels of Duits verstaat nog kan begrijpen. Toch is er in heel het Nederlandse taalgebied nog maar één echte diergaarde te vinden.

Dissen. Iemand voor gek zetten.

Do. Geld. (Straattaal.)

Dordt. Dordrecht. **Hoe dichter bij –, hoe rotter het wordt.** Heeft behalve een letterlijke betekenis (oh, wat hebben we een hekel aan Dordrecht) ook een figuurlijke: hoe verder weg uit Rotterdam, hoe minder prettig de Rotterdammer zich voelt. Een bepaald type Rotterdammer vindt zijn stad nu eenmaal zo'n wereldstad, dat hij er nooit meer weg wil.

De uitdrukking is overigens ook buiten Rotterdam bekend en heeft verschillende verklaringen, die grotendeels te maken hebben met de scheepvaart. Zo zou de Waterweg aan het eind van de negentiende eeuw, komend vanuit Rotterdam, steeds ondieper worden en daardoor moeilijker te bevaren, of zouden de stromingen juist in de buurt van Dordrecht heel lastig te bedwingen zijn.

Driejaargarantiehaar. Pruik. In jongerentaal ook: nepvlechten.

Drolletje drie van Overschie. Sufferd. Soms ook gebruikt als antwoord op de vraag 'wie?'

Echt. Heel goed. (Verouderd.)

Ech wel. Wel.

Emmer. Ovvie een – leegpleurt. Dat is heel duur.

Falie. Gezicht.

Fesie. Gezicht.

Flecher. Bedrieger (straattaal).

Flex. Goed, leuk (*Vanavond een feessie! Flex!*).

Flippen. Balen.

Gabber. Was ooit een woord voor 'vriend', maar werd in het Rotterdamse Parkzicht tot de term voor een kaalhoofdige liefhebber van een bepaald soort muziek – 'gabber-house'. Dat laatste woord werd vervolgens vrijwel het enige Rotterdamse begrip dat internationale bekendheid geniet.

Ges/gers. Heel goed (*Vanavond een feessie! Ges*!). Soms ook: slim (*Hij is ges*). In beide betekenissen verouderd.

Geschuffeld. Gek (op een onaangename manier).

Gru. Heel goed (*Vanavond een feessie! Gru*!).

Hagenees. 1. Ambtenaar. 2. Iemand die het hoog in het hoofd heeft. Zie *Amsterdam*.

Hakken. In het begin van de jaren negentig populair soort beweging die gemaakt werd op (gabber)housemuziek.

Havenbaron. Baas van een groot bedrijf in de haven.

Heftig. Heel goed (*Vanavond een feessie! Heftig*!).

Hiero. Hier.

Hotemetoot. Belangrijk persoon, iemand die zichzelf belangrijk vindt.

Humpiedumpie. Kleine, schattige baby (*Ach wat hebbie me daar een humpiedumpie*!)

Huttemannen. Geslachtsgemeenschap hebben. De familie Hutteman was een scharen-sliepfamilie; zie *slijpen*.

Inkochelen. Inzepen (een persoon insmeren met sneeuw).

Jan Gat. Het standbeeld *De Verwoeste Stad* van Zadkine.

Jut en Jul. Gezegd van een paar belachelijke (kneuterige) mensen.

Kaantje. Reepje gebakken spekzwoerd; ook onder die naam bekend in Zeeland en delen van Zuid-Holland.

Kaap. Katendrecht. (Vooral in de tijd dat dit nog de hoerenbuurt was.)

Kakie. Heet volgens Verkade *Mariakoekje*. Onder de serieuzere kandidaten voor het begrip 'echt Rotterdams', hoewel het ook in andere delen van Zuid-Holland wel gebruikt wordt. Bij de 'typisch Rotterdamse' woorden zitten overigens opvallend veel woorden voor eten.

'Mot je nog een kaakie?' wordt trouwens ook wel gezegd als de spreker vindt dat een ander onzin praat.

Kakken zonder douwen. Dat is -. Heel gemakkelijk.

Kakkies. Voeten. *Blote, kouwe kakkies.*

Kanenbraaier. Een flinke kerel; gezegd van kinderen. (*Nou dat is me ook een kanenbraaier geworden!*)

Kanis. Gezicht.

Kanker-. Voorvoegsel dat aan bijvoeglijke en zelfstandige naamwoorden kan worden toegevoegd om de betekenis te versterken. *Kankermongool* (onaangenaam iemand), *kankernep* (heel slecht), *kankerlou* (heel goed).

Kapsies. Kapsones, onterechte pretenties.

Kasteel, Het. Voetbalstadion waar Sparta speelt.

Katendrecht. Schiereiland in de Rotterdamse haven, ooit de bekendste wijk van Rotterdam, vanwege Chinatown (de grootste Chinese gemeenschap in Europa) en de hoerenbuurt. De eerste is verplaatst naar het Oude Westen, met de West-Kruiskade als hart. In de jaren zeventig is de buurt onherstelbaar opgeknapt.

Kauwe klets. Bier.

Kieren. 1. Eten. 2. Stelen. 3. Geslachtsgemeenschap hebben. Je vraagt je af hoe een dergelijk woord aan zoveel zo uiteenlopende betekenissen komt. Bovendien zijn dit allemaal betekenissen die veel 'platte' of straattaalwoorden hebben. Het is alsof een werkwoord als *kieren* alle 'platte' betekenissen kan krijgen die je er aan maar wilt toekennen.

Kino tjekken. Naar de bioscoop gaan.

Kist van Quist. Schouwburg.

Klaren. Stelen.

Klein baassie. Zo druk as een -. Heel druk. De uitdrukking kan al dan niet ironisch worden gebruikt. Sommige mensen zeggen: *zo druk as een klein baassie zonder werk.* Dan is het altijd ironisch.

Klere-. Voorvoegsel dat aan bijvoeglijke en zelfstandige naamwoorden kan worden toegevoegd om de betekenis te versterken; een ouderwetse vorm van *kanker-*. Zie aldaar.

Kneiter. Iets wat groot, mooi, goed is. Een oud Rotterdams woord dat ineens in de straattaal en op internet weer overal gebruikt wordt.

Knijp. Wat ik zeg is zeker waar. *'Jan gaat winnen.' 'Ech nie.' 'De knijp.'*

Knol. Gat in een sok.

Knorren. 1. Winden laten. 2. Slapen

Koopgoot 'Beurstraverse'. Je graaft een gat in de grond, vestigt er wat winkels en binnen een paar jaar doet iedereen alsof er niks leuker is om op zondagmiddag naartoe te gaan.

Kop van Zuid. Zie Zuid.

Korrels. Hagelslag.

Kralingse Bos. In het – lopen. Homoseksueel zijn.

Krentekakker. Gierigaard.

Krootjes. Bietjes. Zie *kakie.*

Krotenkoker. Sufferds. Deze uitdrukking kreeg landelijke bekendheid doordat hij gebruikt werd door Peter Lusse in een tv-advertentie voor chipsfabrikant Smith's (*die krotenkokers van Smith*) en door Jules Deelder in een commercial voor de 'lekkere lichte borrel' Lechner (*die krotenkokers van de reclame*)

Krotenzaaier. Is dit nou een Rotterdams woord? De auteur van dit boekje kent een aantal mensen die het te pas en te onpas roepen, en die mensen komen allemaal uit Rotterdam. Kennen andere mensen het daar ook? Het is moeilijk om daar achter te komen. In druk is het bij mijn weten nog nooit verschenen. Is het alleen maar een grappige variant van *krotenkoker*?

Kuip, de. Voetbalstadion waar Feijenoord speelt.

Kwarren. Klieren, ongehoorzaam zijn.

Kwijer. Rochel.

Leip. Achterbaks, gemeen, slecht, dom – dit bijvoeglijk naamwoord kan van alles betekenen, als het maar negatief is.

Loesoe. Naar huis gaan (straattaal).

Loko. Metro (straattaal).

Lou (lauw). 1. (Ouderwets) zachtjes. *Lou prevelen.* 2. (Straattaal) Goed. (*Vanavond een feessie! Lauw!).*

Lou (lauw) worden. Heel vrolijk worden.

Lou tof. Dat is heel jammer.

Maasoord. Van – komen. Gek zijn. (Maasoord was een psychiatrische inrichting, tegenwoordig het Deltaziekenhuis; vandaar tegenwoordig: van het Delta komen.)

Maat kano. Grote schoenmaat.

Manhattan aan de Maas. In de jaren tachtig en negentig kregen sommige lieden het ineens hoog in de bol. Zulke prachtige hoge gebouwen als aan de andere kant van de Atlantische Oceaan, in de twééde havenstad ter wereld, konden wij in de eerste stad toch zeker ook bouwen? Amsterdam was er meer voor de toeristische geveltjes, het echte bouwen gebeurde in Rotterdam. De laatste jaren werd het al wat minder; sinds

op 11 september 2001 twee vliegtuigen de gebouwen van het World Trade Center invlogen, wordt er van de kreet niets meer vernomen. Wat niet wil zeggen dat er niks meer gebouwd wordt. Of dat Lee Towers (onheilspellende naam) voor altijd zijn mond zou houden over New York, New York.

Meuren. In bed liggen (slapen).

Nachtburgemeester Zoals Sinterklaas kan beschikken over een legioen hulpsinterklazen, zo kan ook de nachtburgemeester van Rotterdam rekenen op een schare navolgers. Ook in het Brabantse plaatsje Best hebben ze een nachtburgemeester, een wat verlopen mannetje die elke avond tot sluitingstijd in het café blijft zitten. Rotterdam is trouwens niet meer wat het was. Je schijnt er weken achtereen te kunnen uitgaan zonder de nachtburgemeester ooit tegen te komen – veel te gezellig geworden, veel te veel cafés.

Nakken 1. Stelen (straattaal). 2. In elkaar slaan (straattaal). 3. Cocaïne snuiven (straattaal); naar verluidt afgeleid van *Harry Nak*, een personage in de Dik-voor-mekaar-show van André van Duin die nogal door zijn neus spreekt. *Nak* kan ook gebruikt worden als zelfstandig naamwoord: *een nakkie scoren.*

Nassen. Eten.

Neetoor. Chagrijnig persoon. (Oubollig, en daardoor ook wel weer hip.)

Nep. Slecht. *Dat is ook nep.*

New York. Hotel, grand café waar alles wat Rotterdam is en kan zijn, samenkomt. Zie *Zuid.* En: *Manhattan aan de Maas.*

Nighttown. Tent. Ligt lekker dicht bij het Centraal Station; je kunt er zo naar toe strompelen als je van elders komt en wel eens wil zien hoe het leven in de grote stad is.

Noordereiland. Naar het – zijn. Lokale variant van: met de noorderzon vertrokken zijn.

Noordsingel. De gevangenis (en tegenwoordig het Huis van Bewaring).

Omkatten. 1. Spul van de baas meenemen voor eigen gebruik. 2. Een gestolen auto van nieuwe lak, een andere kentekenplaat e.d. voorzien, om deze te kunnen verkopen. 3. Een website van een nieuw uiterlijk voorzien. (Is dat een Rotterdams woord? Het is in ieder geval geïntroduceerd door de Rotterdamse internetkunstenaar Jeroen Bosch, op www.alto169.com).

Optiefen. Maken dat je wegkomt. (*Tief* = tyfus).

Opzoomeren. Opknappen van een straat of buurt door de bewoners. Misschien wel het meest échte écht Rotterdamse woord dat er is, al is het helemaal niet oud. Het woord verwijst naar de Opzoomerstraat in het Nieuwe Westen (deelgemeente Delfshaven). De website www.opzoomermee.nl geeft de volgende verklaring: 'In 1989 staken de bewoners zelf de handen uit de mouwen om hun straat schoner, veiliger en gezelliger te

maken. Men was het beu om nog langer te wachten op en te klagen over "de overheid". Men zorgde zelf voor extra verlichting (de zogenaamde Opzoomerbolletjes). De straat werd opgefleurd. En regelmatig ging de bezem door de straat.' Later namen gemeentelijke instanties dit gebruik, en de term, over. De bewoners van de Stadhoudersweg (Noord) bedachten overigens een nieuwe term: *oplenteren:* 'Wij doen niet aan opzoomeren, wij oplenteren. Zo hebben we bijvoorbeeld bloembakken op de lantarenpalen gemonteerd om het wildplakken tegen te gaan.'

Oud als de weg naar Kralingen. Heel oud. Dit is overigens een algemeen Nederlandse uitdrukking.

Palen. Geslachtsgemeenschap hebben.

Pana. Mobiele telefoon (naar Panasonic).

Pauluskerk. In de – slapen. Dakloos zijn.

Peentje. Worteltje. Zie kaakje.

Peen en uien. Stamppot van wortelen en uien. Is in heel Nederland bekend, maar heeft elders vaak andere namen ('hutspot', 'uienstamp', 'stamppot van wortelen en uien').

Perron nul. Daar is tegenwoordig nog maar weinig te doen; nog maar een paar jaar geleden een aanlegsteiger voor menig verslaafde van binnen de stad en daarbuiten.

Pissebed gaat weg en kakkebed komt terug. Je komt van de regen in de drup. Deze uitdrukking wordt overigens ook aangetroffen in Vlaardingen en in Zeeland, maar is anderzijds in Rotterdam steeds minder bekend.

Plamuurkop, Meisje met veel make-up.

Pleite. Weg, verdwenen.

Pleur. Bakkie -. Kopje koffie.

Pleurt op! Ga weg! Kan zowel in goedmoedige zin als echt aggressief worden gebruikt.

Poep-van-broertje. Volgens de vader van journalist Peter Burger: 'alles wat zoet en smeuïg is, zoals lammetjespap of pudding in een puddingbroodje'.

Poortievents. Havendagen, in ieder geval in de ogen van Rotterdam Port Events, de vroegere Stichting Wereldhavendagen.

Pot. Van de – gerukt. Gek. Ook wel: *van de pot gepleurd.*

Rampetampen. Geslachtsgemeenschap hebben. *Tamp* schijnt een woord te zijn dat werd (of misschien nog wordt) gebruikt voor het uiteinde van een scheepstros. Of dat zo is omdat het mannelijk lid zo genoemd wordt, of dat andersom, het mannelijk lid naar die tros genoemd is, daarover zijn de geleerden het nog niet eens.

Ranzig. Kan gebruikt worden voor alles wat negatief, slecht, vervelend is.

Rechtbank. Aanrecht.

Reus van Rotterdam. Richardus Rijnhout (1922-1958) is een mythische figuur door zijn lengte, 2 meter 35, en zijn weinig gelukkig leven. Ook kleinere Rotterdammers worden in kleinere kring tegenwoordig wel 'Reus van Rotterdam' genoemd.

Reutel. Op de – . Op krediet.

Riebel. Daar krijg ik de – van. Daar word ik niet goed van.

Rippen. Geslachtsgemeenschap hebben.

Roodkappie. Je kan me beter van – vertelle. Je zit te fantaseren.

RoTown Detroit is Mo-Town (Mo staat voor Mobiel). Rotown is daar een variant op, volgens sommigen bedacht door Jules Deelder.

Rottingolie. Slaag, klappen.

Rubroekstraat. Straat in Crooswijk waar volgens sommigen het platste Rotterdams van de hele wereld gesproken wordt. *Kommie uit de Rubroekstraat* betekent: jij spreekt wel heel plat.

Schiedam in 't oog hebben. Dronken zijn.

Singelplan. Plan van de gemeente Rotterdam om in de periode 2001-2005 vrijwel alle historische singels in de stad op te knappen en in oude glorie te herstellen.

Skibie. Ik ga naar het –. Ik ga naar bed.

Slijpen. 1. Intiem dansen. 2. Geslachtsgemeenschap hebben.

Sma. Meisje.

Standaard. Heel goed. (*Vanavond een feessie! Standaard!*).

Stelte. An je – trekken. Opschieten.

Stetter. Klap in iemands gezicht.

Stoot. Aantrekkelijke vrouw.

Taas. Gezicht.

Temeier. Prostituée.

Teren en sneren. **Van – houden**. Een vrolijk leven leiden.

Tjik. (Aantrekkelijk) meisje, vriendin.

Tjillen. Genieten.

Uierboord. Ooit een beroemde Rotterdamse lekkernij; naar verluidt toen ook wel aangeduid met *(broodje) koeientiet*. Wordt (vooral in de omgeving van de stad) ook wel *huurboord* genoemd. Is tegenwoordig niet gemakkelijk meer te krijgen.

Verrot. Heel erg. *Ik ben verrotte moe, jij bent verrotte ver weg, hij is verrotte aardig.*

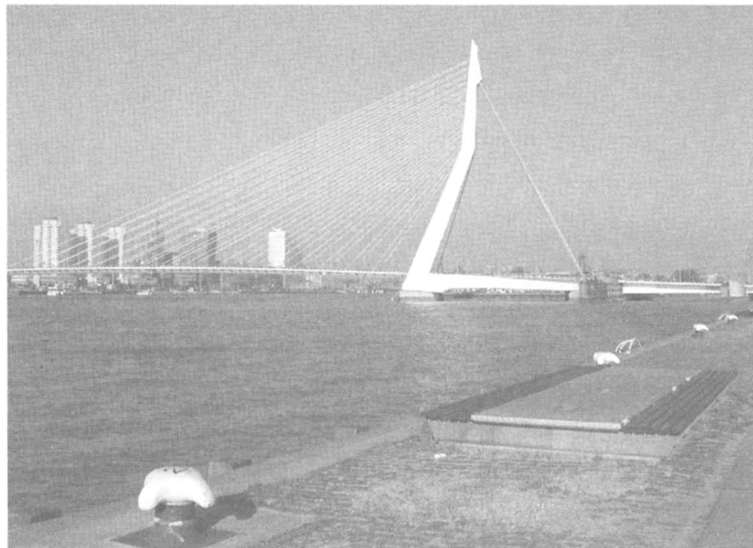
Verschut gaan. Tegen de lamp lopen. Deze uitdrukking wordt overigens – in de betekenis 'voor schut staan', 'voor gek staan' – ook in Brabant aangetroffen.

Weet je wel. Kreet die sinds jaar en dag ongeveer vijftig procent van de conversatie van de gemiddelde Rotterdammer uitmaakt. Ook *Weet je niet.*

Wreed. 1. Erg. 2. Heel goed. (*Vanavond een feessie! Wreed!*)

Ziek. Tof, mooi, goed (*Vanavond een feessie! Ziek!*).

Zuid Waar je precies vandaan komt, is voor sommige mensen vreselijk belangrijk. Het scheelt soms maar een rivier. Zuid wordt bevolkt door boeren, willen sommige Rotterdammers. Het is de plaats waar men juicht voor Feijnoord. Dat steevast wint van Sparta, de 'enige echte club'.

Erasmusbrug

7. Literatuur in het Rotterdams

In het Rotterdams is niet veel geschreven. Een enkele keer kom je weleens wat zinnetjes tegen die in het dialect zijn gesteld, maar een heel verhaal of een heel gedicht in het Rotterdamse dialect is een zeldzaamheid. Een hele roman is er nog nooit in het Rotterdams geschreven. *Polletje Piekhaar* (uit 1947) en *Lord Zeepsop* (uit 1962) van Willem van Iependaal (1891-1970) worden weleens genoemd, maar hiervan zijn alleen de dialogen in een vorm van Rotterdams geschreven, en wel een vorm die nu nauwelijks meer bestaat – die van de vriendelijke lokale penose die het waarschijnlijk allang heeft afgelegd tegen de internationale maffia.

In de negentiende eeuw begonnen schrijvers zich te interesseren voor de 'volkstaal'. Ze hadden genoeg van de in hun ogen verdorde en veel te plechtstatige schrijftaal en zochten aansluiting bij de 'levende' taal van het volk. Ze schreven ook over volkse types, arbeiders, hoeren, bedelaars, die ze moeilijk met naamvallen en gij en waarlijk konden laten praten. Vaak kwamen die volkse types overigens uit Amsterdam, waar ook in de negentiende eeuw al de meeste schrijvers woonden. Maar een enkeling liet zijn figuren uit het volk toch uit Rotterdam komen.

Een van die schrijvers was de Tachtiger en 'schrijver van zwart Schiedam' Henri Hartog (1869-1904). Hij schreef verhalen als Buurtleven (verschenen in het tijdschrift *De Xxe eeuw* in 1904) waarin dialogen als de volgende voorkomen (waarin de buurvrouwen Bet en vrouw Post ruzie krijgen nadat de zoon van de laatste kattenkwaad heeft uitgehaald):

Vrouw Post kwam naar buiten. 'Nou, is't nou genoeg,' schreeuwde ze, 'raak 'm nie an, hoor... onverstandig wijf...' 'Nou, wat dan,' schreeuwde Bet terug, 'dan doe je me zeker wat. Toe, ga nou naar binnen. Durf-ie nog buite te komme. Betaal de lui maar, die an je deur komme mane, dwijl, stinkert. Ja da' be je,... nou, wat nou, nee, je ben 't niet, je ben' een knappe vrouw. Is 't nou goed." En ze lachte tegen de buren, die de ruzie naar buiten gelokt had, en met een hatelijke knipoogende sarlach riep ze tegen de buren 'Toch is 't een eerlijke vrouw.' Vrouw Post keek in 't rond, ze zag de buren, en ze ergerden haar, alsof die met stille spot van medeplichtigheid de beleedigingen van Bet goedkeurden en op den drempel van haar woning staande, scheen haar lichaam als rekkend te verrijzen, 'ja, ik ben een dief, en wa bè-jij, ik ben een dief, wat zou dat, je mot 's wat nieuws vertellen, jij ben een hoer... hoer... hoer... agentehoer, agentehoer.' Want Bet hield het met een politieagent, zeien ze op de buurt, en as-t-ie in den omtrek was, bracht ze 'm blikkies koffie, en zag je d'r uren lang met 'm praten. Vrouw Post, doodsbleek, haar oogen overspannen, alsof ze bezwijmen ging, gilde maar door, stampvoetend bij elke herhaling, overwerpend haar bovenlijf als om haar scheldwoord vinniger nadruk van haat te geven: Agentehoer, agentehoer, gillend om Bet te overschreeuwen, die telkens er tegen in riep: dwijl, stinkert, dwijl, stinkert.... Ouwe Miet was er ook bij gekomen, en met haar machteloze stem riep ze: "de dief, de buren boven hebbe d'r vrij motte koopen van 't spinhuis.... de dief," toen hield ze op, hijgend, en haar beleediging ging in overtolligheid verloren onder de scheldwoorden van Bet en vrouw Post.

Verderop in het verhaal roddelt vrouw Post over weer een andere buurvrouw:

Da's nou de tweede keer da' se me dat lapt. Ze laat de mensche maar an de deur staan. Me man zegt: 'k wil espres 's avonds niet an de deur gaan, omdat 't zoo'n valasche sallemander is. Nee, nou mot je verbeelden; d'r komt gistere een meissie an de deur... Toe' zegt ze: Is vrouw Leenders d'r niet. Toe' roep 'k an de trap: bè je boven, vrouw Leenders, maar ze geeft geen antwoord en de deuren staan wagenwijd ope. Ik roep nog 's: vrouw Leenders, bè-je-bove, maar ze laat niks van zich hoore, ik ga in de schuur kijke, ik denk ze haalt d'r waschkuip, daar is ze ook niet. Ik zeg, weet je wat je doet, ga een endje de trap op." Nee, zei 't meissie, da' doe ik niet; ik wou vrage of ze niks van mijn broer wist. En laat ze nou ineens 'n de trap komme schreeuwe, da' se niks wist. Zoo'n sallemander, had ze eerst af staan luisteren wat ik gezegd had. Allemaal streke.

Er zijn in dit soort fragmenten een paar vrij kenmerkende Rotterdamse elementen aan te wijzen (*durf-ie, wa bè-jij*) aan te wijzen, maar eigenlijk zijn de meeste afwijkingen van de officiële taal toch vooral vormen van spreektaal die je elders ook vindt. Ook in de negentiende eeuw zei, in ieder geval in de Hollandse provincies, waarschijnlijk vrijwel iedereen als *streke* in plaats van *streken.*

M.J. Brusse (1873-1941) is een wat later, nog steeds wel gelezen voorbeeld van een schrijver die probeerde volkse, Rotterdamse elementen te verwerken in boeken als *Boefje* (1920) en *Rotterdamsche Zedenprenten* (1921). Tegenwoordig wordt zijn werk door kenners als Jan Oudenaarden sterk bekritiseerd vanwege het 'on-Rotterdamse', ja het 'Amsterdamse' van de volkstaal die zijn personages gebruiken. Interessant genoeg werd dat soort kritiek bij mijn weten in Brusses eigen tijd veel minder gehoord, terwijl de Zedenprenten toch ook in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* gepubliceerd waren. Maar misschien wisten de lezers van die krant en van Brusses boeken ook maar weinig van het dialect, of waren ze te weinig trots op die kennis om Brusse in het openbaar te corrigeren. Aan de andere kant bevat een fragment als het volgende volgens mij toch ook wel degelijk enkele duidelijk Rotterdamse elementen:

'Habbes!' schoot ie ineens los met de echte jool weer in z'n oogen.... 'Hè-je dat gezien?... Nou, dà's binne... Kaik 'm sakers... Há! En dat stomme waif laat 'm stiekem loope... hè je nou ooit zoo'n dood merákel gezien? O jé, 'k had 'm al zoo lang in de smięze!"
'Wie dan toch?'
'Hei je dan nou niks gezien? Hei je de kat van beneje niet zien legge loere?... Gò, wel 'n hallef uur, nou! Bóve op 't dak had ie ommers al geroke.... En toe'is tie d'r voetje voor voetje heengebeend; hè, z'n laif héélemaal uitgerek... En toe maar zitte wachte, zonder 'm te verroere... Maar ie kéék wel... 'k Begreep 't derek! – Weet u wel moe dat de bu'vrouw van hierover vanochend zulke lekkere dikke schòlletjes stong te bakke?... Nou, poessie doch' netuurlijk: die lus ikke ook wel, hè?... En hij hèt er een, hoor; èn 'n vette!... potverdikkeme nou!... de bèste!... want ie stong net klaar voor d'r man. – Vader zal ook wel da'lijk thuis komme, moe. – De bu'vrouw zat 'r vlak bai, moe... ze zit er nòg... dat luie dierazie zit zeker weer te maffe... Ha! Nou kraigt ze 't óók in de gate... Ja, mensch, je scholletje is de lucht in gevloge... Kaik ze kaike... há... Smul jij maar lekkertjes, hoor poes... Poessies mágge wel gappe...'

Herman Heijermans (1864-1924) was misschien de bekendste schrijver die zich met dit genre bezighield. Hij legde, in het verhaal *'n Jodenstreek?* uit 1892 bovendien een taal vast die onherroepelijk verloren is gegaan, al is hij tegelijkertijd ook nog aardig Rotterdams. De aantekeningen tussen vierkante haken komen uit de oorspronkelijke tekst:

'Alles wel?'

'Ja, ja, ja! Je ziet d'r best uit. – Rika! Rika!.... 't gas stoomt! – Nee Max, jij niet!.... 't is sjabbes.... da-mag niet.... da-weet je wel!'

... ''k Heb al zoo'n boel op m'n geweten, tante. Laat de meid maar in de keuken blijven. 'k Zal 't wel neerdraaien....'

'Nee, nee! Da-wil ik niet.... Rika! Rika! Zoo ben je daar kind... Ach toe draai 't gas wat neer, wil je?... En dan de koffie... 'k heb d'r geleerd kiks [koek] te bakken. Da-mot je proeven.'

'Met pleizier.'

'Is d'r nieuws in de gemeente?'

'Dat zal u wel beter weten dan ik. Toch moet 'k eens ernstig met u spreken, tante.'

'Wat zeg je? Harder! Wat spreek je toch zachies vandaag!'

'Tante je mot niet boos worden.'

... 'Ikke... boos... op jou?'

'Ik ga trouwen.'

'Soo, soo, soo!... Wat zè-je daar! Dat doet me pleizier...' – ze vatte zijn hand: 'jij bent zoo verstandig, da-je meisje wel goed mot wezen... da-verdien je... Enne, enne... hier uit de stad?'

'Ja, tante.'

(De neef vertelt dat er problemen zijn; het meisje is niet joods en haar vader is daarom tegen het huwelijk. Tante glimlacht.)

'Malle jongen! Een oud mensch voor de gek te houden! Wi-je nog 'n stuk kiks? Lekker is ze, hè?'

'Dank u! Tante, 't is geen gekheid. Versta je me? 'k Vat wel da-je d'r tegen bent, maar als je Dora zag, als je d'r hoorde...'

Tante's kopje bibberde rinkelend tegen 't bakje. Strak, met wijd geopende pupillen keek ze den neef aan. De onderkaak bewoog zich zenuwachtig, in een zoeken naar driftige woordjes.

... 'jij! Jij!... de dochter van zoo'n haurik! [Iemand met een gemeen karakter]... Jij overloopen naar de Gojjem [Gebruikelijke scheldnaam tegenover christenen]... Wat, wou jij dat doen?...

de zoon van 'n parnes [Hoofd van de gemeente]... Adonoi [God]!... Mo'k dat beleven!'
'Tante, win je nou niet op!'
'Wat zè-je?'
''k Hou van d'r tante. Je weet da'k niks om 'n geloof maal... Wor d'r nou niet boos om!...'
... 'Jij 'n gojje trouwen? Weet jij toch ook, hoe wij, arme Jidde [Joden]. Geleeje hebben! Hoe ze ons trappen!... Mot je me dat op m'n ouwe dag andoen?... Hoef jij hier niet meer te komme!... Is 't uit tusschen ons... Uit!' – Bevende was ze opgestaan en wees naar de deur: – ''k Ha gedachtt, da-je me blij wou maken... As je 'n gojje trouwt... krijg je geen cent van me... geen cent... niet zooveel om 'n hemp van te koopen!...'

Er zijn dan misschien weinig verhalen van dit niveau met echt Rotterdams, maar er zijn nog veel minder dichtregels. Een tamelijk bekend gedicht over het dialect is *de oude Rotterdammer* van J. van Buuren (1886-1971) waarvan de eerste twee coupletten luiden:

Als iemand spreekt van *kakie* of van *táretje*
Van *heit-ie, zeit-ie, leit-ie*, of van *plaat*,
Of voor *sigaar* gebruikt het woord *segáretje*,
Of spreekt van iemand met een reuze *praas*;
Wanneer hij zegt: *me zelle* en *me benne*
En van zijn eigendommen zegt *das fammain*,
In plaats van *kunnen kanne* zegt of *kenne*,
Dan moet hij vast een Rotterdammer zijn.

Als iemand spreekt met *hullie* en met *zullie*,
Of *mandes, kippes, naaldes, meides* zegt,
Wanneer hij *klest* van *wullie* en van *hullie*,
Of zegt *hij leit* in plaats van *ligt* of *legt*,
Als hij in plaats van *zagen* zegt *me zagge*,
Of als hij zegt *dat mos gewoon nie magge*,
Dan moet hij vast een Rotterdammer zijn.

De meest Rotterdamse dichter is wel C.B. Vaandrager (1935-1992) genoemd, maar zijn meest Rotterdamse gedicht is niet eens in het Rotterdams. Het gedicht 'Factuur' verscheen in de bundel *teamwork* (1964) die Vaandrager schreef samen met Hans Sleutelaar (1935-).

(Factuur)

De gedachtengang:	*f*
De idee:	*f*
De uitwerking van de idee:	*f*
De formulering:	*f*
Overige onkosten:	*f*
O.B. 4 %:	*f*
Totaal:	*f*

Girorekening 2337772 of 276451, Rotterdam.

Toch is mijn eigen favoriete schrijver van het Rotterdams wel Jules Deelder (1944–). Vooral in de toneelteksten die hij de laatste jaren schrijft, weet hij de taal van de straat goed te vangen. Het volgende komt uit *Danse jochie danse. De geboorte van een legende,* de tekst van een musical over de jeugd van Bep van Klaveren, de Rotterdamse bokser die in 1928 Olympisch kampioen werd (Louis Lemaire schreef de liedjes van deze musical, Deelder de dialogen).

Bep nu 14 jaar oud zit geknield voor het beeld van Maria in de Roomse Kerk in het licht van veel kaarsen. Nol Steenhart, zijn oom en bokser knielt naast hem.

Nol:	Wat mot jij nou hier? Wat geflikt of zo?
Bep:	Wat geflikt? Nee, hoezo?
Nol:	Zit jij hier dan voor de lol?
Bep:	Nee, dat takkewijf heb me der uitgepleurd.
Nol:	Welluk takkewijf?
Bep:	Zuster Ursula van de Kattechismus.
Nol:	Oh jee! Az je moeder het hoor...
Bep:	Van jou toch niet?
Nol:	Nee, van de pastoor!
Bep:	'k Heb niks geflikt. 'k Heb alleen maar gezegd dazze uiter straatje stink..
Nol:	Noempet maar niks!

Bep: 't Is toch zeker zo? Je steek de dievemoord azze bij je in de buurt kompt!

Nol: Soms ken je de waarheid beter voor je houwe.

Bep: Takkewijf! Ze hep een kop as een paard dat liever koe was gewees.

Nol: Voor mooie vrouwe mot je niet bij de kerrek weze, Bep.

Bep: En Meria dan?

Hij wijst op het Mariabeeld in bovenaards licht.

Nol: Das een beeld Bep. Da ken je zo mooi make azzie zellef wil. Ik heppet over echte vrouwe van vlees en bloed. Zoas ze bij mijn in de zaak komme..

Bep: Boksers en vrouwe gaan niet same..

Nol: Hebbik nog nooit wat van gemerkt..

Bep: Hoe wazzet in Duitsland?

Nol: Zwaar jonge, heel zwaar... Ze bokse in Duitsland met harde bandages.. Van die windsels met gips en dat wordt dan keihard. Hier mot je kijke..

Nol laat Bep de ander kant van zijn gezicht zien. Zwaar in de kreukels.

Bep: Maar hebbie gewonne?

Nol: Ik moes tege een gozer in Hamburg, die was zeker tien kilo zwaarder as ik.... Ik kreeg het lirium van die vrijer.. Ik sloegem de tering.. links, rechts (Nol geeft aanschouwelijk onderwijs)... rechts, links.. Hij gaf geen krimp! Hij bleef gewoon komme.. Beng in de lever.. (demonstratie stoten) Beng op ze bolus.. Het maak niet uit. Hij bleef gewoon kome. Wat een griezel, die gozer.. Ik zeg tege Nelis, ik zegt: Nelis wat mot ik doen? Zeg Nelis: je mottum ze kop van ze romp slaan! Ik zeg: waddachie daddik al die tijd sta te doen?! Jezus-Christus.. o pardon lieve heer (slaat kruisje) Wat een monster, die Mof! Die vrijer was van gewapend beton! Ik dach na vijftien rondjes.. dalijk stort ik in mekaar.. Ik kon stote waddik, wou! Geen krimp! Ik zegt tege Nelis, ik zeg: Nelis hebbie geen staaf dynamiet of zoon Dikke Bertha voor me? Ik krijg de pleuris van die gozer.. Ja zeg Nelis, je zallem toch heus ze kop van ze romp motte slaan, want op punte winne kejje wel vergete hier in Duitsland.. Je mot echt voor de knock out gaan! Ik zegt tege Nelis, ik ken niet meer op me klauwe staan.. Een keer blaaze en ik gaat op me kont.. Boing! Zestiende ronde.. ik geevem een spet voor ze kieze en een paar stote in het onderlichaam.. (demonstreert levendig) .. ik denk: gaat

legge kreng! Maar niks legge.. Terugslaan! Hij legt in ene me wenkbrauw ope.. Bloeie, bloeie azzen rund! Gelukkig dat die gong net ging. Nelis gelijk aan de slag met de wrattestift.. Boing! Volgende ronde.. Alles uit de kast. Stote, stote, stote.. Ik kon wel janke! Ik ston te tolle op me potw.. Nelis zeg, je mottet nou doen, anders kenne ze je opvege.. Geef dat etter me nog een kopstoot in de negentiende.. Gute Morrege! Ik hoorde een heel caillon in me ore! Nelis zeg: Nol zegtie, tusse ze oge! Zoas Veerman met die stier toen hep gedaan.. die sloeg zo in een klap een stier dood op het abbetwaar, zonder dolle! Nou dat hebbik toen gedaan. Hij komp in de twintigste uit ze hoek zo met een rechtse.. (demonstreert) .. en ik veegem opzij zo en ik geevem een spet! Pal tusse ze oge! Bennnngg!! Ik ziet het water uit ze kop spuite! Bleetie eerst nog effe staan.. Gavvik hem een zetje na.. Azzeen plank gingie neer! Helemaal out. Ze moeste hem de ring uitdrage.. volges mijn istie nou nog niet bij kennis.. Ik dankte god-op-me-blote-kniee dat het voorbij was. Ik had het geen ronde meer vol kenne houwe.. Twintig rondes met harde bandages tege een Mof van tien kilo zwaarder.. ik was helemaal gesloopt. En ik voel het nog steeds een beetje in me bene. Iets met me evenwicht.. Azzik vlug opsta. Ja een zware partij, ja heel zwaar.. maar ik hep wel gewonne, ja. Azzik morrege weer ken bokse in Duitsland, gaat ik weer. Achter mekaar...

Bep heeft ademloos geluisterd.

Bep: Wanneer ken ik nou de ring in, ome Nol? Ik wil bokse! Ik hep nou lang genoeg gewacht. Ik sla ze de tering!

Nol: Jij de ring in? Hoeveel weegie? Veertig kilo? Veels te weinig voor jouw leeftijd.
Je moet goed vrete. Je mot als bokser je gewicht make, maar dan mot je eerst wel gewicht hebbe! Jij komp van je leve niet door de keuring. Het lijk wel ovvie TB heb. En dan hebbie nog die kromme klauw.. maar je gewicht is het belangrijkst.. je gewicht is je leve!

8. Literatuur over het Rotterdams

Veel literatuur is er over het Rotterdams niet verschenen – en wat er wel verscheen is, is goed weggestopt in oude jaargangen van wetenschappelijke tijdschriften.

Jan Oudenaarden publiceerde in de jaren tachtig van de twintigste eeuw de boekjes *Wat zeggie? Azzie val dan leggie!* En *De terugkeer van Opoe Herfst.* De boekjes werden in 1999 door Donner Boeken in Rotterdam samen opnieuw uitgegeven onder de titel *Wat zeggie? Azzie val dan leggie! Een onderzoek naar het dialect van Rotterdam.*

Bij Donner verschenen in 1999 en 2000 ook twee delen *Breng mij naar Rotterdam terug* met Rotterdamse liedjes, die overigens maar voor een heel klein deel in het Rotterdams zijn; bij het boek zijn ook twee cd's gevoegd. In 2001 verscheen ten slotte de cd *Toen wij naar Rotterdam vertrokken* met Rotterdamse liedjes in een 'allochtoon' jasje.

Het boekje *Rotterdamse wijsheden*, verzameld door Gerhardt Muller en met illustraties van Will Berg verscheen in het jaar 2000 bij uitgeverij Verba.

Op internet is wel het een en ander over Rotterdam en over de taal van de stad te vinden, al moet je voor dat laatste wel goed zoeken. Er is een website ingericht (www.taalinstadenland.nl) waar achtergrondinformatie bij dit boekje gegeven wordt. U vindt daar ook een actuele lijst met links naar Rotterdamse websites. Hier noem ik alleen de twee die ik gebruikt heb bij de samenstelling van dit boekje: het Rotterdams Woordenboek van het Alge-

meen Dagblad (www.ad.nl/extras/rdamwoordenboek.html) en de woordenlijst *Straattaal* van het Rotterdams Wijktheater (www.rotterdamswijktheater.nl/framesets/framsetstraattaal.htm). Een aardig overzicht van websites over en in Rotterdam vindt u op 010.pagina.nl.

Het stadhuis gezien vanaf het Schouwburgplein.

Wat is een *kanenbraaier*?
Wat bedoelen Rotterdammers met *naar het Noordereiland zijn*?
Wie was de *Reus van Rotterdam*?
Waar staat de *Rubroekstraat* bekend om?

Rotterdam is volgens de Rotterdammers de enige wereldstad van Nederland. Je kunt dan ook een heleboel invloeden horen in hun taal. Zelfs wie alledaagse 'puur' Rotterdamse zinnetjes als Kejje dat nie hore dan? en Lussie een kaakie? bestudeert, vindt er sporen in terug van hoe nieuwkomers de taal hebben geleerd en beïnvloed. In dit boek wordt, aan de hand van deze en talloze andere leuke, interessante, grappige en ontroerende voorbeelden, geïllustreerd hoe levendig het Rotterdams nog altijd is. Ook komt de literatuur in en over het Rotterdams aan bod en wordt de houding van de Rotterdammers tegenover hun taal onder de loep genomen.

Marc van Oostendorp (Rotterdam, 1967) werkt bij het Meertens Instituut en het Genootschap Onze Taal. Hij schreef boeken over taal, taalkunde en computers.

www.taalinstadenland.nl

Sdu Uitgevers

